

Зовнішні справи

№ 3-4 2021

ISSN 2663-2675

ISSN 2663-2683

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА
ДЖ. БАЙДЕНА**
стор. 28

**КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ
У ДІЯЛЬНОСТІ ПОСОЛЬСТВА
УКРАЇНИ В ТУРЕЧЧИНІ**
стор. 34

**ПЕРША ЖІНКА НА КЕРІВНІЙ
ПОСАДІ У ЗОВНІШНЬО-
ПОЛІТИЧНОМУ ВІДОМСТВІ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ**
стор. 42

SOPHIA

BUSINESS CENTER

З питань оренди:

тел.: +38 044 277 94 12

01001, м. Київ, пров. Рильський, 6

www.Sophiabc.com.ua

**Редакційна колегія журналу «Зовнішні справи»
зі спеціальностей «Політичні науки» та «Історичні науки»**

Головний редактор

Тетяна Віталіївна Сидорук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Україна

Основний склад

Дмитро Валерійович Веденєв, доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

Валерій Миколайович Власенко, кандидат історичних наук, доцент, завідувач секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету, Україна

Даріуш Вояковський, доктор наук, професор кафедри соціології господарства і суспільної комунікації Гуманітарного факультету Гірничо-Металургійної Академії імені Станіслава Сташиця в Кракові, Республіка Польща

Тетяна Юріївна Перга, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна

Лариса Іванівна Синявська, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Сергій Валеріанович Толстов, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Україна

Кароліна Цинк, доктор наук, ад'юнкт Інституту суспільних наук Жешувського університету, Республіка Польща

Запрошені члени редакційної колегії

Степан Васильович Віднянський, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України

Войцех Гізіцький, доктор наук, професор, Католицький університет імені Івана Павла II в Любліні, Республіка Польща

Наталія Іванівна Земзюліна, доктор історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії і філософії, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Ольга Василівна Зернецька, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних та цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна

Олег Олександрович Козачук, доктор політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

Петро Степанович Кузик, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна

Ірина Борисівна Матяш, доктор історичних наук, професор, Голова Правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин, Україна

Франц Мацей, доктор наук, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані, Республіка Польща

Любов Несторівна Мельничук, кандидат політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

Михайло Георгійович Станчев, доктор історичних наук, професор, іноземний член Болгарської академії наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Україна

Випусковий редактор – Ольга Георгіївна Таукач

Електронна адреса: olga_taukach@ukr.net

Тел. + 38 067 209 47 39

Видавець – Громадська спілка «Редакція журналу «Зовнішні справи»

Електронна адреса: officeua.foreign.affairs@gmail.com

Тел. +38 (044) 277-94-24

Голова Правління – Володимир Дмитрович Хандогій,
Президент Асоціації зовнішньої політики України,
Надзвичайний і Повноважний Посол

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» забороняється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень

Над номером працювали: Ольга Таукач, Анатолій Корж, Марина Григоренко, Віталій Бумажний

Наказом Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188 журнал «Зовнішні справи» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів наук за спеціальністю «Історичні науки»

«Зовнішні справи», науковий,
науково-публіцистичний журнал, 2021 № 3 – 4,
виходить шість разів на рік

Засновник – ГС «Редакція журналу «Зовнішні справи»,
ТОВ «Наукові журнали»

Адреса редакції: Україна, м. Київ,
провулок Рильський, 6

Реєстраційне свідоцтво № 24816-14756 ПР

Друк – ТОВ «Про формат»

Наклад – 500 примірників

Ціна – договірна

Передплату здійснює ТОВ «АС-Медіа»:

+380 44 500 05 06,

+380 44 353 88 15,

+380 95 570 05 06

publisher@smartpress.com.ua

Вячеслав Ціватий, Марина Марцинюк

Зовнішні справи та історичні виклики мондіалізованого світу
Європи в контексті поширення пандемії Covid-19:
міграційний і діаспоральний аспекти 5

Аналітика без політики

Володимир Чупира

Регіональні міждержавні союзи: історичний досвід
та перспективи для України 9

Денис Москалик

Співпраця України і Туреччини у сфері військово-промислового
комплексу в контексті стратегічного партнерства
між двома країнами 15

Історія питання

Ольга Зернецька, Вікторія Дронів

Боротьба з «тиранією відстані»:
історія транспорту в Австралії 21

Дипломатичний прогноз

Микола Фесенко

Особливості формування зовнішньої політики США
за президентства Дж. Байдена 28

Культурна дипломатія

Андрій Сибіга

Культурна дипломатія у діяльності
Посольства України в Туреччині 34

Дмитро Ткач

Роль постаті Т.Г. Шевченка у культурній дипломатії України 39

Жіноче обличчя української дипломатії

Ірина Матяш

Перша жінка на керівній посаді у зовнішньополітичному
відомстві Української Народної Республіки 42

Любов Непоп:

«Життя посла багате на важливі події і цікаві спогади» 48

Марина Гримич

Роль дружини посла у провадженні культурної дипломатії 52

Книжкова полиця

Борис Гуменюк

Цінний додаток до дослідження витоків української дипломатії 56

Подія

Святкування 29-ї річниці заснування Генеральної
дирекції з обслуговування іноземних представництв 57

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-1
УДК: 94:314.327(338)

ЗОВНІШНІ СПРАВИ ТА ІСТОРИЧНІ ВИКЛИКИ МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТУ ЄВРОПИ в контексті поширення пандемії Covid-19: міграційний і діаспоральний аспекти

Анотація

У статті аналізуються особливості міграційної політики України, а також тенденції української трудової міграції до Європи в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття. Розглянуто мережеві програми соціальної допомоги українським громадянам, які «застрагли» за кордоном під час розповсюдження пандемії COVID-19, запроваджені Міністерством закордонних справ України. Здійснено системний аналіз роботи МЗС України з українськими громадянами та українськими мігрантами за кордоном, зокрема програм, запроваджених зовнішньополітичним відомством під час поширення COVID-19, та їхнього впливу на управління міграційними процесами в умовах пандемії.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, принципи логічності та багатофакторності, а також сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Для виконання поставлених завдань було використано методи порівняльного, системного, проблемно-хронологічного, описово-оповідального, структурно-функціонального аналізу тощо. Поєднання цих наукових методів дало можливість всебічно і комплексно дослідити роботу програм, запроваджених зовнішньополітичним відомством під час поширення COVID-19; відобразити їхню взаємодію в роботі з українськими громадянами та українськими мігрантами за кордоном як частини комплексного процесу інституціонального управління міграційними процесами; показати значення окремої інституції в системі державних структур роботи з мігрантами.

У дослідженні розглядається побудована мережа програм соціальної підтримки та основні форми взаємодії міністерства з громадянами України за кордоном. Автори статті роблять акцент на ефективності реалізації мережевих програм в умовах мондіалізації, дають рекомендації щодо їхньої можливої адаптації та використання досвіду діаспоральної політики і діаспори.

У результаті дослідження виявлено, що в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 система діяльності Міністерства закордонних справ України по роботі з українськими громадянами за кордоном виявила свою високу ефективність, динамічність розвитку та адаптивність до ситуації, що швидко змінюється. Варто відзначити, що система є ефективною, динамічною та інноваційною, а в перспективі може бути використана для постійної роботи з українськими мігрантами та діаспорою.

Ключові слова: міграційні процеси, міграційна політика, діаспора, зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, мондіалізація, МЗС України, пандемія COVID-19.

FOREIGN AFFAIRS AND HISTORICAL CHALLENGES OF THE MONDIALIZED WORLD OF EUROPE IN THE CONTEXT OF THE SPREAD OF THE COVID-19 PANDEMIC: MIGRATION AND DIASPORAL ASPECTS

The issue of formation and strategic institutional development of the post-soviet space in the XXI century requires the study and generalization its institutional experience. In the most post-Soviet states, democratization preceded very complex and dramatic processes of rational bureaucratic modernization of the state and national consolidation. Unfortunately, today a significant number of Ukrainians work for the development of foreign economies and labor migration has become a common socio-political phenomenon in Ukraine and a

very important issue for modern Ukraine. That is why Ukrainian labor migration requires, firstly, a detailed analysis, which in the context of globalization is gaining momentum, and, secondly, improving managing migration processes and working with Ukrainian migrants to regulate the state's policies to reduce migration [1].

An important component of this process should be the diaspora policy of Europe and Ukraine in response to new challenges and threats to the mondialization world of the XXI century. Today, the world diaspora is a powerful institution for the realization of important foreign policy tasks of states in a polycentric world.

In the fields of foreign and security policy integration, becomes one of the most ambitious and, at the same time, contradictory dimensions of integration processes in the European Union, which has its own historical institutional traditions and strategic directions, in particular in the field of migration policy. At the same time, it has faced significant challenges due to the spread of the COVID-19 pandemic in the world, which has forced European countries to take sometimes extremely unpopular but necessary steps in the field of migration. Despite various challenges related to domestic and foreign policy changes, Ukraine managed to preserve its state traditions in the field of migration policy and its institutions. The main driving force of the evolution of Ukrainian migration policy in the zero years of the XXI century was a need to bring the legislation of Ukraine in line with the international obligations of the state. The implementation of this task resulted in the adoption of a number of important legislative acts in the field of migration.

Throughout the period of independence, migration, in particular labor migration started to attract more and more attention from the authorities and society, and became

a prominent element of political life. There was a real breakthrough in improving the migration legislation of Ukraine, intensifying international cooperation. At the same time, management functions in the field of migration remained fragmented, and a specially authorized executive body was not established. The priorities of the state in the management of migration processes were mainly and almost exclusively in the legal field and in fact did not include socio-economic aspects of population movements, which are decisive for this phenomenon.

The spread of the COVID-19 pandemic has forced all countries of the world and Ukraine, in particular, promptly and comprehensively review approaches to the implementation of their migration policies both at the legislative and institutional level, and in terms of its practical implementation. The broad context of the COVID-19 pandemic has created drivers for the development of tools to spread «positive virility» in the image of the Ukrainian state, in particular in its work with Ukrainian citizens and migrant workers abroad. One of them was the advanced technologies of social networks, which been used by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine to carry out effective communication with Ukrainian citizens abroad. Wide public coverage was provided by the tools of the social network Facebook (program «Protection») [2], Twitter and Telegram messaging platforms (telegram channel «Coronavirus-Info» [3], other network resources (project «FRIEND») [4].

The multifunctionality of social networks and platforms for structuring the communication space allowed the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine to provide information to Ukrainians abroad about the current situation in connection with COVID-19 and the possibility to obtain an emergency assistance. The network programs of social assistance to Ukrainian citizens abroad and their families introduced by the Ministry have shown their efficiency, adaptability and dynamism.

The regular refraction of one's present life through a prism of counterpoint – or «contrapuntal» – lives realizable elsewhere is an important feature of the social life of mondial processes such as international migration. It employs the concepts of «transnationalism» and «diaspora» as ways to think through different types of relationships people form with their contrapuntal lives – where the former entails the construction of a sense of simultaneity and accessibility and the latter entails the construction of a barrier between the life one can realize and the life one feels an obligation to possess.

Having in mind that the coronavirus pandemic is far from over and given the need to ensure the establishment of constant accessible and prompt feedback between the Ukrainian state and its citizens abroad, the network programs established by the Ministry of Foreign Affairs have to develop. During the spread of the COVID-19 coronavirus pandemic, the system of work of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine with Ukrainian citizens abroad showed that it was effective, dynamic and innovative and in the future had to be used for permanent work with Ukrainian migrants. In conditions of growing

social tension, the problem of regulating migration processes is exacerbated.

After all, ineffective migration policy not only causes a number of socio-economic and cultural problems, but also leads to real threats to the national security of the state. Due to weak border controls, illegal migration, inability to ensure the return of their own citizens due to the spread of the pandemic and proper conditions for preventive isolation, forced quarantine measures and mandatory testing for COVID-19, most countries had negative social consequences: social protests to the rapid spread of the pandemic among the population and, consequently, mortality.

Despite the quarantine measures, the outflow of Ukrainian labor migrants abroad leads to the leaching of the most valuable human potential outside the country, leading to demographic losses, intellectual losses and the economic crisis. All these problems are relevant today for Ukraine, and their solution exacerbates the need to increase the effectiveness of migration policy of our state.

The urgency and severity of migration issues led to a wide range of investigations in 2016-2021. In domestic historiography, the works of O. Malinovska, M. Martsyniuk, A. Nadtochiy, A. Zubyk, and I. Temirova are devoted to the study of migration policy.

A. Zubyk, Y. Makar, V. Makar, I. Patryliak, A. Popok, V. Serhiychuk, V. Troshchynsky, V. Tsivatyi – belong to the group of scientists who study migration processes and Ukrainian migrants in the context of studying of foreign Ukrainians and the Ukrainian diaspora.

O. Vlasyuk, I. Hnybidenko, N. Horodnya, V. Kopyyka, O. Kyslytsyna, A. Kudryachenko, E. Libanova, M. Martsyniuk, I. Matiash, O. Mashevsky, O. Parkhomchuk, S. Pyrozhkov, M. Romanyuk, V. Tsivatyi – focused mainly on general trends in migration processes in the European Union or related social development issues. Migration policy during the spread of the COVID-19 pandemic is a relevant and new topic for researchers. In addition, we believe that an important task of Ukraine's migration policy today is also to prevent mass emigration of Ukrainians abroad by influencing the factors that become its causes. It is about the need to improve employment opportunities in the Ukrainian labor market, increase wages and ensure proper working conditions and living conditions of the population of our country. National and patriotic upbringing of young people is also important. These and other tasks of migration policy perform only in close cooperation with other areas of public policy and international partners [5].

In terms of innovative economic development, labor resources are one of the key factors which determining the competitive advantages of countries in the world markets. The exacerbation of the shortage of national scientific and technical personnel, which is observed in almost all developed countries at the beginning of the XXI century, and the intensification of their struggle for foreign labor resources have made the problem of labor migration extremely relevant.

Against the general background of international population movements, in general, the flows of

intellectual migration, which characterized by special dynamism, have significantly intensified. Particularly impressive are the indicators of emigration from developing countries and post-Soviet countries [6]. High and rapidly growing demand of European economies for labor resources, which is not significant to meet local labor markets, necessitates the widespread involvement of foreign labor resources [7, p. 66-75].

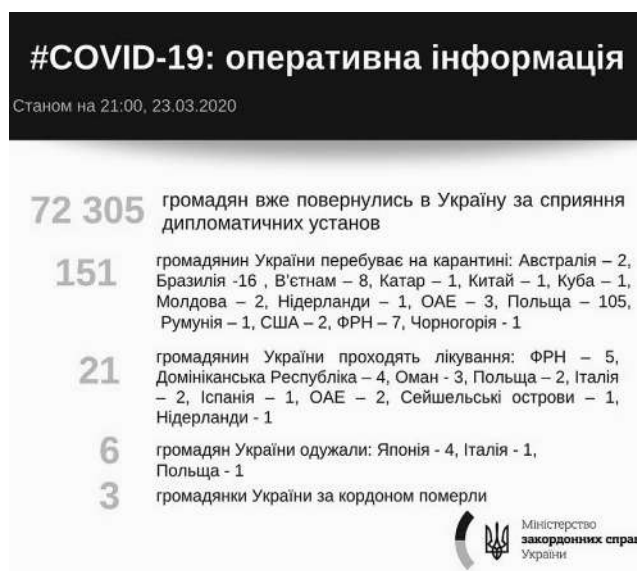
The experience of developed countries shows that immigrants play a significant role in their scientific and technological progress. The most striking example of this is the United States, which has reached the forefront of global technological development, ahead of its European competitors in many areas. At the level of individual countries, a set of migration and scientific and technical policy measures implemented to optimize the management of labor migration flows [8, p. 154-163].

To attract foreign professionals and students and stimulate the return of those who left earlier, developed countries propose a wide range of migration and other programs to their compatriots, competing in their attractiveness [9, p. 26-31].

In general, migration policy of a growing number of countries characterized by a set of various benefits and opportunities that increase the attractiveness of training, work in the area, and stimulate the influx of foreign workers. That is why such programs, which were introduced by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine to work with Ukrainian citizens abroad during the COVID-19 coronavirus pandemic, should be supported. Means and methods of social work of Ukrainian consuls with citizens of Ukraine show their high efficiency and can be used in the future to work with Ukrainian migrants. In the case of using the system of programs of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine to work with migrants, it is considered promising:

- preservation of the program «Protection» with its subsequent re-profiling to work with Ukrainian migrants, as well as providing appropriate staffing and budget funding for the work of its social groups;
- preservation of the telegram-channel «Coronavirus-Info» and its further transformation into

the channel of informing Ukrainian migrants «Migrant-Info», creation of a single information portal for Ukrainian migrants;

- transformation of the operational headquarters to coordinate the work of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, relevant authorities and international organizations in order to protect citizens abroad and provide up-to-date information on the spread of Covid-19 in the world into a Coordination Center for Migrants. It is also important to provide funding for the training of consular officers and employees of the central executive bodies involved in modern methods of social work with migrants, with the involvement of Ukrainian and foreign sociologists, psychologists, and migration scientists.

In a global context, we may give the following recommendations:

- continue further reformation of executive bodies in the field of migration and to ensure coordinated activities of various agencies and authorities in the field of migration policy, in particular to establish a central executive body on migration and diaspora;
- create a database of qualified Ukrainian specialists who are abroad (representatives of the Ukrainian diaspora, labor migrants, their children studying in free economic zones abroad, Ukrainian students who have gone to study abroad) and want to provide advisory and other assistance to Ukraine, with a clear breakdown by host country, qualifications, degrees, academic titles, etc.
- develop programs for repatriation and reintegration of Ukrainian migrants, which will provide assistance to re-emigrants in finding a suitable job, providing access to vocational training / retraining, business courses for those who want to start their own business;
- intensify the potential of regional statistical services in terms of migration statistics, to establish a single methodological, organizational, terminological, financial, technical, informational approach to the creation of databases at the territorial level;
- strengthen the coordination of cooperation of state institutions with the Ukrainian diaspora in the context of

institutional and intercultural effectiveness of the state's diaspora policy in a pandemic;

- introduce regular monitoring of migration processes in Ukraine and support research projects aimed at studying the peculiarities of migration of qualified specialists.

International cooperation is an integral part of migration policy. Although the interests of Ukraine as a country of origin and the interests of the countries of destination of Ukrainian migrants differ significantly, both sides are interested in organized, legal and safe migration, which opens up real opportunities for cooperation.

In response to the risks of population loss because of migration, Ukraine should seek agreements with other countries on the introduction of circular, temporary relocation programs, which is in their interests, as it exempts migrants from integration costs and reduces dissatisfaction with the arrival of foreigners.

Returns and assistance programs for the reintegration of re-emigrants into Ukrainian society could also be the subject of joint action.

TSIVATYI Viacheslav G.,

PhD (History), Professor of History, the Honored Worker of Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-1505-7483

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Full member of the board of the Non-governmental organization «Scientific Society of History of Diplomacy and International Relations» (SSHDIR)

MARTSYNIUK Maryna P.,

PhD (History)

ORCID ID: 0000-0002-4406-9056

National Institute for Strategic Studies

Список використаних джерел:

- Мирончук О. «Відплив інтелекту» як фактор конкурентоспроможності в глобалізованому світі // Дослідження міжнародної економіки: 36. наук. пр. К.: ICEMB НАН України, 2011. № 2 (67). С. 178 – 185.
- Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Group "Protection of Ukrainians in the Republic of Turkey". [Online]. – Available at: <https://www.facebook.com/groups/614470802730164/> [дата входження: 13.04.2021].
- Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Telegram channel «Coronavirus – info». [Online]. – Available at: https://t.me/Ukraine_MFA [дата входження 09.04.2021].
- Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Voluntary registration of Ukrainian citizens when traveling abroad – «FRIEND». [Online]. – Available at: <https://friend.mfa.gov.ua/#/> [дата входження: 06.04.2021].
- Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.
- International Relations. Edited by Stephen McGlinchey. Bristol, England, 2017. Part I: Diplomacy. P. 26 – 36.
- Ціватий В.Г. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення // Народна творчість та етнологія. 2020. № 1 (383). С. 66 – 75.
- Марцинюк М.П. Управління міграційними процесами в умовах пандемії COVID-19: інструменти, запроваджені МЗС України // Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2020. № 17. С. 154 – 163.
- Ціватий В.Г. Міграційна політика України та інтелектуальна міграція в поліцентричному світі XXI століття: інституціональний і стратегічний дискурс // Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. наук. статей / упоряд. О. А. Малиновська. Київ: НІСД, 2019. С. 26 – 31.

Люблінський трикутник

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-2
УДК 2377.51(4)+94(4)

Регіональні міждержавні союзи: історичний досвід та перспективи для України

Summary

Chuprya Volodymyr. Regional Alliances between states: historical review and future projections for Ukraine.

Following article reflects political and political military alliances as means to solve defense challenges that threaten sovereignty and territorial integrity, among other those of Ukraine. The article evaluates several historical examples of such regional alliances, their benefits and drawbacks and how these affected the dynamics of international politics.

Typical alliances established in pre-modern times, were either temporary and of personal nature or tended to develop into actual unions, limiting the sovereignty of its members. In the modern era though, military-political alliances prevailed, initiated either to perceive imperialist intentions or to protect sovereignty and territorial integrity. Such alliances became especially relevant after the First World War, as new independent states emerged under the terms of the Versailles system and a new configuration of international borders was established. The examples of Little, Balkan and Baltic Ententes demonstrate the prime shortcoming of these alliances being unable to maintain effectiveness in the face of changing sources of threat, when former enemies became allies under new international circumstances. Given that the possibility of Ukraine's membership to NATO still seems to be a distant prospect and the need to protect Ukraine's sovereignty from growing Russian aggression when the position of EU leaders is not always consolidated, further ways of countering Russian aggression must be explored, for instance accumulating possible political or even limited military assistance. From this perspective, it could be effective to establish close military-political ties with East European countries, which are as well aware of the degree of threat coming from Russia for their own sovereignty. Certain opportunities could be realized based on the ideas known as Intermarium Coalition in East-Central Europe, the Baltic to Black Sea Alliance, or though achieving Major Non-NATO Ally (MNN) status for Ukraine.

Key words: political military alliance, Little Entente, Balkan Entente, Baltic Entente, Baltic to Black Sea Alliance, Major Non-NATO Ally (MNN).

Поряд з глобальними викликами, які очевидно потребують координованих зусиль усього світового співтовариства, існують проблеми, що до певного часу сприймаються як локальні та як такі, що можуть бути вирішеними у процесі двосторонніх відносин. І, навіть із помітним загостренням суперечностей аж до міждержавного конфлікту, вони і далі розглядаються в термінах локальних проблем, що можуть викликати лише «зростаюче занепокоєння». Тож є реальна загроза повторення ситуації, яка склалася напередодні Другої світової війни, коли було втрачено можливість зупинення війни, що насувалася, шляхом консолідації міжнародних сил як провідних країн світу, так і тих, хто найбільше потребував підтримки і став першими жертвами агресії.

Для України така ситуація складається сьогодні через агресію Російської Федерації, коли вже є факт анексії частини території та існує реальна загроза втрати суверенітету, державності й денаціоналізації в її етнокультурному сенсі. Альтернативний шлях для України пов'язується з європейською політичною й економічною інтеграцією та євро-атлантичною безпекою. Проте на цьому шляху існують настільки суттєві перешкоди, що перспективи вступу України до ЄС і НАТО виглядають як примарні. Але залишатися «розмінною монетою» в чужих політичних торгах теж неприпустимо. Які є можливості, окрім очікування сприятливої для нас міжнародної кон'юнктури? Слід, серед іншого, звернутися до історичного досвіду більш активного і дієвого варіанту міждержавної співпраці, акумулювання зусиль з тими державами, які таку взаємодію теж можуть розглядати як бажану.

V4 | VISEGRAD GROUP

Метою цієї статті є аналіз досвіду регіональних воєнно-політичних альянсів у посиленні безпеки, виявлення, на прикладі міждержавних договорів, що укладались у Східній Європі в 20 – 30-х роках XX століття, їхніх переваг і недоліків та можливостей використання їхнього досвіду в безпековій політиці України.

Темі безпекової політики 20 – 30-х років минулого століття було присвячено чимало досліджень і в радянській, і в західній науці. В радянській науці наголос у таких дослідженнях переважно робили на антирадянському характері центрально-східноєвропейських договорів та підступності політики Франції і Великобританії. У цій тематиці працювали Б. Бошкович [1], В.К. Волков [2], А.О. Язькова [3] та інші. Значний внесок у дослідження теми здійснили сучасні дослідники, що представляють іншу думку на альянси 20 – 30-х років XX століття – вже з позицій інтересів колишніх країн-альянтів, а саме: Д. Букелевічюте (Dalia Bukelevičiūtė) [4], Д. Бакіч (Dragan Bakic) [5], З. Сладек (Zdeněk Sládek) [6], І. Фелдманіс (Inesis Feldmanis) [7] та інші. Центрально-східноєвропейську політику країн Антанти в українському контексті досліджували І.Б. Дацків [8], І.Б. Матяш [9], проблему воєнно-політичних союзів загалом досліджували А. Мартинов [10], О.С. Осельська [11], С.В. Толстов [12] та інші.

Водночас залишається недостатньо розкритим питання позитивного та негативного досвіду регіональних воєнно-політичних союзів, що укладались як засіб забезпечення від реваншизму. Цей досвід може бути корисним у нових умовах загостреної агресії РФ, яка вдалася до територіальної експансії.

Уже XIX століття світ рясніє різними військово-політичними союзами, спрямованими на досягнення переваги над конкурентом. Завершення Першої світової війни поклато край не тільки імперіям, а й звичним кордонам. На уламках старих імперій виникли нові національні держави, частини території яких суміжні держави вважали несправедливо відділеними. Розкриваючи методи імперіалістичних загарбань, Ганс Моргентау зазначив, що держава, яка розпочинає війни з імперіалістичними цілями, може створити імперію і зберегти її, а може втрати-

ти і стати жертвою імперіалізму інших [13, с. 38]. Отже, що від війни втрачено, може бути війною повернуто. Утвердження Версальської системи не принесло стабільності до міжнародних відносин. Незбалансованість умов миру була очевидна навіть переможцям – як зазначив Фердинанд Фош: «...це не мир – це перемир'я на двадцять років» [14, с. 12]. Особливо незатишно почували себе колишні країни Австро-Угорщини. Вони почали шукати можливості забезпечити себе від можливого реваншизму з боку колишніх імперських метрополій та колишніх членів Четверного союзу. Такі можливості вбачали в укладенні регіональних міждержавних союзів.

Згідно з умовами Тріанонського миру Угорщина понесла відчутні територіальні втрати на користь Чехословаччини, Румунії й Королівства сербів, хорватів та словенців. Колишні території Корони св. Іштвана (Транслейтанії) Словаччина та Підкарпатська Русь стали частинами Чехословаччини; територія королівства Хорватії і Славонії Західний Банат, Бачка і частина Барани ввійшли до Королівства СХС; Східний Банат і Трансильванія – до Румунії. Це були території з досить значним відсотком угорського за етнічним походженням або угорською мовнокультурною орієнтацією населенням. У Чехословаччині (переважно у Словаччині) угорців на той момент було 5,6 %, в Югославії – 3,9 % [15].

Значних територіальних втрат зазнала також Болгарія. Нейський договір підтвердив передачу Південної Добруджі Румунії, в декількох місцях значно посунув західний кордон на користь Королівства СХС, а також вилучив Західну Фракію, яку згодом передали Греції. Отже, Болгарія утвердилась у статусі потенційного реваншиста, якого набула ще після Другої балканської війни [16].

Оскільки громадська думка Франції і Великої Британії негативно сприймала мілітарний шлях домінування на континенті, то Франція намагалася використовувати можливості військово-політичних союзів центрально-східноєвропейських та балканських країн, які б забезпечили самі ці країни і стали провідниками стабільності та впливу Франції на континенті [17 с. 272]. Військово-політичний пакт, який угорці спочатку глузливо прозвали

«малою Антантою» (назва натовість прижилася), пов'язують із французькою східноєвропейською політикою. Проте чеський історик З. Сладек наголошує на тому, що цей союз був викликаний саме безпековими, економічними та політичними потребами країн, що були на початку власного державного відновлення і потребували інтеграції зусиль для нормального розвитку в умовах Версальської системи, а зовсім не французькою політичною інспірацією або «Бенешовою пактоманією» [6]. Вже на початку 1920 року стало відомо, що Угорщина має намір добитися перегляду рішень Тріанонського договору і навіть має серед французьких політиків певну підтримку [18, с. 25]. Внаслідок цього 14 серпня 1920 року між Чехословаччиною і Королівством СХС було укладено союз. Наступного року через двосторонні договори до них долучилася Румунія. Суттєвим змістом цих союзів були військові пакти, посилені підписаною у липні 1923 року трьохсторонньою військовою угодою [3, с. 255].

Ситуація, що склалася на початку 1920-х років у Центрально-Східній Європі, ускладнювалася небезпекою більшовицької загрози. З метою протистояння їй одразу по закінченню Першої світової війни почала вибудовуватись антибільшовицька система – відома, за висловом Стефана Пішона, як «Санітарний кордон» [18, с. 33]. Як основну силу в цій системі розглядали Польщу. Після завершення радянсько-польської та польсько-литовської воєн не менш гостро стала проблема нових кордонів. Визнання польської анексії Віленського краю сильно ускладнило литовсько-польські відносини. Литва за зразком Малої Антанти намагалась вибудувати Балтійську Антанту, спрямовану зокрема і проти Польщі – проте без успіху. Натомість Латвія та Естонія разом із Польщею та Фінляндією 17 березня 1922 року у Варшаві уклали союз, що носив воєнно-політичний характер. Стаття 7 договору передбачала спільні дії у разі нападу на одну з країн. Фінляндія цей договір не ратифікувала, оскільки вважала, що він може мати антинімецький характер [19, с. 174].

Політика «пактоманії» набула нової динаміки на початку 1930-х років. Попри те, що ініційований Луї Барту проект «Східного пакту» не був успішним, у Східній Європі було створено декілька регіональних союзів. Майже двадцять років, що минули після завершення активних конфліктів, дозволили по-новому поглянути на ситуацію на Балканах: з'являлися нові спільні загрози, пов'язані з активністю Італії і Німеччини на Балканах і в Дунайському регіоні. Восени 1933 року було укладено договори між Грецією, Румунією, Югославією і Туреччиною. У лютому 1934-го на основі цих договорів було укладено союз – відомий як Балканська Антанта. У вересні цього ж року вдалось укласти союз між Литвою, Латвією та Естонією – відомий як Балтійська Антанта. Поступове усвідомлення необхідності консолідації зусиль країн Балтії було викликане не стільки усвідомленням спільної бал-

тійської ідентичності (Baltikum), скільки усвідомленням спільної зовнішньої загрози [20, с. 196, 197]. Водночас навіть ця очевидна загроза відчувалась країнами Балтії неоднаково. Посол Латвії в Естонії, наприклад, заявляв 1935 року, що найбільшою небезпекою для Естонії є СРСР, тоді як небезпека з боку Німеччини для Литви складає 75 %, для Латвії – 50 %, а для Естонії – 25 %. Литва ж найбільшу загрозу вбачала від Польщі, а СРСР розглядала як можливого союзника, оскільки він ворожий до Польщі [7, с. 98]. У цій ситуації Литва намагалась поліпшити своє положення за рахунок посилення відносин з Румунією та Чехословаччиною, проте це вже було тоді, коли Мала Антанта втратила єдність перед обличчям зростаючої німецької та радянської загрози [4]. З. Сладек вважає, що точкою початку розпаду системи колективної безпеки в Центрально-Східній Європі було підписання німецько-австрійського договору влітку 1936 року, коли Австрія визнала себе «німецькою державою» і лідерство Німеччини у зовнішніх відносинах [6, с. 195 – 197].

Як показали події другої половини 1930-х років, віра у миротворчі можливості пактів виявилася, за виразом Ж-Б. Дюрозеля, «небезпечною ілюзією» [18, с. 83]. Ці альянси почали втрачати актуальність перед новопосталими загрозами з боку Німеччини і СРСР. Для Чехословаччини такою загрозою стала Німеччина, а СРСР розглядався як можливий союзник; для Румунії – навпаки: союзником стала Німеччина, а СРСР – противником. Для Литви, яка побоювалася реваншу з боку Німеччини, а Польщу вважала радше противником ніж союзником, катастрофою стала радянська експансія.

Отже, бачимо, що підставою виникнення альянсів у Центрально-Східній Європі та Балтії було усвідомлення спільної загрози. За таких обставин чинником розпаду цих альянсів була поява нових загроз і неоднакове сприйняття цих загроз колишніми союзниками. І тільки Антигітлерівська коаліція, яка утворилася внаслідок чіткого розуміння і визначення

Ганс Морґентау

ворога – нацистської Німеччини та її сателітів, виявилась успішною.

В актуальній сучасності позитивним прикладом регіональної реалізації інтеграційних процесів стало утворення у серпні 2016 року «Ініціативи трьох морів» («Тримор'я»), основою якого стали країни, розташовані в межах міжнародного мегалополіса, відомого як «Зелений банан». До Тримор'я ввійшли Австрія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія та Чехія. Це об'єднання частково увібрало до себе попередню ідею, відому як «Міжмор'є» або Балто-Чорноморський союз.

Якщо у «Тримор'ї» головним чинником об'єднання була усвідомлена та обґрунтована економічна вигода, то у можливому Балто-Чорноморському об'єднанні головним може бути безпекова. Зазвичай, під Балто-Чорноморським об'єднанням (союзом) мають на увазі певний рівень формалізованої і певним способом інституалізованої взаємодії країн відповідного регіону.

Одним із перших, хто пов'язав можливість утвердження незалежності України з тісною взаємодією сусідніх країн, був видатний український географ Степан Рудницький (1877 – 1937). Він висловив ідею створення «Балто-Понтійської федерації», до якої могли б увійти країни, що звільнилися від російського панування, прагнули самостійного розвитку і не мали ніяких експансіоністських намірів. Серед таких країн він вбачав Білорусь, Литву, Латвію, Ес-

тонію та Фінляндію [21, с. 137]. Різна етнокультурна основа та близька історико-культурна спадщина сприяли б розумінню, але без нав'язування один одному власної мови і своїх стереотипів. На відміну від Польщі, яка не полишала ідею відновлення власного панування «від моря до моря» і мала територіальні претензії до України, Білорусі та Литви. Власне, для стримування експансії Польщі та Росії й пропонувалась згадана федерація. Як бачимо, докорінно ситуація не змінилась. І сьогодні частина польського політикуму, спираючися на істотну суспільну підтримку, артикулює історичні претензії до України – якщо не прямо, то опосередковано. Уже в часи незалежності ідея нового прочитання Балто-Чорноморського союзу частіше розглядалась як різноманітні інтеграційні процеси між Україною, Польщею, Чехією і Словаччиною, а в розширеному варіанті – між країнами Балтії і Білоруссю. Проте сподівання на демократизацію Білорусі й відриву її від РФ не справдились і, здавалось, остаточно втратили перспективу. Не виглядали перспективними і тісніші стосунки з Польщею, яка, хоч і взяла на себе роль «адвоката» України в ЄС, час від часу формулювала претензії на власне тлумачення складних сторінок спільної історії, що сприймається як висловлення певних умов (вимог) для подальшої співпраці та її поглиблення. Разом із тим у польському політичному дискурсі ще з часів Ю. Пілсудського існує ідея активної східної політики, яка наприкінці 1980 – початку 1990-х років мала вплив на прихильників

євроінтеграційних процесів у Східній Європі, проте з другої половини 1990-х переорієнтувалася на тіснішу інтеграцію зусиль у межах Вишеградської групи для входження до ЄС і НАТО [22, с. 81]. Слід зауважити, що певний електоральний тиск щодо відповідної східної політики має реальну основу, оскільки близько 13 % відсотків поляків пов'язують своє походження з «Кресами всходніми» (kresowiaczy) [23]. Агресія РФ не могла не вплинути на краще усвідомлення необхідності тіснішої взаємодії між усіма східноєвропейськими країнами для протистояння російському реваншизму. Небезпідставними є побоювання, що наступною ціллю реваншистських планів РФ буде Балтія. Невипадково найбільш активним і послідовним союзником України в умовах російської агресії стала Литва. За часів незалежності Литва була послідовною учасницею інтеграційних ініціатив між Україною, Польщею та Литвою: це і створення трьохсторонньої міжпарламентської асамблеї (2005), і Литовсько-польсько-української бригади (2014). Саме Президент Литовської Республіки Даля Грибаускайте ще на початку гібридної війни закликала країни ЄС і НАТО надати Україні летальне озброєння для захисту незалежності та суверенітету, на які вона має право [24]. Послідовну позицію щодо підтримки України зайняла і Польща, проте навіть у таких умовах, час від часу, продовжують лунати закиди щодо тлумачення історичних подій, які розходяться з їхньою оцінкою польською стороною. Власне, це і є найбільш дражлива проблема українсько-польських відносин. Україна вкрай зацікавлена у найтіснішій економічній, політичній та військовій взаємодії з Польщею, проте згодиться із польськими вимогами «припинення глорифікації» українського національно-визвольного руху та ще й в умовах фактичної війни за незалежність – за межами поточної політичної реальності. Важливо вивести польсько-український конфліктний дискурс за рамки актуальних міждержавних відносин і надати йому характеру наукових дискусій, а натомість наголошувати на необхідності консолідації зусиль для протидії російській агресії, яка загрожує не тільки Україні, але значною мірою й Польщі та країнам Балтії. Важкі й не завжди послідовні пошуки компромісу нарешті, можливо, дають плоди. На це дає підстави сподіватись ініційована у липні 2020 року в Любліні тристороння платформа для політичного, економічного та соціального співробітництва між Україною, Республікою Польща та Литовською Республікою під історично символічною назвою «Люблінський трикутник». У спільній декларації три міністри закордонних справ «з належною увагою відзначають спільність загроз як у сфері безпеки, так і в інших сферах» і підкреслюють необхідність «подальшого посилення політичних, економічних, інфраструктурних, безпекових, оборонних та культурних зв'язків між своїми країнами у сучасному світі» [25]. Залишаються сподівання, що згодом трикутник стане «четвіркою» завдяки приєднанню Біло-

русі, що додало б цьому об'єднанню не тільки ваги, але й певного балансу, оскільки на сьогодні саме Польща може почувати себе лідером, що, зважаючи на вже згадані особливості, може створювати певні ускладнення у стосунках. За президенства Д. Трампа позиції Польщі в НАТО зміцнилися, адже за рішеннями, прийнятими на Варшавському саміті НАТО 2016 року, до Польщі протягом наступного року було введено додаткові контингенти, а після прийнятого Трампом рішення про скорочення американського контингенту в Німеччині частина його, за ініціативи Польщі, мала бути переведена до Польщі [26]. В листопаді 2020-го до Познані вже було переведено управління V корпусу США [27].

Певним компенсатором балансу могло б стати досягнення Україною особливого статусу «Головного союзника США поза НАТО» (англ. Major Non-NATO Ally. MNNA). Цей статус надає країнам, що за певних обставин (наприклад, географічно) не можуть увійти до НАТО, певні переваги у сферах оборонної торгівлі та співпраці у галузі безпеки. На сьогодні цей статус отримали 18 країн на різних континентах [28]. Про можливість отримання такого статусу ще в липні 2014 року звернувся П. Порошенко, проте не отримав згоди [29]. Натомість сенатором Р. Менендесом було внесено законопроект S.2828 «Закон про підтримку свободи України 2014» (англ. Ukraine Freedom Support Act of 2014), який підтримали ще 14 сенаторів. У редакції від 16 вересня 2014-го пункт 7 цього законопроекту передбачав надання статусу «Головного союзника США поза НАТО» для України, Грузії та Молдови [30]. Але наступні редакції втратили цей пункт, оскільки надання статусу є прерогативою президента, і в остаточній версії законопроекту, прийнятому Палатою представників Конгресу H.R.5859 від 18 грудня 2014 року, згадки про статус були відсутні [31]. Саме цей законопроект підписав президент США Б. Обама як закон [32]. Але президентська прерогатива для України використана не була. Б. Обама за часи свого президентства надав статус MNNA Афганістану (2012) та Тунісу (2015), Д. Трамп – Бразилії (2019), Україна ж статусу не отримала, хоча ця тема час від часу виринала у публічному дискурсі. За адміністрації Д. Трампа нарешті Україні було надано летальну зброю, що було передбачено у законі. Зі зміною американської адміністрації з'являється можливість домогтися для України статусу «Головного союзника США поза НАТО», на що і повинні бути спрямовані зусилля зовнішньої політики. І хоча статус не передбачає жодних зобов'язань США щодо безпеки перед визначеною країною, він забезпечує військові й економічні преференції та може значно укріпити позиції України як у безпосередньому воєнному протистоянні агресії РФ, так і в консолідації безпекових зусиль з країнами членами НАТО, зокрема Центрально-Східноєвропейського регіону.

Значної користі може принести залучення України до ініційованої Сполученими Штатами міжнародної кібер-спільноти CYBER FLAG 21-1, що об'єднує союзників США для забезпечення колективної безпеки в кіберпросторі [33]. Це важливо з огляду на кібер-війну, яку веде РФ проти України [34]. Разом із тим участь у такій спільноті створить додаткові сприятливі можливості для розвитку IT-індустрії в Україні.

Отже, важливо підкреслити, що, як свідчить певний історичний досвід, політичні та військові союзи можуть бути ефективними, якщо вони побудовані на спільній взаємовигідній основі, яка ґрунтується на усвідомленні не тільки вигод, а й спільної небезпеки. В сучасній ситуації для України важливо посилювати взаємодію з провідними країнами Європи і Сполученими Штатами, однак слід мати на увазі, що для них первинні власні економічні та політичні інтереси, а суверенітет і територіальна цілісність України можуть стати предметом обговорень і компромісів. Слід усвідомлювати і позитивні можливості тісної, різнобічної співпраці, зокрема і безпекової, з країнами Східноєвропейського регіону, для яких агресія РФ є не ефемерною, а реальною, усвідомленою небезпекою.

Отже, для забезпечення обороноздатності, зміцнення міжнародної взаємодії у боротьбі за суверенітет і територіальну цілісність, ефективного протистояння російській агресії Україна мусить використовувати всі можливості неформальних і формалізованих варіантів міжнародних взаємин, зокрема і ті, що надають регіональні міжнародні об'єднання та союзи.

Володимир ЧУПИРА,
кандидат історичних наук,
Хмельницький національний університет

Список використаних джерел:

1. Бошкович Б. Малая Антанта / Б. Бошкович. – М.-Л.: [б. в.], 1934. – 151 с.
2. Волков В.К. Германско-югославские отношения и развал Малой Антанты 1933 – 1938 / В. К. Волков. – М.: НАУКА, 1966. – 271 с.
3. Языкова А. А. Малая Антанта в европейской политике: 1918 – 1925. / А. А. Языкова. – М.: Наука, 1974. – 330 с.
4. Dalia Bukelevičiūtė. «The Little Entente and Romania from the perspective of Lithuanian diplomacy in the 1930s». *Revista Română de Studii Baltice și Nordice* 2:265-274 URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=122530>
5. Bakic, Dragan. *Britain and Interwar Danubian Europe: Foreign Policy and Security Challenges, 1919 – 1936*. London ; New York : Bloomsbury Academic, 2017. P. 288
6. Sládek, Zdeněk. *Malá dohoda 1919-1938: její hospodářské, politické a vojenské komponenty*. Karolinum, 2000. Str 297.
7. Feldmanis I, Stranga A. The destiny of the baltic entente 1934 – 1940. Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1994. – 105 с. URL: https://liia.lv/site/attachments/27/02/2012/Destiny_BT_Entente.pdf
8. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр.: Монографія / І. Б. Дацків – Тернопіль : Астон, 2009. – 520 с.
9. Мартинов А. Процес європейської інтеграції як історичний феномен / А. Мартинов // *Європейські історичні студії*. – 2019. – № 12. – С. 48 – 76. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2019_12_5
10. Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині : історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. – Київ : Кисво-Могилян. акад., 2005. – 397 с.
11. Осельська О. С. Геополітичний аналіз міждержавної інтеграції: концептуальні основи та методологія : монографія / О. С. Осельська; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ : Грані, 2015. – 400 с.
12. Толстов С.В. Военно-политичні союзи та коаліційні відносини напередодні та в період другої світової війни: природа, модальність, специфіка / С. В. Толстов // *Проблеми всесвітньої історії*. – 2016. – № 1 С. 79 – 108 URL: <http://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/125>
13. Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations; The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf. 1948. URL: https://www.academia.edu/37272138/Politics_among_Nations_Hans_J_Morgenthau
14. Черчилль У. С. Вторая мировая война: В 6 т. Т. 1: Надвигающаяся буря / Пер. с англ., под ред. А. Орлова. – М.: ТЕПРА, 1997. – 336 с.
15. Boeckh, Katrin. *Crumbling of Empires and Emerging States: Czechoslovakia and Yugoslavia as (Multi)national Countries*. URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/crumbling_of_empires_and_emerging_states_czechoslovakia_and_yugoslavia_as_multinational_countries
16. Treaty of Peace Between the Allied and Associated Powers and Bulgaria, and Protocol and Declaration signed at Neuilly-sur-Seine, 27 November 1919 URL: <http://www.gwpda.org/1918p/neuilly.html>
17. Славич Б. Історія Балкан. XX ст./ Пер. з англ. Р. А. Семків – К.: Свенас, 2004. – 600 с.
18. Дюррозель, Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з франц. – Київ: Основи, 1995. – 303 с.
19. Piip, Antonius. «The Baltic States as a Regional Unity. The Annals of the American Academy of Political and Social Science 168 (1933): 171-77. URL: <http://www.jstor.org/stable/1019050>.
20. Eero Medijainen The 1934 Treaty of the Baltic Entente: perspectives for understanding. *Ajalooline Ajakiri*, 2012, 1/2 (139/140), 183–200. URL: <https://ojs.utlib.ee/index.php/EAA/article/view/588/573>
21. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії / С. Рудницький. – Берлін: Укр. Слово, 1923. – 282 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3358/file.pdf>
22. Левик Б. Концепція Балто-Чорноморського союзу і пострадянський простір / Б. Левик – Схід. 2014. № 5. С. 80 – 84. URL: <http://skhid.kubg.edu.ua/article/view/29428>
23. Herrmann Marcin. *Kresowe korzenie polaków*. CBOS, 2012. № 50 URL: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_050_12.PDF
24. Соколовська Н. Грибаускайте виступає за постачання зброї в Україну (07.02.2015). DW. URL: <https://dw.com/uk/грибаускайте-виступає-за-постачання-зброї-в-україну/a-18242036>
25. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування «Люблінського трикутника» Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika>
26. Частину військових США з Німеччини передислокують до Польщі (02.07.2020) Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3055564-castinu-vijskovih-ssa-z-nimeccini-peredislokuut-do-polsi-popol-ci-hockij.html>
27. U.S. Army Europe and Africa Commands consolidate (November 20, 2020) URL: https://www.army.mil/article/241094/u_s_army_europe_and_africa_commands_consolidate
28. Major Non-NATO Ally. URL: <https://www.state.gov/major-non-nato-ally-status/>
29. Порошенко хоче стати союзником США поза НАТО (21.07.2014) // УКРАЇНСЬКА ПРАВДА. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/07/21/7032605/>
30. S.2828 - Ukraine Freedom Support Act of 2014. URL: <https://www.congress.gov/113/bills/s2828/BILLS-113s2828is.pdf>
31. H.R.5859 - Ukraine Freedom Support Act of 2014 URL: <https://www.congress.gov/113/plaws/publ272/PLAW-113publ272.pdf>
32. Statement by the President on the Ukraine Freedom Support Act (December 18, 2014) URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/12/18/statement-president-ukraine-freedom-support-act>
33. Supporting a Global Cybersecurity Approach. FACT SHEET: Imposing Costs for Harmful Foreign Activities by the Russian Government. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/15/fact-sheet-imposing-costs-for-harmful-foreign-activities-by-the-russian-government/>
34. Кібератаки російської федерації. Хронологія. URL: <https://www.mil.gov.ua/ukbs/kiberataki-rosijskoi-federaczii-hronologiya.html>

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-3
УДК 623.094:339.94

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І ТУРЕЧЧИНИ у сфері військово-промислового комплексу в контексті стратегічного партнерства між двома країнами

Summary

Denys Moskalyk, Department of Foreign Policy National Institute for Strategic Studies. Cooperation between Ukraine and Turkey in the field of military-industrial complex in the context of strategic partnership between the two countries

Ukraine and Turkey are united by a set of factors that have developed historically and serve as the basis for fruitful cooperation in the area of military-industrial complex. The two countries have achieved intensive development of the military-industrial complex in different periods. For Ukraine, this is the Soviet period, the 1930s and 1980s, and for Turkey, the last three decades. Turkey is engaged in the development of digital defence technologies, while Ukraine develops the production technology base. Ukraine and Turkey have great prospects for cooperation in many areas, including digital communication systems, strike drones, high-precision weapons, radar systems, active defence systems for armoured vehicles, transport aircraft, engines, and shipbuilding. The example of the military campaign in Karabakh, in particular the capabilities and effectiveness of drones in modern warfare, established the importance of this experience for Ukraine, which can be used both in military combat and in special operations and sabotage against individual members of enemy command and control objects. Endless conflicts in the global south continue to create new opportunities for the export of high-tech products of Ukrainian and Turkish gunsmiths. Establishment of a system of strategic communications between Ukraine and Turkey in the area of the military-industrial complex operation is possible through the development of a plan of future actions to anticipate all possible scenarios. Therefore, the authors of the study establish that the strategic partnership between Ukraine and Turkey not only helps strengthen Ukraine's defence capabilities and obtain the latest models of armaments for the Armed Forces of Ukraine, but also increases the export potential of the currently existing military-industrial complex.

Keywords: weapon production, enemy, defence technologies, drone, military campaign.

ВСТУП

Враховуючи економічну ситуацію й важливість військово-промислового комплексу для забезпечення національної та міжнародної безпеки, керівництво України надає значної уваги питанням забезпечення розвитку та безпеки військово-технічного співробітництва. У рамках цієї проблеми гостро стоїть питання повноцінного розвитку та використання українських систем і компонентів для налагодження експорту та імпорту як для власних потреб, так і в інтересах іноземних партнерів. Україну і Туреччину об'єднує цілий ряд факторів, що склалися історично і водночас є підставою для плідної співпраці у сфері військово-промислового комплексу (ВПК):

– Історичний статус периферії стосовно основних економічних і технологічних центрів.

– Положення хоч і периферійних, але важливих регіональних політичних та економічних центрів. Унаслідок цього створювалися підстави для розвитку певних галузей, але водночас зберігалася значна залежність від зовнішніх постачальників

через відсутність замкнутих циклів виробництва та нестачу власних технологій.

– Специфіка модернізації в обох країнах, що проводилася в порівняно короткий період з інтенсивним залученням засобів державної політики. Наслідком цього стала значна нерівномірність розвитку різних галузей суспільного життя, економіки і – відповідно – військово-промислового комплексу.

– Різні періоди найбільш інтенсивного розвитку ВПК. Для України – це радянський період 1930 – 1980-х, а для Туреччини – це період останніх трьох десятиліть: з 1990-х років та в перші два десятиліття XXI століття. Відповідно в Україні найбільш інтенсивний розвиток припав на першу, а в Туреччині – на другу хвилю науково-технічної революції (НТР). Унаслідок цього в Україні в ряді галузей краще розвинуті конструкційні технології, а в Туреччині – технології другої хвилі НТР, цифрові, інформаційні технології, електроніка. Внаслідок перелічених вище фактів, що історично склалися, військово-промислові комплекси одне одного дуже добре доповнюють [1].

Крім того, Україну і Туреччину об'єднує наявність проблеми сепаратизму та тривалих військових конфліктів на власній території, до яких залучені збройні сили обох країн. Усе це робить співпрацю у сфері ВПК для обох країн не лише взаємовигідною для економіки та технологій, але й надзвичайно необхідною з огляду на політичні та військові фактори.

Основні перспективні напрями співпраці:

- цифрові системи зв'язку;
- ударні безпілотні літальні апарати;
- високоточне озброєння;
- радіолокаційні системи;
- системи активного захисту для бронетехніки;
- транспортна авіація;
- двигунобудування;
- суднобудування.

За таких умов спеціалістами з теми відзначається, що однією із наріжних умов успішного створення системи стратегічних комунікацій є активне планування, а не реагування на події. Саме активне планування є пріоритетною проблемою в умовах сучасної гібридної

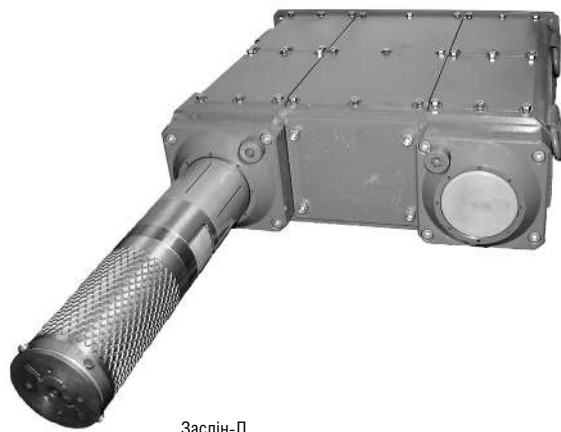
війни. У разі, якщо стратегічні комунікації зводяться до реагування на подію, перспективи його результативності сильно зменшуються [2 – 5]. Відповідно саме цей досвід потрібно використовувати при налагодженні стратегічних комунікацій між Україною і Туреччиною, зокрема в галузі ВПК.

ДОСВІД ВІЙСЬКОВОЇ КАМПАНІЇ У КАРАБАСІ

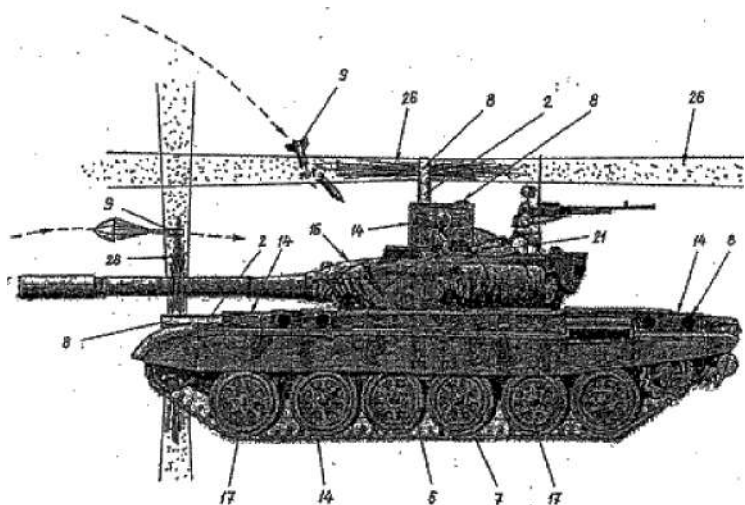
Бойові дії в районі Нагірного Карабаху між силами Азербайджану та Вірменії продемонстрували надзвичайні можливості безпілотників у сучасній війні. Саме їхнє використання дозволило Збройним силам Азербайджану не лише помітно просунутися у ході організованого ними наступу, але й знищити значну частину техніки Збройних сил Вірменії та невизнаної Нагірно-Карабахської республіки. Особливо у бойових діях відзначилися турецькі безпілотники «Байрактар ТБ2» та ізраїльські керовані баражуючі боєприпаси «Хароп». Значна перевага «Байрактара ТБ2» у своєму класі в тому, що він має найбільшу тривалість польоту – приблизно 24 годин. Це дуже зручно для розвідувально-ударного апарату. Відповідно, якщо безпілотник не завдає удару, він наводить на ціль артилерію, РСЗО (реактивну систему залпового вогню) та ракетні комплекси, що складають основу вогневої потужності сухопутних військ.

Саме завдяки активному та вмілому використанню БПЛА (безпілотних літальних апаратів) азербайджанським силам уже протягом перших 24 днів бойових дій, у вересні – жовтні 2020-го, вдалося підбити та знищити наступну техніку противника: 114 танків, 43 БМП (бойових машин піхоти) та БТР (бронетранспортерів), 141 одиницю артилерії та РСЗО, 42 одиниці зенітно-ракетних комплексів і радарних установок, 242 одиниці автомобільної техніки. Крім того, було знищено 44 склади та командних центри. Отже, саме БПЛА стали основним засобом нанесення втрат противнику з боку азербайджанських сил. Крім того, БПЛА мають відносно короткий строк підготовки операторів.

Попри те, що БПЛА значно поступалися у плані вогневої потужності звичайним засобам сухопутних

Заслін-Л

військ, їм вдалося компенсувати це за рахунок надзвичайної хірургічної точності нанесення ударів. Цьому сприяло використання високоточного озброєння безпілотників. Окрім техніки, БПЛА також вдалося нанести значні втрати живій силі противника, а також провести вдалу атаку навіть на окремий службовий автомобіль міністра оборони Нагірного Карабаху. Тож надзвичайна ефективність БПЛА у рамках даної кампанії показує нам можливості використання даних зразків техніки як у рамках загальновійськового бою, так і в ході спеціальних операцій і диверсій, спрямованих проти окремих представників командування та об'єктів противника. Надзвичайну цінність досвід даної кампанії представляє для України, оскільки він, по-перше, демонструє успішні заходи з деокупації тимчасово окупованих територій, які обороняють значні сили противника. По-друге, доводить, що ефективно використовувати подібні засоби може навіть армія середніх можливостей. Відповідно досвід даної військової кампанії має уважно вивчатися, а відповідна техніка – середні БПЛА та баражуючі боеприпаси – має бути використана Збройними силами України (ЗСУ) для деокупації територій [6].

АКТУАЛЬНИЙ ДОСВІД СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ І ТУРЕЧЧИНОЮ

Важливими прикладами успішної співпраці між Україною та Туреччиною в галузі військово-промислового комплексу стала закупівля тепловізійних камер Eye Lr S у турецької компанії «Aselsan» для встановлення на українських ПТРК (протитанкових ракетних комплексах) «Стугна-П», а також ударних безпілотників «Байрактар ТБ2» у компанії «Baykar Makina» з комплектом з міні-бомб МАМ-L (також відомої як Smart Micro Munition) від Roketsan [7]. Отже, взамовигідна співпраця між Україною і Туреччиною вже не лише сприяє зміцненню обороноздатності України та отриманню новітніх зразків озброєння українськими Збройними силами, а також підвищує експортний

потенціал уже наявних потужностей ВПК. У рамках курсу на поглиблення українсько-турецької співпраці в галузі ВПК діє також Міністерство оборони України. 14 грудня 2020 року міністр оборони України А. Таран підписав угоди з турецькими компаніями про передачу технологій і виробництво корветів та ударних безпілотних авіаційних комплексів для потреб ЗСУ. Підписання відбулося в рамках візиту турецької делегації на чолі з Президентом Директорату оборонної промисловості Турецької Республіки І. Деміром [8].

А. Таран заявив, що реалізація цих проектів дозволить «радикальним чином посилити бойові можливості ВМС ЗС (Військово-морських сил Збройних сил) України». Окремо відзначили, що «це перші в історії зовнішньоекономічні угоди на товари військового призначення, укладені Міністерством оборони України». Угодами передбачено будівництво п'яти корветів типу Ada [9]. Перший побудують у Туреччині, а решту – в Україні. Вартість кожного – приблизно 8,0 млрд гривень (близько 265 млн євро). На схожих умовах, як нещодавно повідомлялося, було досягнуто домовленостей і з Великобританією. Чи буде цей контракт доповненням або заміною – поки невідомо. На сьогоднішній день у строю ВМС Турецької Республіки чотири таких корвета – F511 «Хейбеліада», F512 «Бююкада», F513 «Бургазада», F514 «Кіналіада». Довжина кораблів – 100 метрів, ширина – 14,40, осадка – 3,90, водотоннажність – 2 400 тонн. Максимальна швидкість ходу – приблизно 30 вузлів, дальність плавання – 3 500 миль, екіпаж – 100 чоловік. Озброєння – 76-мм гармата OTTO Melara, кілька великокаліберних кулеметів, до восьми протикорабельних ракет «Гарпун», ракетна система ППО (протиповітряної оборони), два триствольні торпедні апарати для торпед Mk.46 і протичовновий вертоліт S-70 Seahawk. Що стосується БПЛА, то Туреччина готова вкласти свої власні кошти для будівництва в Україні підприємства, яке буде збирати безпілотники. Йдеться про ударні дрони «Байрактар ТБ2» та інші системи, які розроблені та виготовлені компанією Baykar Makina [10].

Партнерські відносини України з Туреччиною поступово переходять від переговорів про Зону вільної торгівлі та роботи у сфері ВПК на щось більше. Рано назвати це союзницькими відносинами, а рядовою взаємодією країн – уже неможливо. «Стратегічне співробітництво» є найбільш підходящим терміном для характеристики співпраці між двома країнами, бо від підписаної 2016 року угоди, коли Україна виділяла 15 млн доларів на покупку турецьких товарів військового призначення, відбувся значний прогрес у співпраці [11]. Анкара модернізувала 169 танків Т-60 ТМ, оснастивши їх системою активного захисту AKKOR PULAT – це український «Заслін-Л», локалізований у Туреччині. П'ять батальйонів танків за допомогою українських технологій здатні збивати ворожі ракети на підльоті. Крім того, туркам відвантажуються керовані ракети «Конус» від КБ (конструкторського бюро) «Луч» – вони пробивають практично будь-які танки в регіоні, за винятком, можливо, броні «Цахала» з комплексом активного захисту.

У Туреччині налітали десятки годин ударні дрони «Bayraktar Akinci ТІНА», у яких використовуються українські двигуни від «Івченко-прогрес» – 12 їх було поставлено Анкарі з 2018 року. Висотний ударний дрон з тонною корисного навантаження – після успіхів турецьких безпілотних літальних апаратів у Лівії та Нагірному Карабаху звучить як назва смачного десерту. Це вже не легка платформа, а, по суті, завдання для повноцінного бомбардувальника та можливість збивати повітряні цілі або нести крилаті ракети. Судячи з того, що Туреччину цікавлять не тільки ті двигуни, що вже були куплені, але й двигуни від «Мотор Січі», то планується взаємодія не тільки для проекту вище. Бо йдуть розробки і безпілотного винищувача, і «птахи» для ведення радіоелектронної боротьби, і турецьких крилатих ракет, для яких можуть знадобитися українські двигуни.

Перспективи експорту – 600 млн доларів за десятиліття – вагомий успіх для українських виробників озброєння [11].

Україна ж у своїй візії розвитку ВПС поставила завдання в 12 комплексів «Байрактар ТБ2» на озброєнні – по чотири дрони і станція управління у комплексі: всього 48 машин. Йде робота з локалізації великовузлової «викруткової» збірки в Україні, що допоможе на третину скоротити операційні витрати. Півсотні ударних дронів і пара тисяч плануючих бомб – хороша відповідь для загроз на протяжному узбережжі та східному кордоні на північ від зони Операції об'єднаних сил. Важать бойові частини «Байрактара ТБ2» МAM-L приблизно 120-мм міни і запросто можуть вивести з ладу як рубку судна, так і вразити бліндаж або броньовану ціль. Такий засіб доставки широкого формату – те, що потрібно для завдань Збройних сил України. Натомість же турки отримали локалізацію ПТРК «Скіф» (та ж «Стугна-П» – тільки в експортному варіанті). Можливо, вони хочуть зробити повний цикл для своїх протитанкових комплексів Serdar ATMLS (Anti-Tank Missile Launching System) від компанії «Aselsan», а й цілком ймовірно, що ПВК (приватна військова компанія) «Вагнер» вельми скоро познайомиться з ними в Лівії або ССО РФ (сили спеціальних операцій Російської Федерації) – на півночі Сирії.

До Туреччини відвантажили ЗРК (зенітно-ракетний комплекс) С-125 і кілька радарів, разом з оглядовим Двохкоординатним П-180 У. І розташування подібних стаціонарних комплексів за лінією кордону в Туреччині з роботою по соколам Б. Асада і В. Путіна в Ідлібі із засідки, і передача до Лівії, щоб на знайомій матеріальній частині регулярна армія збивала китайські дрони повстанців Х. Хафтара – цілком логічний хід. Контракт з Катаром, куди турки продають 342 бронетомобілі «Ejder Yalçın» з модулями «SARP-D», озбро-

Аселсан

еними українськими ракетами від КБ «Луч», є лише частиною плодів перспективної українсько-турецької співпраці. Зараз корпорація «Aselsan» створює чисто протитанкову варіацію модуля, а потреба сил безпеки Туреччини (армії, поліції та жандармерії) у всіх модифікаціях – під 2 000 штук. Це величезний ринок для високоточної зброї – і Катар, і Туреччина активно беруть участь у війні в Лівії і в Сирії, так що поповнювати запаси доведеться регулярно [12].

Туреччина отримала лінію зі збирання протитанкового ракетного комплексу «Скіф». Крім того, в Україні є й прямі замовлення на поставку комплексів і ракет до них. Вони можуть піти турецьким і протурецьким силам у Сирії і Лівії або ж до Катару, з яким Туреччина активно розвиває співпрацю та для якого вона, по суті, є донором безпеки [13]. Вже тривалий час розвивається співробітництво на рівні збройних сил, що зумовлено об'єктивними інтересами обох країн. З огляду на важливість геополітичної обстановки у басейні Чорного моря продовжується розвиток військового співробітництва з Туреччиною як стратегічним партнером України. Останнім часом співпраця між Анкарою та Києвом набула додаткової значущості [14]. 16 травня 2016 року між Збройними силами України та Турецької Республіки підписано Імплементативний план військового співробітництва Збройних сил України та Турецької Республіки, який містить практичні кроки, спрямовані на нарощування оперативних спроможностей Збройних сил України. Зазначений документ підготовлено з метою практичної реалізації домовленостей, досягнутих під час зустрічі начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил України та начальника Генерального штабу Збройних сил Турецької Республіки у лютому 2016 року [15].

З боку української сторони Імплементативний план підписав начальник Головного управління військового співробітництва та миротворчих операцій Генерального штабу Збройних сил України генерал-лейтенант Л. Голопатюк, з турецької – Військовий аташе при Посольстві Турецької Республіки в Україні капітан 1 рангу М. Аслан. Імплементативний план чітко визначає напрями та сфери військового співробітництва між збройними силами двох держав до 2020 року, зокрема: реформування та оборонне планування, військова освіта та підготовка військ, консультативно-дорадча допомога та співпраця між видами збройних сил [15]. Перша окрема танкова Сіверська бригада оперативного командування «Північ» Збройних сил України стала першою у переоснащенні турецькими радіостанціями УКХ (ультракороткі хвилі)-діапазону «Aselsan». Радіосистеми вже інстальовані на бойовій техніці, що входить до складу бригади. Саме ж обладнання поставляється згідно з Державною програмою розвитку озброєння та військової техніки. Одним із завдань, яке вирішували інженери турецької компанії у рамках співпраці – підтримка їхніх радіозасобів стандарту DMR (Digital Mobile Radio). Це дає можливість забезпечити оперативну взаємодію українських підрозділів, на озброєнні яких перебувають станції виробництва

«Aselsan» і «Motorola». Встановлена на бойових машинах система зв'язку задовольняє всі вимоги, що стосуються ергономіки та можливостей функцій управління. Для роботи з радіостанціями особовий склад підрозділів зв'язку бригади проходить відповідне навчання. Підсумковий результат роботи – це на кінець серпня організувати радіомережу бойового управління на радіостанціях «Aselsan», зокрема й при виконанні завдань в Операції об'єднаних сил [16].

Радіосистеми УКХ-діапазону компанії «Aselsan» стали переможцями в порівняльних випробуваннях, які завершилися в ЗСУ влітку 2017 року. Восени того ж року в Києві було відкрито навчальний центр компанії. За цей час між Україною і керівництвом Aselsan підписано ряд угод про співпрацю, до яких належать як плани відкриття спільного виробництва, так і передача технологій [16]. Туреччині доводиться вкладати чималі гроші в заміну імпорту зброї і в модернізацію. Так що можна сказати, що тут країни ідеально доповнюють одна одну – Україні поки, крім Сполучених Штатів Америки, мало хто згоден продавати летальне озброєння, й Україна має технології, але не має гроші на серію. А Туреччина має більше ресурсів, амбіції в регіоні, добуває вертольотоносець, але є нестача досвіду в ряді галузей військово-промислового комплексу – наприклад, у танкобудуванні або двигунобудуванні. Є плани спустити на воду вісім корветів типу Ada і чотири фрегати протиповітряної оборони – на майже 2,0 млрд доларів до 2030 року [11]. І налагодження співпраці з турецькими партнерами та домовленості про створення спільного підприємства з українською компанією «Зоря-Машпроект», яка випускає енергетичні установки для кораблів, створює додаткові можливості для роботи.

Важливо також відзначити взаємне підвищення експортного потенціалу військово-промислового комплексу України і Туреччини завдяки співпраці між ними. Лише за перші два місяці 2019 року «Прогрес» продав Саудівській Аравії 140 ПТРК «Скіф» і «Корсар» і 840 ПТУР (протитанкових керованих ракет) на 58 мільйонів доларів, зокрема з турецькими компонентами, а саме: переносний протитанковий ракетний комплекс «Скіф», до якої належить пускова установка, пристрій наведення, модуль дистанційного керування та турецький тепловізор Eye Lr S компанії «Aselsan». Всього за весь 2019 рік з України до Саудівської Аравії було поставлено понад дві тисячі протитанкових ракетних комплексів і ракет до них. Поставки 2019-го є лише продовженням масштабних поставок 2018 року. Загалом це надає КБ «Луч» статусу одного з найбільш успішних центрів українського військово-промислового комплексу. Активність закупок і номенклатура боєприпасів зумовлена головною нинішньою війною Саудівської Аравії – тривалою кампанією в Ємені. Там саудитам та їхнім союзникам протистоять в основному повстанці-хусити, що мають небагато важкої бронетехніки, що, крім того, дуже вразлива в умовах повного панування їхніх противників у повітрі. Відповідно саме через це Саудівська Аравія і зосеред-

ілася на закупівлі не кумулятивних, а осколково-фугасних боєприпасів, що якнайкраще підходять для враження живої сили та автомобільної техніки противника. Прикметним також є те, що тут знову бачимо приклад успішної співпраці у сфері військово-промислового комплексу між українськими та турецькими виробниками зброї – тепловізор Eye Lr S компанії «Aselsan», яким оснащується український протитанковий ракетний комплекс «Скіф», саме турецького виробництва.

ВИСНОВКИ

Головне завдання стратегічного партнерства України і Туреччини у сфері військово-промислового комплексу – об'єднати потужності оборонних комплексів обох країн для серійного виробництва нових зразків сучасного озброєння для власних армій. Це дозволить відійти від класичних контрактів з купівлі-продажу озброєнь до принципово нового рівня співпраці – синергії оборонних технологій і поєднання передових розробок Туреччини та України. Для України Туреччина – це стратегічний партнер, адже Туреччині вигідний курс на стримування російської агресії. Р.Т. Ердогану не вигідне посилення Росії доти, доки вони конфронтують на Близькому Сході. Саме тому Туреччина й надалі сприятиме підсиленню української армії. Більш того, Україна та Туреччина не мають одна до одної значних політичних та історичних претензій, а отже, немає жодних суттєвих гальмуючих факторів для подальшого зближення двох держав.

Бойові дії в районі Нагірного Карабаху між силами Азербайджану та Вірменії продемонстрували дивовижні можливості безпілотників в умовах сучасної війни. Надзвичайну цінність досвід даної кампанії представляє для України, оскільки, по-перше, демонструє успішні заходи з деокупації територій, а по-друге, підтверджує, що подібні технології може використовувати й армія будь-якої країни. Бої в Карабасі продемонстрували, що турецька зброя – боєприпаси і перемоги, а співпраця з Туреччиною є надзвичайно корисною для країни, що бажає відновити територіальну цілісність. Туреччина є надзвичайно важливою для України – особливо саме у військовій сфері. Туреччина як партнер має величезну кількість можливостей для

України – це архіважливий напрямок, підсумки роботи за яким обов'язково позначатимуться на майбутньому обох країн. Тому тут варто боротися за найкращі результати.

Денис МОСКАЛИК,
відділ зовнішньої політики Національного
інституту стратегічних досліджень

Список використаних джерел:

1. Москалик Д. Співпраця України та Туреччини у сфері військово-промислового комплексу в контексті стратегічного партнерства між двома країнами // Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень. – Київ: Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2020. – С. 77 – 79.
2. Бегма В., Рубель К., Філіп Д. Сучасні виклики для спеціальних експортерів України у ході реалізації військово-технічного співробітництва на світовому ринку озброєння // Стратегічна панорама. – 2018. – № 2. – С. 76 – 85.
3. Michelsen N., Colley T. The field of strategic communications professionals: A new research agenda for international security // European Journal of International Security. – 2019. – Vol. 4, No. 1. – P. 61 – 78.
4. Holbrook D. The challenge of conspiracy theories for strategic communications // RUSI Journal. – 2020. – Vol. 165, No. 1. – P. 26 – 36.
5. Goransson K., Fagerholm A.-S. Towards visual strategic communications: An innovative interdisciplinary perspective on visual dimensions within the strategic communications field // Journal of Communication Management. – 2018. – Vol. 22, No. 1. – P. 46 – 66.
6. Москалик Д. Використання досвіду бойових дій в Нагірному Карабасі восени 2020 в контексті співпраці України та Туреччини у сфері військово-промислового комплексу // Тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. І. Толока. – Київ: ВІКНУ, 2020. – С. 50 – 52.
7. Міхненко А. Військово-технічна співпраця України та Туреччини: між США та Росією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/world/2019/05/27/427902_vijskovotehnichna_spivpratsya.html (дата звернення: 27.10.2020).
8. Корвети та ударні безпілотники – Міноборони уклало прямі угоди з турецькими компаніями, – Андрій Таран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/news/2020/12/14/korveti-ta-udarni-bezpilotniki-minoboroni-uklalo-priami-ugodi-z-tureczkimi-kompaniyami-andrij-taran/> (дата звернення: 14.12.2020).
9. Минобороны Украины заключило прямой договор с турецкими компаниями о производстве корветов и беспилотников [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dumskaya.net/news/minoborony-zaklyuchilo-priamoy-dogovor-s-tureck-132905/> (дата звернення: 14.12.2020).
10. Украина и Турция подписали соглашения на поставку корветов и ударных БПЛА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://petrimazepa.com/ukraina_i_turciya_podpisali_soglasheniya_na_postavku_korvetov_i_udarnykh_bpila (дата звернення: 14.12.2020).
11. Данильченко К. «Щит Чорного моря»: наша оборона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://petrimazepa.com/schit_chernogo_morya_nasha_oborona (дата звернення: 14.12.2020).
12. Данильченко К. Военно-промышленный комплекс: как казаки с турками сотрудничали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://petrimazepa.com/voenno_promyshlennyy_kompleks_kak_kozaki_s_turkami_sotrudnichali (дата звернення: 20.01.2021).
13. Данильченко К. Что там с нашим ВПК: октябрь и начало ноября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://petrimazepa.com/chto_tam_s_nashim_vpk_oktyabr_i_nachalo_noyabrya (дата звернення: 20.01.2021).
14. Вооруженные силы Украины и Турции договорились о сотрудничестве до 2020 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://petrimazepa.com/news/ukraine-and-turkey-have-agree> (дата звернення: 20.01.2021).
15. Збройні Сили України й Турецької Республіки підписали Імплементаційний план військового співробітництва до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/news/2016/05/17/zbrojni-sili-ukraini-j-tureczkoi-respubliki-pidpisali-implementacijnij-plan-vijskovogo-spivrobotnicztva-do-2020-roku-/> (дата звернення: 24.03.2021).
16. Танкісти оснащуються іноземною технікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pivnich.org.ua/894-tanksti-osnaschuyutsya-inozemnoyu-tehnikoju.html> (дата звернення: 24.03.2021).

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-4
УДК: 93/94.9:914/919.91.9

БОРОТЬБА З «ТИРАНІЄЮ ВІДСТАНІ»: ІСТОРІЯ ТРАНСПОРТУ В АВСТРАЛІЇ

Summary

Zernetska O., Droniv V. Fighting with "the tyranny of Distance": History of transport in Australia. Transport plays a vital role in the development of state of Australia. Transport can be compared with arteries of different industries of different types of economy. This infrastructure is especially important for Australia which has a great territory and low density of its population. That's why the development of transport despite the remoteness of the continent from the Old World went parallel but sometimes even ahead of Europe. For the first time in Ukrainian science, an attempt has been made to investigate at the interdisciplinary level the formation of Australian state with the help of transport.

Events are presented in chronological order because the very history of the discovery of the continent began from sailboats. Sailboat transport at the time of the discovery of Australia and the transportation of the first convicts, their supervising soldiers and administration together with free settlers from The Great Britain arrived on sailboats. The use of sailboats in transport along the coast of Australia is also clarified as well as hunting for whales, the future visits to the Pacific Islands and transportation from there valuable species of wood. The transition to steam shipping and later to motor shipping is distinguished, subsequently to motor shipping, innovative port changes of the coast of Australia for better floating and for better placement of cargo on steamers and their uploading taking into account the cost of human labour; of appropriate mechanisms and devices. Features of Australian river navigation are also considered.

The development of land transport is studied. It is proved that the development of railtransport in the XIX st. became an important link in the transport system of Australia.

Its advantages and obstacles which for many years stood in the way of development are allocated. The problems of different gauge in each Australian state are analysed and the difficulties of overcoming them are emphasized.

Road transport and road construction have come out in Australia at a rapid space. It was found that road construction for Australian society was not only economic but also of great social importance because the soldiers who returned to their homeland from the First World War had their jobs on road constructions.

The origin and development of aviation on the fifth continent are analysed. The figures of aviation designers are singled out. They pioneered aviation industry in Australia. Conclusions are drawn that this industry became dominant in Australia now.

Key Words: Australian transport, history, its role in social and economic life, water transport, rail transport, automobile transport, aviation.

Судноплавство. Про морську історію Австралії написано відносно небагато – і, як зазначав Джон Бах, надзвичайно бракує морської традиції в країні, яка оточена водою та яка була колонізована й забезпечувалася морем [1]. Утім, море та річкові системи мають велике значення для розвитку континенту. Скажімо, за винятком Аделаїди, всі столиці штатів були засновані на судноплавних річках або на морському узбережжі (до будівництва мостів і доріг). Води Порт-Філіпа, гавані Хобарт річки Брісбен – всі вони широко використовувалися для транспортної комунікації [2]. Для Західної Австралії протягом десятиліть море було єдиним можливим зв'язком зі східною половиною континенту.

Розвиток суднобудівництва та промисловості диктувався необхідністю налагодження торгівлі.

Протягом другої половини XIX століття і аж до Другої світової війни вітрильні судна поступово замінювалися паровими суднами різної потужності. Потім настала ера моторних суден, а нові технології поклали кінець вітрильній ері – вони забезпечили надійнішу та більш економічну роботу на морських маршрутах.

Основною була австралійська торгівля зерном. Час на перевезення не відіграв великої ролі, але потрібен був склад, де зберігали б зерно, щоб потім розвезти його усім світом. 1921 року було 68 кораблів, які брали участь у перевезенні зерна з Південної Австралії до Європи.

Перехід на пару мав значні наслідки для Австралії. Насамперед, це скорочення часу перевезення вантажів до Європи та Північної Америки. Два дуже значні технічні досягнення вплинули на всесвітнє судноплавство протягом періоду 1879 – 1920 років. Першим стало використання холодного зберігання продуктів на пароплавах, що давало змогу дешево транспортувати заморожене м'ясо, молочні продукти та фрукти на великі відстані. Виробництво штучного льоду винайдено в Гілтоні штату Вікторія Джеймсом Гаррісоном, який спроектував і запустив одну з перших льодових фабрик у світі [3]. За період 1850 – 1879 років було зроблено низку спроб створити надійне холодильне обладнання загального використання, зокрема й на кораблях. 1879 року корабель «Стартлевен», завантажений тоннами заморожених яловичини, баранини і масла, відплив з Мельбурна до Лондона, подолавши шлях з вантажем у хорошому стані, на що вказує Джефрі Блейні у своїй книзі «Тисячів дистанції» [3].

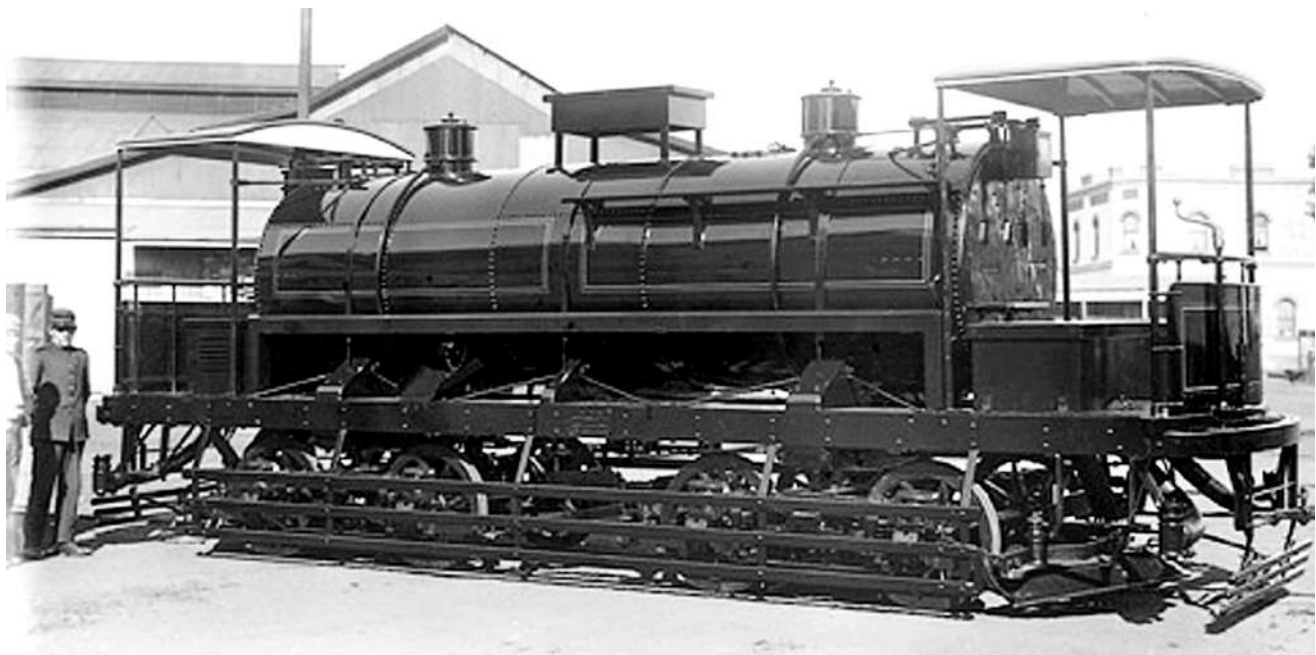
Друге нововведення стосується роботи мельбурнського інженера Ентоні Джорджа Малдона Мічела (1870 – 1959), який розробив підшипник, названий «упорним підшипником Мічела». Патент був виданий в Англії та Австралії 16 січня 1905 року. Основний

внесок Мічела у розвиток австралійського судноплавства найчіткіше визначив Сідней Уокер з компанії *Michell Crankless Engines Limited*: «Репутація пана Мічела була визнана на міжнародній арені в роки, що передували Першій світовій війні, завдяки його дослідженням механічних властивостей рідини, а також математичним дослідженням руху рідини та її в'язкості. Його винахід створив справжню революцію в технології розвитку тяги – особливо в галузі морських пересувних установок».

Одні з найбільших витрат в економіці судноплавства пов'язані з тривалістю перебування суден у порту. Портові споруди в Австралії відставали від кораблів, які вони обслуговували, хоча і було розроблено багато нових технік обробки вантажу.

Австралійське прибережне судноплавство, яке свого часу було найдешевшим та найефективнішим видом транспорту між основними торговельними центрами навколо узбережжя Австралії, з роками стало витратним. Виняток становили великогабаритні вантажі. Отже, вантажоперевезення об'ємних вантажів стали використовувати тільки судна спеціального призначення: рудовози, танкери тощо, але лише в тих випадках, коли економія на перевезеннях морем була вигідною. Свій наступ вели конкуруючі транспортні засоби: спочатку залізничний, а потім автомобільний та повітряний.

Основними витратами на перевезення вантажів були операційні витрати: такі як заробітна плата екіпажу, ремонт і технічне обслуговування кораблів, експлуатація бункерів та портів, магазини, адміністрація тощо, а також капітальні витрати. Скажімо, 1958 року найбільші вантажні судна, що використовувалися на узбережжі, перевозили близько 12 000 тонн, тоді як через десять років судна цієї категорії могли перевозити 55 000 тонн. Збільшення тоннажу залежало тільки від розмірів причалів та ремонтних доків [4].

Співвідношення між часом у порту та часом у морі є важливим фактором в економіці судноплавства, а для досягнення конкурентоспроможних тарифів на перевезення вантажів австралійські судноплавні компанії запровадили технічно вдосконалені методи обробки вантажів як невід'ємну частину конструкції судна – як наслідок, поліпшення вантажно-розвантажувальних робіт. Приміром, загальне вантажне судно, що вивантажує приблизно 4 000 тонн і навантажує стільки ж, у порту Мельбурна зазвичай стояло майже два тижні, залучаючи близько 200 робітників на день. Водночас контейнерний завод Swanston Dock може виконати те ж завдання за вісім годин, ангажуючи 15 робітників. Це радикальне підвищення продуктивності праці.

Підсумовуючи, треба відзначити, що технічний прогрес у судноплавстві призвів до розробки більших, швидших та економічніших суден, до зменшення членів екіпажів за рахунок опанування ними швидкісних методів обробки вантажу. Це означало різке скорочення суднобудівної галузі, зменшення кількості прибережних кораблів та побудову конкурентоспроможного водного транспорту. Застосування суден загального призначення вже пройшло. Сучасні судна почали будуватися здебільшого для спеціального призначення – для сипучих матеріалів: таких як руди та зернові.

Прикладом унікального австралійського дизайну судноплавства, який інтегрував тип вантажу з судном та супутніми системами поводження з матеріалами, було судно Assolade, яке перевозить вапняк через затоку Сент-Вінсент. Новою особливістю цього корабля було забезпечення великих контейнерів кругової конструкції, вбудованих до верхньої палуби і призначених для поєднання з розвантажувальними установками на цементному заводі Ассо Transport в Аделаїді. Концепція виявилася надзвичайно успішною в експлуатації, і судно перебувало в експлуатації п'ятнадцять років. Отже, судноплавство в Австралії, яке бере початок у XIX столітті та виросло разом із державою Австралія від вітрильників до багатотоннажних суден спеціального призначення, стало важливою галуззю, що «піднімала» ефективність економіки країни.

Залізничний транспорт. Перші залізничні дороги в Австралії були побудовані у 1850-х роках. Залізничні колії і вагони спочатку імпортувалися з Англії та Ірландії, але з 1880-х років і колії, і вагони стали вироблятися на п'ятому континенті. Тож перші австралійські залізничні інженери, як правило, розвивали навички відбору, адаптації та застосування технологій вже існуючих. Перший поїзд, що приводився в дію локомотивами, курсував в Австралії (1854) з Фліндерс-стріт (Мельбурн) до Сандріджа (Порт-Мельбурн) [5, с. 20]. Двигуни на замовлення з Великої Британії прибули із запізненням. Пізня доставка була знаковим прецедентом. Однак інші австралійські штати наслідували лідерство Вікторії. Залізничні з'явилися у Новому Південному Вельсі

1855 року, в Квінсленді – 1865-го, в Тасманії та Західній Австралії – 1871-го.

На час утворення Федерації 1901 року Австралія мала шість окремих залізничних систем – по одній для кожного штату. Сьома система з'явилася, коли була побудована Транс-австралійська лінія між Порт-Августою та Калгурлі – залізниця Співдружності запустила свій перший поїзд 1917 року.

Більшість державних систем почали працювати як приватні залізничні компанії, за винятком систем Квінсленда та Західної Австралії. Незабаром кожна приватна система зазнала фінансових труднощів і була придбана урядом.

Певний час окремі залізничні системи не могли узгодити розмір колій – відстань між рейками. Деякі з них були побудовані завширшки 1 600 мм (широкий калібр), інші – 1 435 мм (стандартний калібр) та 1 067 мм (вузькоколіїник). Ще вужча ширина – 762 мм – була популярною для певних завдань, зокрема для цукрової промисловості в Квінсленді використовувалася залізнична мережа шириною навіть 610 мм.

Залізничі також мали важливе значення для розвитку сільського господарства. І вантажі, і люди могли швидко та безпечно пересуватися. До 1901 року величезна залізнична мережа вже об'єднувала столиці штатів, невеликі містечка, селища та головні порти, сприяючи розвитку австралійської економіки та суспільства [6, с. 11].

Надходження первинної продукції до морського узбережжя стало надзвичайно важливим для поселенців, оскільки без залізниць Австралія не могла вийти на ринки світу.

Незважаючи на різну ширину колій залізниць в окремих штатах, необхідність уніфікації колій завжди визнавалася. Чим більше штати розвивались і використовували залізничний транспорт, тим складнішою ставала проблема розриву колій на кордонах штатів. 1930 року лінія стандартної колії була побудована від кордону Нового Південного Вельса до Південного Брісбена, а 1962 року – від Водонга, на кордоні Нового Південного Вельса і Вікторії, до Мельбурна. Це означало, що Брісбен, Сідней і Мельбурн були з'єднані лінією, яка мала однакову ширину колії, що стало найважливішою подією у житті Австралії.

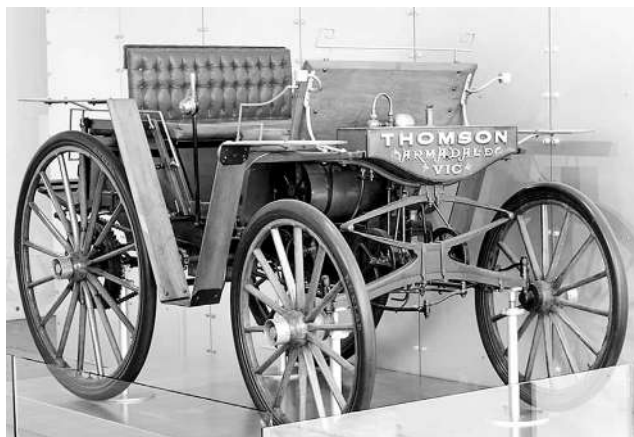
Австралійський уряд розглядав залізничі як засіб освоєння країни. Максимальна довжина колії – 42 000 км – була досягнута 1921 року. 1967 року – 40 200 км. Згодом довжина мережі постійно скорочувалася, і 1996-го рух підтримувався на державних залізницях загальною довжиною 33 370 км. Крім того, діяли ще приватні лінії, які належали переважно компаніям з видобутку залізної руди, зокрема лінія Маунт – Ньюмен довжиною 425 км і лінія Хамерслі довжиною 390 км: обидві в районі Пілбара у Західній Австралії. Система державних залізниць довгий час підпорядковувалася різними штатами. З 1991 року вона була підпорядкована Національній залізничній корпорації [7].

Різна ширина колії, яка стримувала австралійські залізниці, була подолана через освоєння розробки єдиних (стандарту 1 435 мм) колій, що з'єднали всі австралійські столиці протягом 1937 – 1970 років (Аделаїда остаточно з'єднана з ними 1984-го).

Автомобільний транспорт. Один з перших австралійських автомобілів з паровим двигуном був спроектований і побудований Гербертом Томсоном та Едвардом Холмсом з Хай-стріт, що у районі Армадейл у Мельбурні, впродовж 1896 – 1897 років. І презентований 1900 року з використанням перших пневматичних шин, виготовлених в Австралії фірмою Dunlop [7]. Цей одноциліндровий паровий автомобіль Phaeton потужністю 5 к.с., який зараз знаходиться в Інституті прикладних наук (Мельбурн), був достатньо надійним і довговічним, аби дозволити Томсону та його другу проїхати 493 милі від Батерста до Мельбурна із середньою швидкістю 8,7 милі/год.

Іншим виробником парових автомобілів був Девід Ширер з Маннама у Південній Австралії. На своєму заводі сільськогосподарських машин він спроектував і побудував авто, швидкість якого становила десять миль на годину – і це на звичайних залізних шинах [8].

Автомобіль Ширера експонувався на виставці виробничих палат в Аделаїді 1900 року, але машини з паровим двигуном були настільки незвичними, що потребували дозволу мера Аделаїди, аби їздити вулицями міста.

Дороги життєво необхідні для перевезення вантажів і пасажирів. Австралійські конструктори були дуже активними в початковий період розвитку автомобіле- та авіабудування, і з деяких напрямків випереджали в своїх розробках зарубіжних колег. Унаслідок ізольованості Австралії створення власних автомобілів було важливим практичним завданням [10, с. 130]. 1901 року Харлі Таррант створив перший автомобіль з двигуном внутрішнього згоряння, вироблений винятково в Австралії. 1903 року в Новому Південному Уельсі, Південній Австралії і Вікторії була створена Австралійська моторна асоціація, покликана захищати інтереси мотористів. 1924-го її змінила Австралійська автомобільна асоціація.

Автомобільний транспорт, який ми знаємо сьогодні, розпочався зі створення великих автомобільних компаній упродовж 1925 – 1926 років, коли збирання вантажівок було доповнено виробництвом легкових автомобілів. Кількість зареєстрованих вантажівок швидко зростала протягом 1919 – 1920 років. Наприклад, у Новому Південному Уельсі кількість вантажівок, зареєстрованих 1921 року, зросла з 3 524 до 42 594 штук 1929 року – для порівняння: їхня кількість становила 83 977 через десять років – 1939-го). Це означає, що зростання із 7 % загальної кількості транспортних засобів, зареєстрованих 1920 року, до 26 % – 1939-го, не тільки збільшило кількість вантажівок на дорогах, але й дозволило значно підвищити їхні вантажопідйомність та потужність [11].

Звичайно, австралійський уряд надавав великої уваги і будівництву доріг. Яскравим прикладом може бути Велика океанська дорога у штаті Вікторія (офіційна назва – B100) завдовжки 243 км, що проходить

упродовж тихоокеанського узбережжя штату Вікторія: починається в місті Торкуей, а закінчується поблизу міста Аллансфорд [12].

Її спорудження почалося 19 вересня 1919 року відразу після повернення з війни австралійських солдатів. Саме ці три тисячі чоловік будували її, працюючи по п'ять з половиною днів на тиждень, отримуючи за свою роботу 10 шилінгів і 6 пенсів за вісім годин – харчі коштували 10 шилінгів на тиждень. Ця дорога замислювалася як військовий меморіал жертвам Першої світової війни та одночасно повинна була зв'язати віддалені населені пункти узбережжя, полегшити транспортування пиломатеріалів і привернути увагу туристів [12].

Дорога мала будуватися зі швидкістю три кілометри на місяць. При її будівництві практично не використовувалася будівельна техніка – більшість робіт виконувалися за допомогою кайл, лопат, вибухівки та візків. Декілька робітників при проведенні робіт загинули. Особливо складними були ділянки на урвистих скельних частинах. Зауважимо, що табори будівельників завжди були облаштовані речами, необхідними для перепочинку: піаніно, грамофони, свіжі газети і журнали. 1924 року поблизу дороги на рифи сів на міль пароплав «Казино», що перевозив 500 бочок пива і 120 ємностей питного спирту. Робітники-солдати «врятували» вантаж, однак роботи незаплановано зупинилися на два тижні.

Перша ділянка дороги відкрилася 18 березня 1922 року. Витрати на будівництво компенсувалися стягуванням плати за проїзд: два шилінги з автомобіля, десять шилінгів з екіпажів, які тягли більше ніж двоє коней. Загалом грандіозне будівництво завершилось 26 листопада 1932 року – майже відразу ж дорога отримала визнання як найбільший у світі військовий меморіал. Організатор і натхненник будівництва Г. Хічкок помер за три місяці до урочистого відкриття. Після того, як вартість дороги окупилася, 2 жовтня 1936-го її було передано державі, а проїзд нею став безкоштовним [12].

1962 року організація Tourist Development Authority визнала Велику океанську дорогу «наймальовничішою дорогою у світі» [13]. 2004-го вздовж дороги було відкрито піший маршрут завдовжки 104 км. 2011 року Велика океанська дорога внесена до Реєстру національної австралійської спадщини [14].

2007-го на честь 75-річного ювілею дороги на ній встановлено скульптуру її ініціатора і натхненника Говарда Хічкока [14]. Тоді ж на ділянці біля Лорна спорудили скульптурну композицію «Копачі» (The Diggers) – пам'ятник натуральну величину 3 000 солдатам і морякам, які її збудували (автор – скульптор Джулі Сквайрс). Відкривав монумент федеральний міністр у справах ветеранів Брюс Біллсон [16]. Використання доріг як меморіального символу в Австралії є поширеною практикою, адже скорочення відстаней на континенті означало й означає не тільки кращу взаємодію економічних механізмів у країні, але й поживлення людської комунікації, подолання відчуття самотності та відчуженості на п'ятому континенті [17].

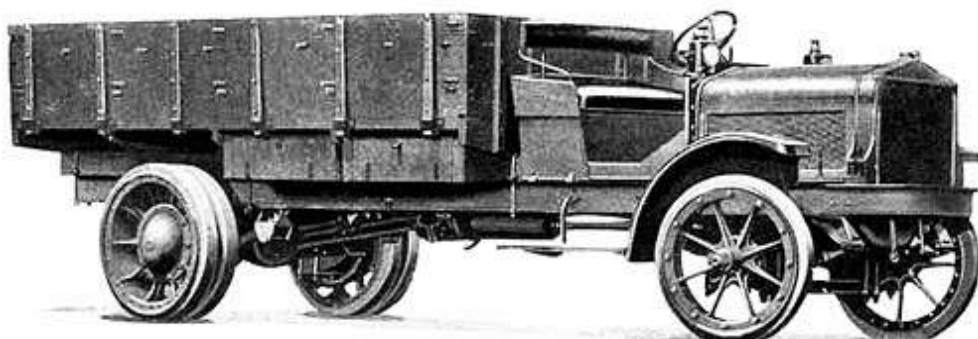
Авіація. Протягом усієї історії Австралія визначалася двома основними характеристиками ізольованого континенту: великі розміри та дефіцит населення. Дві технології мали відігравати і справді відіграли важливу роль у відкритті глибинки: транспорт та зв'язок.

З усіх видів транспорту повітряний транспорт найкраще підходив для внутрішніх операцій і був головним фактором подолання цієї тиранії відстані, даючи змогу населенню глибинки мати деякі фізичні зв'язки з приморськими містами. Австралійці взяли за цей новий вид транспорту зі своєю звичною енергією та винахідливістю і створили другу найстарішу авіакомпанію у світі. Потреба у забезпеченні медичної допомоги віддаленим станціям, фермам та присадибним господарствам призвела до унікальної, типово австралійської, інновації – «The Flying Doctor Service» («Служба літаючих лікарів»). Зараз – це «Королівська служба літаючих лікарів Австралії»: некомерційна організація, яка має 69 літаків у своєму розпорядженні. Її засновником став Джон Фінн.

Зараз Австралія є однією з найбільш повітряно-орієнтованих держав на Землі – щорічний рівень пасажирів авіакомпаній майже дорівнює загальній чисельності населення цього континенту.

Однак до того, як пасажирські літаки піднялися в повітря, було багато австралійських приватних осіб та організацій, які винаходили та розробляли на місцевому рівні різні форми літаючих машин.

Немає сумнівів, що Л. Харгрейв на той час був на передовій технологій польотів і що його зусиллям заважала відстань від його конкурентів у Північній півкулі. Зосередженість на польоті, а не на

нерухомих крилах призвела його у глухий кут. Так одна з його моделей – машина з махаючими крилами на стисненому повітрі вагою 2,53 футів – 8 квітня 1890 року пролетіла відстань 368 футів. Л. Харгрейв витратив п'ять років на розробку двигунів і 1889 року винайшов, мабуть, перший роторний двигун [19].

Л. Харгрейв звернув свою увагу на повітряних зміїв 1893 року – і в листопаді 1894-го, використовуючи чотирьох бойових зміїв, був піднятий над землею, ставши так першим австралійцем, який здійнявся у повітря на машині, важчій за повітря. Між 1895 і 1903 роками він побудував п'ять вільно літаючих машин, які, на його думку, могли б здійснювати польоти, що перевозять людину, якби був наявний відповідний двигун.

Услід за Л. Харгрейвом ще троє австралійців активно шукали пристрої на ранніх етапах авіації. Першим був Г.А. Тейлор, який заснував Повітряну лігу Нового Південного Уельсу 1909-го і який у грудні того ж року став першим австралійцем, котрий полетів на планерах. Того ж року він створив те, що можна було б назвати «Першим авіаційним заводом Австралії», де він побудував коробкові змії та планери типу «Харгрейв».

Перший контрольований політ в Австралії, як видається, здійснив Фред Кастанс 17 березня 1910 року в Боліварі штату Сахаліс, а наступного дня – Гаррі Гудіні поблизу Мельбурна. Насправді саме Джону Дуйгану з Вікторії належить честь бути першим австралійцем, який з літака насолоджувався краєвидами австралійської землі [20]. На відміну від легенди, за якою він був самоучкою, Дуйган – дипломований інженер. Він спроектував і виготовив власний літак майже у повній ізоляції від сучасних йому європейських та австралійських піонерів.

Електростанція, використана для літака, була вироблена Г.А. Тейлором, також за проектом Дуйгана. На своєму професійному шляху Дж. Дуйган провів багато структурних випробувань, а потім практикувався в розширеній серії коротких стрибків, перш ніж переконався, що його машина керована. Його перший «політ» довжиною близько 24 футів відбувся 16 липня 1910 року. На цьому етапі Дуйган зрозумів, що йому потрібно більше потужності для свого двигуна, і здійснив модифікації своєї електростанції. З 7 жовтня 1910 року він мав змогу літати на більшій відстані, досягаючи приблизно 200 ярдів у довжину. Його максимальна відстань 1911 року становила близько 1 000 ярдів.

Дійсна історія хоробрості героїв-австралійців, які підкорювали небесні простори, закарбована навіть австралійським кінематографом у фільмі «Сміті» (Smithy, 1946 р.) режисера Кена Голла – перший кінострічці про реальних австралійських піонерів авіації. Вона присвячена найвидатнішому авіатору Кінгфорду Сміту. Він був першою людиною, яка перелетіла Тихий океан за 83 години. Він загинув 1935 року десь поблизу Бірми. Суворая правда ризикованого життя випробувачів-авіаторів була сприйнята глядачами Австралії із сумом та повагою [21].

Масові перевезення людей та вантажів повітряним транспортом є реальністю, але, розвиваючи ці швидкі, безпечні та ефективні послуги, авіація мала значний вплив на конкуруючі форми транспорту. Традиційні подорожі людей на кораблі чи залізниці значною мірою були замінені повітряними шляхами – навіть великі вантажні партії вантажів, які швидко псуються, а також упакованого електрообладнання та інших термінових пакетів зараз перевозяться повітряним транспортом. Особливо постраждало судноплавство, через що воно

почало використовуватися у тих сферах перевалки великих вантажів, де судна мають перевагу з точки зору витрат.

На п'ятому континенті авіаційний транспорт – це головний засіб спілкування із зовнішнім світом та іншими регіонами Австралії. На внутрішніх лініях пасажирські перевезення забезпечується здебільшого авіакомпаніями ANSETT і Qantas. Протягом десятиліть принцип функціонування двох авіакомпаній регулювався федеральним урядом, причому ANSETT була приватною, а Qantas – державною. Зокрема Міжнародними перевезеннями займалася державна компанія Qantas. На сьогодні австралійських авіакомпаній, які мають сертифікат експлуатанта австралійського управління безпекою, більше ніж 50.

ВИСНОВКИ

За двісті років заселення європейцями Австралії засоби перевезення людей та вантажів зазнали кардинальних змін не тільки за рахунок виникнення нових транспортних засобів, але й за рахунок цілої інфраструктури залізничних, автомобільних, аеропортів та спеціалізованих судноплавних терміналів, котрі існують сьогодні в кожній країні.

Вражаючими особливостями транспорту в Австралії були прискорені темпи його змін протягом останніх 80 років, які справили фундаментальний вплив на соціальну структуру життя. Там, де спочатку орієнтувалися на більш економічні засоби перевезення вантажів, поява автомобілів та літаків назавжди змінила спосіб життя населення.

Ранні австралійські поселенці принесли із собою транспортну технологію старого світу і пристосували традиційні методи до обставин, з якими вони стикалися на своїй новій батьківщині. Особливо цікаво, що знання про нові транспортні ідеї, які розроблялися в Європі та Північній Америці, з ентузіазмом і винахідливістю охоче запозичувалися австралійцями.

Водночас можна сказати, що не бракувало хороших ідей й в австралійських винахідників – і деякі дуже оригінальні роботи здійснювали творчі люди, яких обставини підштовхували до власних відкриттів.

Австралія має відносно невелике населення, і більша частина оригінальних австралійських розробок доповнювалася потоком нового імпортного обладнання, котре з'явилося внаслідок використання пари та появи за кордоном двигуна внутрішнього згоряння. Здатність австралійської інновації бути комерційно успішною значною мірою залежала від економічної вигоди, оскільки розмір австралійського ринку завжди характеризувався мінімалізмом.

У такій величезній країні потреба в транспорті для людей, а також необхідних для функціонування економіки товарів, стала складовою частиною економічної структури, а вартість транспорту – життєво важливим фактором, який визначав конкурентоспроможність на експортних ринках. Підтримка найкращих транспортних технологій і застосування вдоско-

налених методів для зниження вартості перевезення людей і товарів як в Австралії, так і за її межами має основоположне значення для майбутньої конкурентоспроможності, а отже, і для підвищення рівня життя всіх австралійців.

Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,

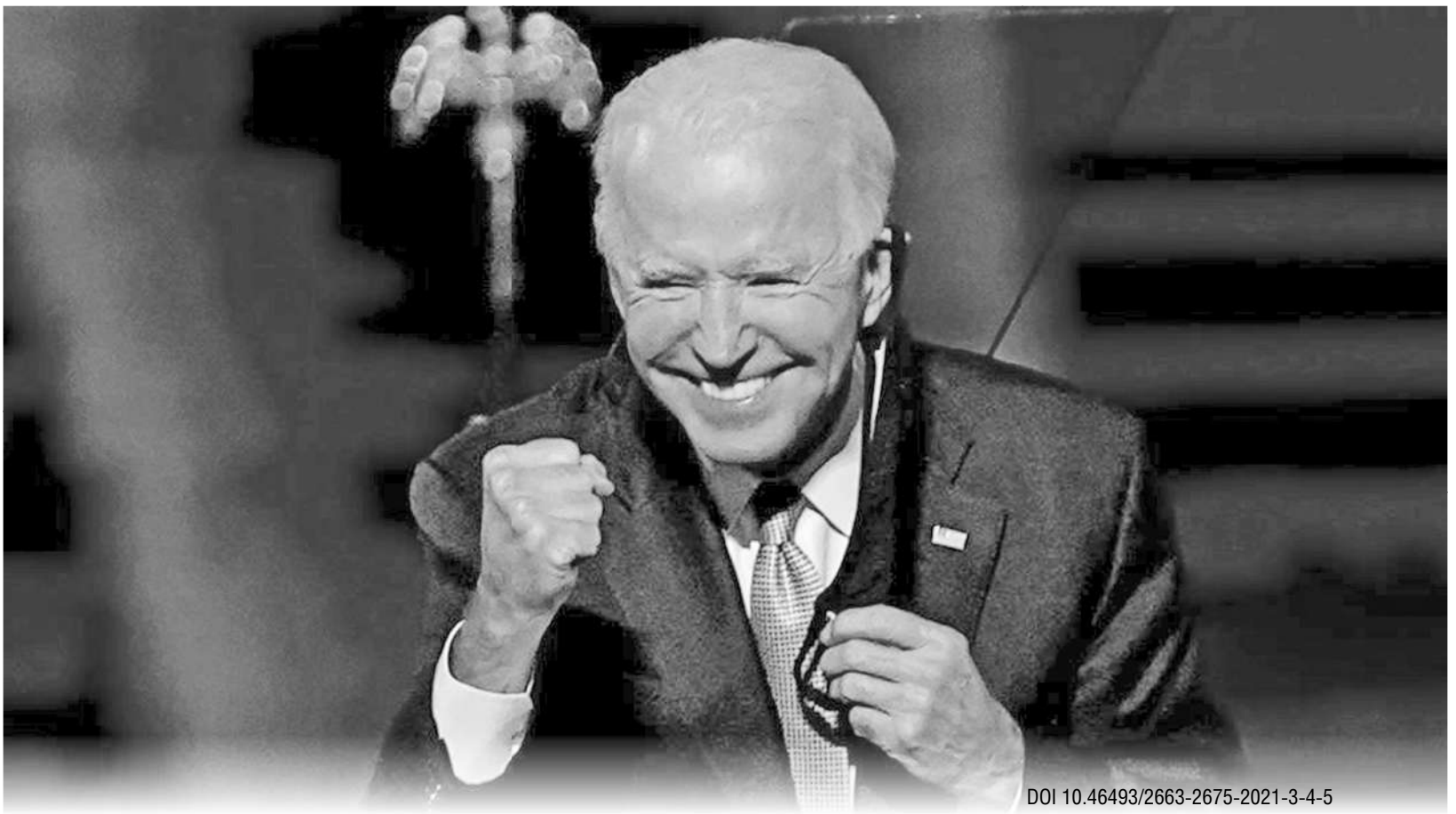
*доктор політичних наук, професор,
завідувач відділу глобальних і цивілізаційних
процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії»
Національної академії наук України*

Вікторія ДРОНІВ,

*магістр міжнародних економічних відносин
в.о. молодшого наукового співробітника
ДУ «Інститут всесвітньої історії»
Національної академії наук України*

Список використаних джерел:

1. Bach J. A Maritime History of Australia: book. Melbourne: Pan Books, 1982. 458 p.
2. The Encyclopedia of Australia / The Grolier Society of Australia. – Sydney, 1983. Vol. 4. P. 125.
3. Blainey G. The Tyranny of Distance. Macmillan Australia. 2001. 432 p.
4. Naughton P. W. Development in Shipping Technology in Coastal and Overseas Trade, Special Lectures in Transport, National Transport Policy, University of Melbourne Library, 1968.
5. Ellis C. H. British Railway History 1830-1876: book. London: George Allen and Unwin, Vol. 1, 1954. 443 p.
6. Oberg L. Locomotives of Australia: book. French's Forest: Reed, 1984, 324 p.
7. Історія залізничного транспорту в Австралії: веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_rail_transport_in_Australia
8. Cheney S. A. From horse to Horsepower: book. Adelaide: Rigby, 1965, 296 p.
9. Blainey G. Triumph of the Nomads: A History of Aboriginal Australia. Sun Books, 1976. p. 203-216.
10. Lay M.G. The History of Australian Roads. Vermont South. Vic.: Australian Road Research Board. 1984. 35 p.
11. Зернецька О. В., МIRONЧУК О. А. Історична пам'ять та практики монументальної комеморації Першої світової війни в Австралії (частина 1). Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. 2020. – № 3 (12). – С. 208 – 224.
12. The Great Ocean Road. The Complete Guide. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.greatoceanroadaccommodation.directory/great-ocean-road/>
13. Great Ocean Road in World class // The Age. – August 15, 1962. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.google.com.au/news/pers?id=X18RAAAIBAJ&sjid=jYDAAAIBAJ&pg=4214,2226082&dq=great+ocean+road&hl=en>
14. Johnston M. Great Ocean Road added to Australia's national heritage list // Herald Sun. – April 7, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.heraldsun.com.au/archive/news/great-ocean-road-added-to-australias-national-heritage-list/news-story/0c459037912f3382013471c39764c099>
15. Rood D. Road's Still Great, 75 Years On // The Age. – April 10, 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theage.com.au/national/roads-still-great-75-years-on-20070410-ge4mi6.html>
16. Davis M. Hard Road to Honouring Diggers // The Australian. – April 14, 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theaustralian.com.au/news/nation/hard-road-to-honouring-diggers/story-e6frg6nf-1111113340576>
17. Brand M. Transport in Australia. Making Australian Society Series: book. Melbourne: Nelson. 1979. 112 p.
18. Aviation in Australia. Hardgrave's Flying Machines // <http://si.nsw.gov.au>
19. Brogden S. John Duigan's Plane made History// Aircraft Magazine. October, 1960.
20. Зернецька О. В. Розвиток культури в Австралії протягом XX-го ст.: кіноіндустрія // Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. 2020. – № 2 (11). – С. 179 – 199.

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-5
УДК 327.5(83)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖ. БАЙДЕНА

Summary

Fesenko M. Peculiarities of US foreign policy formation under the presidency of J. Biden. The article analyses foreign policy of J. Biden and stands out the differences with the previous president. It is proved, that J. Biden's foreign policy differs from D. Trump's foreign policy, although there are elements of continuity in it. Some US presidents, in particular A. Lincoln and B. Obama, chose political rivals to work in their administration. J. Biden selected former colleagues who have worked with him for many years. The Biden administration is expected to take a tougher stance towards Russia. US President J. Biden believes in countering aggression by the Russian Federation, including through sanctions. China is expected to become the main challenge for J. Biden's foreign policy team, as relations between the US and the PRC sank to their lowest point in decades. It is predicted that J. Biden will pursue a more consistent policy towards China. It is also expected that J. Biden's team will enlist the support of US allies to force Beijing to comply with international norms in a number of areas: in trade, in the relations of the central government with Hong Kong, in the actions of the fleet in the South China Sea, in the fight against coronavirus and in the field of human rights.

At present, it remains unclear how the Biden administration will build relations with North Korea. It is expected to cooperate more closely with allies, as well as to exert economic pressure on China to help bring the DPRK to the negotiating table. The big question is whether the Biden administration will honour the March 2021 agreement between the United States and the Taliban and withdraw all American troops by September 11, 2021, without forcing the Taliban to fulfil commitments to reduce bloodshed and cut ties with the Al-Qaeda and other Islamist groups that may pose a threat to US interests. It is expected that the deployment of US troops in places such as Afghanistan and Syria, without a clear strategy, will end under the presidency of J. Biden. But such decisions will depend on military assessments and consultations with allies, which leaves the door open for continued American intervention.

Key words: Foreign Policy, USA, J. Biden, Security.

Передбачається, що підхід Дж. Байдена до міжнародних відносин буде зовсім іншим ніж у Д. Трампа. Великий програмний документ – Стратегію національної безпеки – обіцяно опублікувати в найближчому майбутньому, проте вже зараз у проміжній доповіді Білий дім заявляє, що у зовнішній політиці адміністрація Дж. Байдена планує «прокласти новий шлях». Очікується, що в наступні роки США тісніше співпрацюватимуть з давніми демократичними союзниками, ніж з авторитарними державами або країнами, що відступають від принципів демократії. Передбачається, що, на відміну від Д. Трампа, Дж. Байден встановить кращі відносини з лідерами демократичних країн ніж з авторитарними лідерами. Вважається, що під керівництвом досвідченого державного секретаря США Е. Блінкена державний департамент США знову турбуватиметься утиском прав людини і нападом на демократичні інститути в усьому світі. Дж. Байден та його команда також подали сигнал про свій намір скликати авторитетний світовий саміт демократій. Незважаючи на те, що нова адміністрація не розкриває подробиць про терміни проведення або зміст саміту, мета пропозиції полягає у наданні нового імпульсу демократичним країнам в їхній боротьбі із загрозами

автократії. Саміт може стати важливим сигналом, який підтвердить непохитну прихильність США до демократичних цінностей.

Всі ці зміни, на переконання американського дослідника Я. Мунка, є помітним поліпшенням порівняно з адміністрацією Д. Трампа. Але навіть якщо вони будуть повністю реалізовані, їх, ймовірно, буде недостатньо, щоб зупинити відродження авторитаризму. Проблема полягає в тому, що дві основні мети цих зусиль полягають у стримуванні впливу могутніх автократій і запобіганні відступництву провідних демократій від демократичних принципів – частогусто знаходяться в суперечності один з одним. На переконання дослідника, «будь-яка спроба зупинити відродження автократії повинна одночасно перешкодити молодим демократіям вступити до лав світових диктатур і перешкодити таким країнам як Китай і Росія змінити світовий порядок. Але якщо США бажають по-справжньому стримати Росію, то їм потрібно зберігати тісні відносини з Польщею, а якщо вони хочуть по-справжньому стримувати Китай, їм потрібно зберігати Індію у своєму таборі» [1].

Серед пріоритетів зовнішньої політики адміністрації 46-го Президента США можна виділити прагнення відновити і зміцнити зв'язки із союзниками – передусім з НАТО. Адміністрація Дж. Байдена переважно керуватиметься установками та орієнтирами адміністрації Б. Обами, що означає подальше зміцнення НАТО, відданість ідеї зміни режимів і зміцнення військової могутності на протипагу основним супротивникам – Росії і Китаю.

Загалом виділяються дві відправні точки для подальшої безпекової політики США за президентства Дж. Байдена. По-перше, це анонсований і згаданий вище «саміт демократій». Така ініціатива може стати новим інструментом ідеї зміни режимів, що спиратиметься на економічний тиск як інструмент для розпалювання внутрішнього невдоволення. По-друге, це орієнтація на нові технології як все більш значимий аспект національної та міжнародної безпеки. Водночас особливо важливо, що до цієї сфери можуть бути залучені абсолютно різні технології від безпосередньо військових – таких як автономні системи озброєння і високотехнологічна розвідка на основі великих даних до абсолютно «цивільних» – таких як операційні системи і веб-сервіси для ведення «гібридної війни», що широко використовуються. Такі умовно цивільні технології вже сьогодні стають не тільки джерелом цінних відкриттів і конфіденційних даних, але і територією широкого інформаційного протистояння. Увага США до цих питань відкриває нову сферу для «гонки озброєнь» і, на жаль, відкриває нові можливості для підвищення напруженості – як у віртуальному, так і в реальному світі [2].

На виступі президента Дж. Байдена на віртуальній Мюнхенській конференції з безпеки 2021 року було підтверджено, що НАТО є потужним фундаментом, на якому будується колективна безпека. Внаслідок

цього Дж. Байден заявив: «Партнерство між Європою і США, на мою думку, є і має залишатися наріжним каменем усього того, що ми сподіваємося досягти XXI століття, як і XX століття. Ми як і раніше підтримуємо мету створення єдиної, вільної і мирної Європи. США повністю віддані нашому альянсу НАТО, і я із задоволенням відзначаю, що Європа збільшує вкладення коштів до військового потенціалу, який забезпечує нашу загальну оборону. Саме тому відстоювання суверенітету і територіальної цілісності України як і раніше життєво важливо для Європи і США. Саме тому боротьба із всюдозволеністю – всюдозволеністю Росії та її хакерськими атаками на комп'ютерні мережі в США, в усій Європі та в усьому світі – стала критично важливою для захисту нашої колективної безпеки. Проблеми, пов'язані з Росією, можуть відрізнитися від проблем, пов'язаних з Китаєм, але вони так само реальні» [3].

Адміністрація Дж. Байдена запевняє Україну, що США і НАТО підтримають її в сильнішому протистоянні з проросійськими сепаратистами та із самою Росією. У прес-релізі Білого дому від 2 квітня 2021 року підтверджено, що в ході телефонної розмови з українським президентом В. Зеленським Дж. Байден «заявив про непохитну підтримку Сполученими Штатами українського суверенітету і територіальної цілісності перед лицем російської агресії на Донбасі і в Криму, що триває». Те ж саме зробили й інші високопоставлені керівники з адміністрації, зокрема міністр оборони Л. Остін і держсекретар Е. Блінкен [4].

Однак, як стверджує старший науковий співробітник Інституту Катона Т. Карпентер, адміністрація Дж. Байдена ризикує повторити катастрофічну політику Дж. Буша-молодшого, який переконав грузинського президента М. Саакашвілі, що його країна є цінною союзницею США і що США з НАТО неодмінно придуть на допомогу Грузії, якщо та втягнеться до збройного конфлікту з Росією. У М. Саакашвілі були всі підстави зробити висновок, що він може розраховувати на рішучу підтримку США. Адміністрація Дж. Буша-молодшого поставила Грузії зброю на мільйони доларів і навіть займалася бойовою підготовкою грузинських військ. Дж. Буш-молодший та інші керівники голосно і нестримно підносили М. Саакашвілі та демократичну революцію в Грузії і вважали, що грузини заслуговують особливого визнання. Дж. Буш-молодший також наполягав, щоб союзники по НАТО надали Грузії і Україні членство в альянсі. Через протидії Франції і Німеччини здійснити цей задум не вдалося, але очевидно М. Саакашвілі повірив, що в разі відкритого зіткнення між РФ і Грузією НАТО вступить у військові дії з Росією [4].

У серпні 2008 року Грузія намагалась відновити контроль над Південною Осетією, яка з початку 1990-х років перебувала під захистом російських миротворчих сил. У ході наступу грузини завдали втрати російським миротворцям. У відповідь РФ почала масштабний контрнаступ, що за короткий термін призвело до захоплення декількох міст Грузії і до виходу російських

військ в передмістя її столиці. Всупереч численним виразам підтримки США та їхні європейські союзники не побажали йти на ризик небезпечної і непередбачуваною конфронтації з ядерною державою через мало кому відомі територіальні суперечки. Війська США і НАТО залишилися в казармах, а М. Саакашвілі був змушений погодитися на мирну угоду, в результаті чого Південна Осетія і Республіка Абхазія опинилися під контролем Росії [4].

Напередодні 100 днів на посаді Президента Дж. Байден виступив зі зверненням до конгресу США. Хоча безпосередньо зовнішній політиці була присвячена лише невелика частина його звернення, вся його промова від початку і до кінця була заснована на чітко універсалістському розумінні місця США у світі. Дж. Байден повторив пріоритетну думку свого виступу перед співробітниками Держдепартаменту США в лютому 2021 року: «...чіткої межі між зовнішньою і внутрішньою політикою більше немає». У розумінні Дж. Байдена священна місія США полягає в тому, щоб вести і виграти війну між демократією (в своєму зверненні він вимовив це слово 16 разів) та автократією, війну проти ворогів, які знаходяться як усередині, так і за межами кордонів Сполучених Штатів [5].

Дж. Байден також назвав Китай конкурентом і досить різко розкритикував порушення прав людини в Китаї, що стало відображенням його колишніх висловлювань щодо питань забезпечення соціальної справедливості у Сполучених Штатах. Коментарі Дж. Байдена щодо Росії виявилися досить лаконічними і стриманими. Дж. Байден назвав санкції, введені його адміністрацією проти РФ, «прямою і пропорційною відповіддю», одночасно запевнивши аудиторію в тому,

що США і Росія можуть співпрацювати, коли це буде в їхніх спільних інтересах [5].

Обидві мішені критики Дж. Байдена не сиділи, склавши руки, останні кілька місяців. Як Китай, так і Росія ввели безпрецедентні односторонні відповідні заходи проти санкцій адміністрації Дж. Байдена. РФ оголосила про політику «нульової толерантності» стосовно подальших санкцій після того, як Захід ввів нові обмежувальні заходи через вирок, винесений російському опозиціонеру А. Навальному. Відмовившись від давньої прихильності РФ «пропорційним» заходам, В. Путін пообіцяв виступити з «асиметричною» відповіддю, якщо Захід перейде «червону лінію» щодо Росії. Тим часом КНР ввела санкції проти цілого ряду західних чиновників, разом з главою Комісії США з міжнародної релігійної свободи Г. Манчин, на тлі скандалу навколо положення мусульман-уйгурів у Китаї. Китай також пригрозив жорстко відреагувати, якщо США вирішать бойкотувати зимові Олімпійські ігри 2022 року в Пекіні. Зазначимо, що адміністрація Дж. Байдена обмірковувала цю ідею, але швидко від неї відмовилася. Все сміливіші односторонні заходи, прийняті РФ і КНР, є очевидним викликом для адміністрації Дж. Байдена. Однак існує набагато серйозніша стратегічна загроза, а саме ймовірність того, що Росія і Китай скоординують свої зусилля, щоб протистояти Заходу [5].

Вважається, що США і КНР зовсім не обов'язково офіційно вступати в альянс між собою, аби втягнути США до трагічного конфлікту відразу на двох фронтах. Експерти вже багато років попереджають, що в разі початку масштабної гарячої війни між Сполученими Штатами і Росією або Китаєм, друга держава, яка залишилася поза участю в ак-

тивних бойових діях, не стане пасивно спостерігати за розвитком ситуації. Існує чимало катастрофічних непередбачуваних наслідків, які можуть викликати такий конфлікт. Наприклад, КНР може скористатися потенційним російсько-американським конфліктом на сході України або в Прибалтиці, щоб нарешті реалізувати свої плани із захоплення Тайваню, поки США будуть в політичному і військовому сенсі зайняті в іншому місці. Отже, хоча адміністрація Дж. Байдена готується до політики конфронтації з РФ і КНР, обумовленої прагненням захистити цінності, США не можуть дозволити собі залишити поза увагою ті геополітичні ризики, які лежать в основі стратегічного трикутника США-РФ-КНР [5].

Держсекретар США Е. Блінкен заявив в інтерв'ю виданню «The Washington Post», опублікованому 9 квітня 2021 року, що Президенту США Дж. Байдену слід прагматично підходити до Росії. Глава Білого дому бачить необхідність «залучати Росію до відповідальності за будь-які безрозсудні або ворожі дії, що вживаються нею», проте «відкритий до співпраці в галузях, що становлять обопільний інтерес», пояснив Е. Блінкен. Дж. Байден в середині березня 2021-го заявив, що «вважає Президента РФ В. Путіна вбивцею». «Кремль поплатиться за спроби вплинути на результат президентських виборів в США 2020 року на користь Д. Трампа», додав глава Дж. Байден. Зі свого боку РФ назвала звинувачення про втручання у вибори безпідставними. В. Путін незабаром після жорстких слів свого американського колеги висловив бажання обговорити з Дж. Байденем двосторонні відносини, стратегічну стабільність, регіональні конфлікти і глобальні проблеми, що стоять перед людством. Зі свого боку, Білий дім заявив, що зустріч двох президентів відбудеться за «слухного часу» [6].

Держсекретар США Е. Блінкен називає підхід Дж. Байдена до основних питань зовнішньої політики не стільки «доктриною», скільки прагматичним мисленням: вирішувати проблеми, чітко доносити свої думки до друзів і супротивників та крок за кроком просувати «заснований на правилах порядок». Е. Блінкен – професійний політик, який давно працював з Дж. Байденем. На думку Е. Блінкіна, нагальною проблемою на сьогодні є Афганістан. Е. Блінкен вважає, що Дж. Байден поверне американські війська додому, не встановлюючи ніяких тимчасових рамок. Е. Блінкен особисто працює над планом стабільного переходу після виведення американських військ. Дж. Байден усвідомлює ризик того, що Афганістан може знову зануритися в громадянську війну або що «Аль-Каїда» може відновити свою діяльність за декілька років після відходу американських військ. Але він вважає, що коли США спробують зберегти гарнізон у Кабулі, поки таліби захоплюють провінційні столиці, ці залишкові сили на ділі можуть навіть перешкодити збору розвідувальних даних і боротьбі з тероризмом [7].

Такого ж прагматичного підходу, на думку Е. Блінкена, Дж. Байден дотримується і стосовно Росії. На питання, як Дж. Байден міг одночасно назвати

Президента Росії В. Путіна «вбивцею» і водночас погодитися з ним працювати, Е. Блінкен відповів, що це політичний прагматизм – політика «батога і пряника». Адміністрація Дж. Байдена, з одного боку, прагнуче змусити Росію відповідати за будь-які безрозсудні або ворожі дії, але водночас відкрита для співпраці у сферах, де США і РФ можуть мати спільні інтереси. Е. Блінкен від імені адміністрації Дж. Байдена висловив стурбованість рішенням В. Путіна перекинути тисячі військовослужбовців та одиниць важкої техніки до кордону з Україною [7].

У відносинах з Китаєм Дж. Байден має намір підкреслювати інтереси США, але водночас вивчати області співробітництва. Е. Блінкен наголошує, що США не мають наміру стримувати або гальмувати Китай. Дж. Байден зайняв вельми традиційну позицію щодо глобального лідерства США. Е. Блінкен підкреслює, що глобальне лідерство у США відбирає КНР, від чого можуть постраждати американські інтереси і цінності [7].

Погляд Дж. Байдена на американське лідерство відкритий і для нових форм співпраці. У цьому контексті Е. Блінкен згадав коаліцію, спочатку з «братніх демократій», куди увійдуть інші визначальні зацікавлені сторони – такі, наприклад, як всесвітні технологічні гіганти. Вона буде вирішувати масштабні проблеми, з якими можна боротися лише консолідованими зусиллями: наприклад, з пандеміями, змінами клімату і шкідливими технологіями [7].

Необхідно відзначити, що на сьогодні за деякими основними питаннями зовнішньої політики США адміністрація Дж. Байдена продовжує лінію адміністрації Д. Трампа. Поки при владі перебував

Д. Трамп, США розв'язали торговельну війну проти КНР під виглядом санкцій, тож їхні стосунки з Китаєм значно погіршилися. Проте стосовно Китаю і Росії Дж. Байден веде більш жорстку політику ніж його попередник. Дж. Байден тільки недавно вступив на посаду президента, і він стикається з серйозними внутрішніми економічними та політичними проблемами: такими як низький рівень життя населення, який різко впав, занепад інфраструктури, трагічні наслідки пандемії, а також міграційна криза на кордоні з Мексикою. Така кількість накопичених невирішених питань може пояснити те, що Дж. Байден ще не звернув увагу на деякі зовнішньополітичні питання і не скасував крайні заходи, які прийняв Д. Трамп: наприклад, різке посилення блокади Венесуели, Куби, Ірану, Сирії та Північної Кореї, які вважаються злочинами проти людяності та сприяють загостренню міжнародної напруженості [8].

Незважаючи на відмінності зовнішньої політики Д. Трампа і Дж. Байдена, необхідно відзначити, що адміністрація Дж. Байдена перейняла деякі агресивні методи Д. Трампа. Держсекретар Е. Блінкен дотримується жорсткої позиції Д. Трампа стосовно Китаю, і, хоча категорично не згоден з деякими діями попереднього президента в інших сферах, він упевнений, що напрямок обрано вірно. Одного разу на сенатських слуханнях Е. Блінкен навіть погодився з думкою свого попередника М. Помпео, який звинуватив Китай в геноциді у провінції Синьцзян. З деяких питань адміністрація Дж. Байдена продовжить задані Д. Трампом напрямки політики. Це стосується також підтримки, що посилюється, України в боротьбі з російською агресією [8].

Девіз зовнішньої політики Президента США Дж. Байдена: «Америка повернулася». Дж. Байден та його нова команда з національної безпеки зібрали союзників в Азії та Європі, повернулися до глобальних інститутів та загострили відносини з авторитарними режимами. Новий президент швидко скасував імміграційні заборони адміністрації Д. Трампа і пообіцяв виділити гроші для вакцинації найбільш вразливих населення світу. Більше того, він зробив все це на тлі руйнівної пандемії і після першої в історії США

зміни президента, яка виявилася пов'язаною з насильством. У всьому світі Дж. Байдену зустрічає хвиля доброї волі. Згідно з опитуваннями «Pew Research Center», після перемоги Дж. Байдена на виборах, наприклад, 79 % німців заявили про свою впевненість в тому, що він «зробить правильні дії» у світовій політиці – порівняно з тільки 10 % тих, хто говорив подібні речі щодо президента Д. Трампа лише кілька місяців раніше. Почуття полегшення особливо сильно відчувається серед союзників США в Азії та Європі, громадяни яких спостерігали за бунтом 6 січня 2021 року в столиці провідної світової демократії – Вашингтоні [9].

Як і передбачалося, каменем спотикання для нової адміністрації стала кризова ситуація у сфері імміграції. Досить просто було демонтувати міграційну політику Д. Трампа, скасувавши відповідні укази (всього Дж. Байден скасував 62 укази попереднього президента). Значно складніше знайти відповіді на хронічну в США проблему масової імміграції з країн Центральної і Південної Америки – особливо з урахуванням масового припливу мігрантів з цих регіонів у сподіваннях на толерантне ставлення до них уряду Дж. Байдена. Найбільш гостро постала проблема малолітніх мігрантів, які подорожують без супроводу дорослих. Зрештою Міністерство охорони здоров'я США було змушене відкрити для цієї категорії мігрантів 11 тимчасових центрів утримання – до цього вони перебували в дільницях прикордонної служби. Незважаючи на оголошену президентом законодавчу ініціативу в сфері імміграції, разом з перспективою отримання американського громадянства для 11 мільйонів нелегальних мігрантів, міграційна проблема надовго, поки США і країн-донорів іммігрантів буде розділяти соціально-економічна прірва і в економіці США зберігатиметься попит на дешеву працю мігрантів, залишиться реальністю американського суспільного життя [10].

Сильна і досвідчена команда на чолі з держсекретарем Е. Блінкеном і радником з національної безпеки Дж. Салліваном розгорнула наступ американської дипломатії в реальному і віртуальному форматах. Унаслідок почали швидко проявлятися контури зовнішньої політики епохи Дж. Байдена. Змагання між Сполученими Штатами і Китаєм як великих держав – і одночасно глобальне змагання між демократичними і неліберальними моделями правління – стало центральним у політиці США. До цього можна додати новий акцент на проблемі змін клімату, прав людини і використанні міжнародної торгівлі для створення робочих місць. Дж. Байден прагне знайти новий баланс між інтересами і цінностями США, між внутрішніми проблемами і глобальною роллю Америки [9].

15 квітня 2021 року Міністерство фінансів США, яке здійснює контроль у сфері обмежувальних заходів, оголосило про введення масштабних санкцій проти Росії. Список звинувачень виявився вельми довгим. Зокрема йдеться про «підрив у проведенні вільних і чесних виборів, а також демократичних

інститутів» у США і в тих країнах, які є їхніми союзниками; про «участь в проведенні зловмисної кіберактивності, а також підготовці такого роду дій»; про «заохочення і використання транснаціональної корупції для здійснення впливу на іноземні уряди»; про «екстериторіальні дії», спрямовані проти дисидентів і журналістів, а також про «порушення установлених принципів міжнародного права, разом з повагою до територіальної цілісності держав» Йдеться, насамперед, про анексію РФ Криму та її підтримку сепаратистів на сході України [11].

Що стосується фізичних осіб та організацій, які потрапили під санкції відповідно до оголошених Міністерством фінансів США заходів, то вся їхня власність та будь-які їхні активи, що знаходяться в розпорядженні або контрольовані «американськими суб'єктами», зокрема банками, заморожуються. США також оголосили про те, що вони висилають десять російських дипломатів, які працюють у Вашингтоні і в Нью-Йорку, бо всіх їх підозрюють у тому, що вони є співробітниками розвідки. Попередня масова висилка відбулася в березні 2018-го, коли адміністрація Д. Трампа вислала з країни 60 ймовірних російських шпигунів після розпочатої спроби отруєння у Великобританії С. Скрипаля, колишнього співробітника російської розвідки [11].

Всі ці заходи вживаються на момент підвищеної напруженості у відносинах між США і РФ та на тлі побоювань з приводу можливої ескалації конфлікту на Сході України, оскільки російські війська були зосереджені на кордоні зі своїм західним сусідом у таких масштабах, чого не спостерігалось багато років. Дж. Байден розуміє, що США все ще потрібно мати справу з Росією. 14 квітня 2021 року Дж. Байден запропонував В. Путіну провести зустріч. За словами американського президента, санкції могли б піти і далі, однак він хоче уникнути ескалації в інтересах «стабільних, передбачуваних відносин» [11].

Отже, зовнішня політика Дж. Байдена відрізняється від зовнішньої політики Д. Трампа, хоча в ній простежуються елементи наступності. Деякі президенти США, зокрема А. Лінкольн і Б. Обама, вибирали для роботи в своїх адміністраціях політичних суперників. Дж. Байден вибрав колишніх колег, які працювали разом з ним протягом багатьох років. Очікується, що адміністрація Дж. Байдена займе жорсткішу позицію щодо Росії. Президент США Дж. Байден вірить у протидію агресії з боку РФ, зокрема за допомогою санкцій.

Китай, як очікується, стане головним викликом для зовнішньополітичної команди Дж. Байдена, оскільки відносини між США і КНР опустилися до найнижчої точки за останні десятиліття. Прогнозується, що Дж. Байден проводитиме послідовнішу політику щодо Китаю на відміну від Д. Трампа з його хаотичним підходом, який варіювався від ведення торговельної війни до вихваляння Президента КНР Сі Цзіньпіна. Очікується також, що команда Дж. Байдена заручиться підтримкою союзників

США, щоб змусити КНР дотримуватися міжнародних норм в ряді сфер: у торгівлі, в стосунках центрального уряду з Гонконгом, у діях флоту в Південно-Китайському морі, у боротьбі з коронавірусом та у сфері прав людини. На сьогодні залишається неясно, як адміністрація Дж. Байдена вибудовуватиме відносини з Північною Кореєю. Очікується більш тісна співпраця з союзниками, а також економічний тиск на Китай для більш активної посередницької ролі між США і КНР.

Велике питання полягає в тому, чи виконає адміністрація Дж. Байдена угоду між США і талібами, укладену в березні 2021-го, та виведе всі американські війська до 11 вересня 2021 року, змушуючи талібів виконати зобов'язання зі скорочення кровопролиття і припинення зв'язків з Аль-Каїдою та іншими ісламістськими угрупованнями, що можуть становити загрозу національним інтересам США. Очікується, що розгортання американських військ у таких місцях як Афганістан і Сирія без чіткої стратегії закінчиться за президентства Дж. Байдена. Проте такі рішення будуть залежати від оцінок військових і консультацій із союзниками.

Микола ФЕСЕНКО,

доктор політичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» (м. Київ, Україна)

Список використаних джерел:

1. Mounk Y. Democracy on the Defense Turning Back the Authoritarian Tide. Foreign Affairs. March/April 2021. URL.: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-02-16/democracy-defense>
2. О военной политике и военных расходах США. ИКСИ. Аналитическое Материалы. 25 января 2021. URL: https://icss.ru/images/pdf/20210125_US_Military_Exp.pdf
3. Remarks by President Biden at the 2021 Virtual Munich Security Conference. WH.GOV. February 19, 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/02/19/remarks-by-president-biden-at-the-2021-virtual-munich-security-conference/>
4. Carpenter T. Joe Biden's Ukraine Policy: A Repeat of George W. Bush in Georgia? The National Interest. April 5, 2021. URL: <https://nationalinterest.org/blog/skeptics/joe-biden%E2%80%99s-ukraine-policy-repeat-george-w-bush-georgia-182036>
5. Episkopos M. Is Biden Pushing Russia and China Closer Together? The National Interest. May 1, 2021. URL: <https://nationalinterest.org/feature/biden-pushing-russia-and-china-closer-together-184224>
6. Мельников П. Госдепартамент США объяснил политику Байдена в отношении России. DW. 09.04.2021. URL: <https://www.dw.com/ru/gosdepartament-ssha-objasnil-politiku-bajdena-v-otnoshenii-rossii/a-57140073>
7. Ignatius D. Opinion: Antony Blinken offers a window on how Biden's foreign policy decisions will be made. The Washington Post. April 9, 2021. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/antony-blinken-offers-a-window-on-how-bidens-foreign-policy-decisions-will-be-made/2021/04/08/dce01208-98a7-11eb-b28d-bfa7bb5cb2a5_story.html
8. Guerra Cabrera A. Nueva guerra fría? La Jornada. 8 de abril de 2021. URL: <https://www.jornada.com.mx/2021/04/08/mundo/022a1mun>
9. The Biden 100-Day Progress Report. Foreign Policy. April 23, 2021. URL: <https://foreignpolicy.com/2021/04/23/biden-100-day-report-card/>
10. Шамшур О. 100 дней Джозефа Рузвельта. Зеркало Недели. 1 мая 2021.
11. Joe Biden seeks to clobber Russia with new economic sanctions. The Economist. April 15, 2021. URL: <https://www.economist.com/united-states/2021/04/15/joe-biden-seeks-to-clobber-russia-with-new-economic-sanctions>

УДК 327.001.73 (100)
DOI 10.46493/2663-2675-2021-1-2-3

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОСОЛЬСТВА УКРАЇНИ В ТУРЕЧЧИНІ

Думка великого східного філософа і вченого Мевляни Румі: «Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşabilirler», що у перекладі: «Спільну мову/порозуміння знаходять не ті, хто говорять однією мовою, а ті, хто поділяють однакові почуття/оцінки/погляди», висловлена ним багато століть тому, напевно застосовна і в контексті сучасного розуміння культурної дипломатії, головних її цілей.

Є чимало визначень терміну «культурна дипломатія». Звичайно, що мова йде про «обмін ідеями, інформацією, творами мистецтва та іншими компонентами культури між державами й народами з метою зміцнення взаєморозуміння». В сучасному глобалізованому світі роль культурної дипломатії, як найвиразнішого прояву «м'якої сили», лише зростатиме – тут доречно згадати й про нові виклики та можливості, які в цьому контексті відкриває digital diplomacy. Україна ж відносно недавно дієво розпочала застосовувати інструментарій культурної дипломатії, що є стрижнем публічної дипломатії, у своїй зовнішній політиці. Позитивний імідж, брендування, забезпечення прихильного ставлення іноземної аудиторії/суспільства до своїх наративів, навіть самомаркетування та промування держави – все це досягається інструментарієм культурної дипломатії.

Безумовно, що за цим має стояти чіткий національний інтерес та чітко сформовані наративи для поширення. Досягнені результати у кінцевому підсумку мають посилювати конкурентні спроможності держави, формувати позитивні уявлення про країну, її цінності

та ідеї, сприяти притоку капіталів, інвестицій та економічній взаємодії, впливати на зростання туристичного потоку та особистісних обмінів тощо.

Для України стрижневим також є протидія гібридній інформаційній війні та ворожій пропаганді у різних регіонах світу, долання негативних стереотипів, формування у свідомості світової спільноти справжнього позитивного іміджу нашої держави, виходячи з «правильних» наративів. І роботи ще потрібно чимало здійснити, навіть у стосунках з найближчими сусідами, які б, очевидно, за 30 років незалежності мали мати більш адекватне уявлення про Україну та українське суспільство. На практиці, на жаль, ситуація ще далека від ідеалу, що зобов'язує нашу дипломатичну службу бути подвійно ефективною, зважаючи на існуючі реалії.

У світі викристалізувалися різні моделі форм втілення цілей культурної дипломатії, адаптованих також під специфіку регіонів/країн/суспільств. І на сьогодні Україна, власне, формує власні інституційні спроможності у сфері публічної дипломатії, має змогу відразу застосовувати ці кращі світові практики, розвиваючи, безсумнівно, і свою ефективну національну школу.

Прочитую в цьому контексті дуже влучні і показові слова генерального директора Українського інституту Володимира Шийка: «...ми почали публічно говорити про культурну дипломатію як чинник національної безпеки, спосіб зміцнення суб'єктності держави, дієвий інструмент деколонізації і критичного осмислення свого місця у світі».

Враховуючи тимчасову окупацію певної частини території України, необхідність відновлення територіальної цілісності та суверенітету нашої держави, здійснення ефективної культурної дипломатії у таких надзвичайно важливих країнах як Туреччина є вкрай необхідним. Та й досвід, отриманий за результатами подібної діяльності у такому регіоні й державі, є справді цінним і застосовним в інших географіях.

І на сьогодні можемо твердо констатувати, що «правильної України» в Туреччині стало набагато більше. І це, власне, закономірності, які не можуть бути випадковостями. Саме таку оцінку хочеться дати здобуткам українських дипломатичних установ у сфері культурної дипломатії у Туреччині.

Оприлюднені результати нового соціологічного опитування «Турецькі тренди-2020», проведеного одним із провідних стамбульських університетів Kadir Has, є прямим підтвердженням дієвості «м'якої сили», зокрема культурної дипломатії. Цього року Україна вперше зайняла достойне місце в рейтингу, суттєво здобувши «народну довіру та прихильників» – наша країна посіла високе восьме місце серед топ-10 найбільш дружніх та близьких для Туреччини держав. За сухими цифрами стоять сотні культурно-мистецьких заходів українських дипломатів, події, інформаційні кампанії. На практиці це також означає «більше України в Туреччині» – власне, таким девізом у своїй щоденній діяльності керуємося. Дуже простим, але ємким: «Більше сучасної, модерної, динамічної, з високою культурою та мистецтвом, високотехнологічної та передової України». Крім того, саме завдяки інструментам культурної дипломатії можливо ефективно протидіяти ворожій пропаганді, ламати існуючі стереотипи, творити позитивний імідж держави.

Під час багатьох культурно-мистецьких заходів доводилося бути «першопрохідцями», започатковувати нові ініціативи та проекти, часом «відкривати» для аудиторій настільки географічно близьку державу. Водночас обов'язково враховували специфіку країни перебування, релігійно-культурні особливості та інші важливі чинники з метою досягнення максимального ефекту та «завоювання сердець». Туреччина – держава, де «працює емоція» і цінується відповідний підхід та атмосфера заходу. При формуванні відповідної ідеї та подій культурної дипломатії надзвичайно важливо опиратися на спільності у різних сферах, паралелі, які є між нашими народами та країнами. Саме такої «філософії» ми дотримувалися при плануванні низки, безумовно, успішних заходів.

Одним з перших крупних великих реалізованих проектів була організація виставки «Орнаментальне ДНК». Використовуючи схожість певних явищ у культурі, зокрема орнаменталістиці, застосовуючи сучасні методи модерного перформансу, спільно з креативними митцями з України нам вдалося створити унікальний проект, який викликав широкий резонанс у мистецьких колах, схвальні відгуки у мейнстрімних ЗМІ та глибоке зацікавлення серед відвідувачів, на базі Центру сучасного мистецтва в Анкарі Cermodern. Власне,

на їхнє прохання виставку було продовжено. За одностайним відгуком експертів, це було нове явище за формою дійства як для Туреччини, так і для України у формі та змісті представлення нашої країни. Після цього креативне керівництво галереї Cermodern та Folkart (Ізмір) уже ініціативно зверталася з пропозиціями організовувати спільні заходи, відвідали Україну для налагодження прямих контактів з митцями.

Зокрема, як наслідок, на базі Cermodern уже декілька років поспіль українські виконавці танцю у стилі модерн займають лідируючі позиції: український виступ на Фестивалі сучасного танцю в Анкарі – соло-танець на тему насилля над жінками. Гендерна тема є дуже актуальною – жінки активно обстоюють свої права. Це відносно нова тема, і все, що з цим пов'язано, добре «заходить». Незважаючи на контраверсійність постановки (гендерне насилля, боротьба за права жінок, стереотипи, релігійні заборони тощо), постановка мала надзвичайний успіх у публіки. Важливими чинниками успіху були, власне, виконавці з української сторони, якість представленого продукту – його форма та новизна, а майданчик – одна з найпрестижніших у країні галерей сучасного мистецтва.

Ще один успішний проект, що дозволив охопити широку аудиторію та географію, сприяв творенню позитивного іміджу – виставка «50 винаходів, які Україна подарувала світу». Розпочали показ з аеропорту Анкари, щоб охопити максимальну кількість груп людей – і це спрацювало. Після цього виставка побувала в десятках місць: від університетів, центральних майданчиків міст, бібліотек до мерій. І – знову ж таки – за кожним разом поруч із захопленням різними аудиторіями висловлювалося здивування рівнем науки, технологій, мистецтва в Україні. Виставка дозволила, при відповідному інформаційному супроводі, показати потужну Україну з неймовірно талановитим народом, великим потенціалом.

Іншим надважливим напрямком роботи була діяльність, спрямована на посилення та структуризацію української громади в Туреччині, без якої неможливо уявити успішну культурну дипломатію в будь-якій країні. На сьогодні кількість юридично оформлених українських спільнот, кожна з яких має активного лідера, досягла 16 – практично в кожному місці компактного проживання. Усі вони забезпечені приміщеннями – зі своїми бібліотеками, суботніми школами, різними гуртками. Ці осередки перетворилися на епіцентри сучасного українства в конкретних регіонах. Відтак, з одного боку, дозволяють зберігати свою ідентичність, тотожність, коріння, культурні традиції та мову громадянам України – водночас щодня поширюють інформацію про свою Батьківщину, працюють на її позитивний імідж та, безумовно, на позитивний порядок денний двосторонніх відносин. У проведенні низки заходів культурної дипломатії роль громад є визначальною – особливо тих, що стосуються народних традицій, свят та певних історичних подій, постатей.

Тому важливим, як і для зміцнення громади, так і для формування позитивного іміджу нашої країни, було запровадження святкування дня вишиванки (зо-

крема вручення вишиванок новонародженим дітям у змішаних шлюбах), шевченківських днів, регулярних урочистостей з нагоди значущих історичних дат, вшанування пам'яті видатних постатей. Водночас усі ці заходи завжди викликають значний інтерес у турецької аудиторії, відкривають багатогранність України, знаходять широке висвітлення у масмедіа. Активні учасники української громади є водночас такими собі «амбасадорами культурної дипломатії», формуючи позитивний образ України.

Ще одним винятково важливим сегментом є діяльність спільно з кримськотатарськими об'єднаннями (налічується в Туреччині понад 56 спілок – за різними підрахунками проживає понад два мільйони кримських татар) та їхніми лідерами у проведенні спільних заходів. Кожен із таких спільних заходів викликає величезну зацікавленість у турецькому суспільстві та медіа, має значний резонанс: щорічні Кримські ночі у різних регіонах, наукові конференції та семінари, активності в соціальних мережах та масмедіа. Особливо важливіми стали відзначення 100-я Курултаю, виставки щодо хронік окупації Криму та опору агресору – зокрема, «Доросле кримське дитинство». Жалобні заходи, приурочені роковинам депортації кримськотатарського народу (що важливо, вперше за підтримки турецького державного органу УТВ – Головного управління з питань тюрків за кордоном і споріднених спільнот при Уряді Туреччини), які завжди супроводжуються багатолюдними мітингами та молитвами у центральних мечетях регіонів. Уперше також було проведено Іфтар (вечір розговіння під час священного для мусульман місяця Рамазану) лідерів і кримськотатарських активістів, участь в якому взяли міністри закордонних справ України та Туреччини. Під час заходу була також розгорнута виставка про взаємозв'язок української та кримськотатарської культур «Чумацький шлях». Проведення спільного Іфтару мало надзвичайно позитивне значення для українсько-турецьких відносин, проблематики деокупації Криму – як і участь Президента України у відкритті будівлі Генерального центру культури та взаємодопомоги кримських тюрків Туреччини. Загалом, кримськотатарська громада відіграє виняткову роль у формуванні позитивного двостороннього міждержавного порядку денного та виступає, без пере-

більшення, надважливим мостом дружби між народами. При плануванні заходів культурної дипломатії потрібно також пам'ятати і про проживання в Туреччині чисельної громади турків-месхетинців, які були переселені з України і більшість з яких зберігає українське громадянство.

В рамках заходів культурної дипломатії Посольством також запроваджено участь України у дипломатичному Різдвяному ярмарку. За безпосереднього супроводження дружини Посла участь у цій події перетворено на справжнє багатомірне представлення України: від традиційної сувенірної продукції до виконання українського танку та пісні. Справедливо кілька років поспіль українські стенди є одними з найбільш популярних під час ярмарку. Посольство входить до топ-10 іноземних місій, які найбільше жертвують на благодійність з отриманих коштів. І – знову ж таки – це знаходить надзвичайно позитивні відгуки як у безпосередніх відвідувачів, так і в пресі, працюючи на позитивний імідж країни.

Музика – ще одна сфера, у якій Україна має сильні позиції і практично завжди досягає позитивного ефекту. Особливо – класична, високопрофесійні виконавці якої з України вже здобули і свою аудиторію, і симпатії публіки. Модальності проведення заходів культурної дипломатії у цьому сегменті досить широкі: від диригування українськими диригентами турецькими оркестрами до спільного виконання класичних/турецьких/українських творів у поєднаних оркестрах. Лише протягом одного року тричі запрошували до Анкари українського диригента для проведення спільних концертів з турецькими оркестрами. У Бількентському симфонічному оркестрі (м. Анкара) перша скрипка – українець Євген Кострицький. Українських диригентів і класичних музикантів запрошують й до інших міст у всій Туреччині, їх знають і цінують у фаховому середовищі ТР. Українська диригентка Наталя Пономарчук з успіхом виступала у Президентському симфонічному оркестрі.

Чудовим спільним виступом став проект одеського піаніста Олексія Ботвінова та турецького перкусіоніста Бурхана Очала («Бах. Перезавантаження» – Гольдберг-варіації Баха з перкусією, в якому сучасне прочитання Баха у виконанні О. Ботвінова поєднується зі східними ритмами перкусії Б. Очала). Проект став символом культурної синергії Заходу та Сходу і мав надзвичайний успіх в Україні, Туреччині та Європі. Успішним був і виступ канадського піаніста-віртуоза Любомира Мельника, етнічного українця. На камерний захід було запрошено мистецьку еліту Туреччини, керівництво провідних міністерств та відомств, фахових журналістів. У цьому переліку хочеться згадати участь й успішний виступ Національного академічного ансамблю танцю зі своїм оркестром у престижному Міжнародному музичному фестивалі в Анкарі.

Кінематограф та театр – це теж дуже вдячні теми для турецької аудиторії. Вперше за ініціативи Генерального консульства у Стамбулі було проведено Дні українського кіно в Туреччині, які завершилися справжнім успіхом. Останніми роками український кінокон-

тент присутній на різноманітних фестивалях. Покази українських фільмів «Донбас», «Кіборги», «Хаджи-бей» отримали і спеціальні нагороди. В цьому контексті важливою в Туреччині є діяльність українських режисерок та продюсерок: Марини Ер Горбач, зокрема фільм «Омар і ми», відзначений низкою міжнародних нагород, та Марії Єршової, одного з продюсерів фільму «Анатолійський Леопард», що виборов нагороду за найкращий проект в Jerusalem Film Lab та отримав фінансування в Міністерстві культури Туреччини. Це – спільна турецько-польсько-дансько-німецькою кіпродукція, що нині знаходиться у монтажному періоді.

Успішним виявився проект, реалізований спільно з турецькою режисерською групою, із підготовки промofilmу про Україну «турецькими очима», орієнтованого на ТР. Цією ж творчою командою було знято фільм про бойове мистецтво українських козаків, що тривалий час протримався як один з найрейтинговіших у своєму сегменті на центральному телебаченні (TRT). Надзвичайно важливим у цьому контексті видається реалізація спільного українсько-турецького проекту щодо створення фільму про лідера кримськотатарського народу Мустафи Джемілева «Киснева станція». Суттєвий поступ у цьому напрямку здійснено. Вдалою спробою представити український театр був виступ Київського театру тіней Papasonu на міжнародному фестивалі в Анкарі. Загалом кінематограф, особливо спільні продукти – це виграшна тема для ТР і має ще величезний незадіяний потенціал.

У Туреччині поступово відкривають для себе глибину та якість українського мистецтва, його художників. Знаковою подією у цьому контексті стало проведення виставки картин відомого українського художника Івана Марчука «Відлуння мрій» в одній з найпрестижніших галерей Туреччини FolkArt (м. Ізмір). З великим успіхом пройшла виставка геніального українського художника Олекси Грищенка у Стамбулі у галереї Коч. Уперше було зібрано у Туреччині роботи українського митця з багатьох музеїв та приватних збірок, зокрема з України. Великий інтерес викликала виставка художника, майстра-емальєра Олексія Коваля.

Ще одним прикладом вдалого виходу українського продукту на ширшу турецьку/міжнародну арену є проект Art-Residence Поліни Сьомочкіної у Стамбулі. Залучення молодих талановитих художників, які творять сучасне модерне мистецтво, є надзвичайно перспективним і, безсумнівно, має значний потенціал подальшого розвитку. Мистецькі арсенали, арт-резиденції, пленери тощо із залученням українських і міжнародних митців – цікавий і перспективний формат, що дозволить інтернаціоналізувати і популяризувати українську культуру за кордоном у контексті ширшому за національний.

Як показує досвід, цікавими та ефективними є залучення сучасних українських митців: скульпторів, керамістів. Зокрема, резонансною була участь українських скульпторів – Олексія Золотарьова, Данила Шуміхіна та Василя Грубляка – у виставці сучасного мистецтва в галереї SerModern в Анкарі. Саме участь українських митців у відповідних фестивалях у Туреч-

чині була певною родзинкою цих заходів – навіть відкриттям української культури у цьому сегменті: зокрема кераміст Олеся Дворак-Галік та кримський татарин Руستم Скибін.

З іншого боку, є і зацікавлення традиційною українською культурою, оскільки Туреччина також досить традиційна країна і в ній дуже шануються різноманітні традиційні ремесла, декоративно-прикладне мистецтво. У цьому в нас дуже багато спільного: спільні орнаменти, спільні техніки виконання, скажімо, керамічних виробів, гончарних виробів чи ткання килимів. У Туреччині надзвичайно популярними є різні фестивалі традиційних мистецтв із запрошенням представників різних народів.

Важливим у цьому контексті стало забезпечення участі українських майстрів (кримськотатарського художника-кераміста Р. Скибіна та майстра косовської кераміки М. Гринюк) у Міжнародному фестивалі декоративно-прикладного мистецтва (м. Анкара).

Українська солідна школа в цій сфері добре відома у Туреччині і тому викликає широкий інтерес. Ще одним важливим напрямком діяльності у сфері культурної дипломатії, безсумнівно, виступає книговидання творів українських авторів. Так склалося, що турецькій аудиторії практично невідома українська література, відсутні переклади українських авторів. Цей напрямок має займати чільне місце. Тому важливим є забезпечення участі української сторони у престижному Стамбульському ярмарку, здійснення подальших перекладів творів турецькою мовою. Останніми роками вдалося втілити публікацію понад 20 видань, проте цього однозначно замало. З метою промування сучасної української літератури організовано приїзд до Туреччини письменника Андрія Любки, який провів кілька авторських вечорів. Суттєвим просуванням на цьому напрямку буде завершення роботи над першим повноцінним українсько-турецьким словником, робота над яким активно ведеться.

Враховуючи місцеву специфіку, особливе місце займає кулінарна складова культурної дипломатії. Це завжди гарантує великий інтерес широкої аудиторії та успіх. Досвід проведення перших Українських кулінарних днів в Анкарі за участю відомого шеф-кухаря з

України Юрія Ковриженка яскраво це засвідчив. Успіх мала і зустріч шеф-кухаря зі студентами Гастрономічної академії одного з найбільших навчальних закладів Анкари – Башкентського університету, де він провів майстер-клас та взяв участь у зйомках кулінарного шоу на місцевому телеканалі. В рамках цих днів окремо проведено презентацію України та української національної кухні для дружин іноземних послів у Туреччині, турецьких дипломатів, високопосадовців та представників ділових кіл, організований дружиною Посла України в ТР.

В умовах пандемії Covid-19 віртуальна кулінарна дипломатія набула особливої актуальності. Дружиною Посла реалізовано низку майстер-класів онлайн високої української кухні для широкої турецької та міжнародної публіки за участю кращих українських шеф-кухарів: Юрія Ковриженка та Євгена Клопотенка. Знову ж таки – ці активності висвітлювалися у мейнстрімних ЗМІ, отримали високі оцінки фахового середовища. В рамках цих заходів вдалося «повернути українську прописку» борщу у турецькій Вікіпедії. Презентацію української культури і кухні було також організовано дружиною Посла в рамках заходу, присвяченого десятиріччю SHOM (Spouses of Heads of Mission), на якому була присутня дружина Міністра закордонних справ Туреччини.

Кульмінаційними заходами у сфері культурної дипломатії, концентрованим представленням України було проведення офіційних прийнятих з нагоди Дня незалежності України. В Туреччині вони мають особливе почесне значення, їх відвідує значна частка елітної аудиторії. Показово, що за оцінками місцевих фахових видань, українські прийняття увійшли до топ-5 найбільш привабливих як за змістом, так і за формою – вони стали очікуваною подією у місцевому культурному житті. Так, як приклад, у рамках останнього «допандемійного» дипломатичного прийняття з нагоди Дня Незалежності відбувся концерт турецького камерного оркестру (за участю українських музикантів) під керівництвом українського диригента, керівника Київського камерного оркестру Національної філармонії України Наталії Пономарчук. Спеціально для цього концерту українською компанією Gagarinmedia було створено лазерну відеопрезентацію з основними віхами української історії від прадавніх часів до наших днів, а також портретами українських героїв сучас-

ності. Перед гостями також виступив турецький гурт Арпанатолія та український гурт B&B.

Зазвичай, українські прийняття також супроводжуються різноманітними виставками. Особливо вирізняється виставка архівних документів з українських архівів та Османського архіву Туреччини, присвячена 100-річчю відродження української державності та встановлення дипломатичних відносин між Україною і Туреччиною – була втілена пані професором, доктором наук Іриною Матяш.

Ще одним нововведенням, яке супроводжує українські прийняття, стало підсвічення одного з головних символів столиці – вежі Атакуле в кольори українського прапора з нагоди Дня Державного Прапора та Дня незалежності України. Окрім того, вперше з цієї нагоди в українські національні барви було підсвічено міст через Босфор у Стамбулі.

Отже, лише на прикладі деяких визначальних заходів у сфері культурної дипломатії показано її значення в конкретно взятій країні – Туреччині. Цей напрямок не може бути другорядним – він справді має наріжне значення для реалізації зовнішньополітичного курсу держави. Важливо позиціонувати Україну як країну, що є частиною спільного європейського культурного простору і водночас має надзвичайно самобутню, автентичну культуру. Але, крім традицій і традиційного мистецтва, Україна має також і дуже динамічне сучасне культурне життя, цікаве сучасне мистецтво, самобутніх митців, скульпторів, художників, музикантів, прекрасну нову музику. І про все це має знати турецька аудиторія. Тобто не лише знати Україну як країну традиційну, але й як країну сучасну.

Якщо говорити про емоційне сприйняття поза межами професійної діяльності, то Україна – це там, де постійно щось відбувається. Це не статична держава, а держава у постійному русі, пошуку. Це люди, які внутрішньо вільні і які не дозволяють нікому свою свободу обмежувати. І цією особливістю людей можна пояснити й особливості нашої культури, нашого культурного життя. Це прагнення вийти за рамки встановленого і стабільного, це постійний порив ступити далі та йти вперед. І можливо через те, що в українцях ще присутній цей «живий нерв», мені б хотілося думати, що високою місією нашої країни і наших митців є привнесення духовності та душевності до світової культурної скарбниці, нових яскравих фарб до європейського мистецтва.

Оскільки Туреччина знаходиться на перетині багатьох світів – Європи, Азії, Близького Сходу... – та є дуже впливовим регіональним гравцем, на якого рівняються багато інших країн, важливо правильно позиціонувати тут Україну та її культуру. Адже культура є тією «червоною доріжкою», яка може прокласти «стежку до сердець» наших турецьких друзів і проторувати шлях для усіх майбутніх досягнень, напрацювань та успіхів у різних сферах співробітництва.

Завершу простим та ємким девізом: «Більше України у Туреччині та й у усьому світі».

Андрій СИБІГА,
Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Турецькій Республіці

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-6
УДК – 929.327.82.008(477)

РОЛЬ ПОСТАТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА У КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

Summary

According to the data of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, there are more than 1,100 monuments to Shevchenko in the world: 99 are located in 44 countries, another 1,068 - in Ukraine.

It is noted that a significant number of monuments that were constructed abroad were erected during the independence of Ukraine at the initiative of Ukrainian embassies and organizations of the Ukrainian diaspora. Therefore, it is considered useful and interesting to tell the story of the creation of these monuments by those people who contributed to this noble activity their energy, strength and patriotism. First of all, we are talking about the teams of embassies abroad and their heads - Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary.

It is further reported about a difficult situation that appeared with the erection of the monument to Taras Shevchenko in Budapest in 2004 and 2005. Former Ambassador of Ukraine to Hungary Yuriy Mushka initiated the erection of the monument to Taras Shevchenko without the consent of the Ukrainian community. The monument was made by a Hungarian sculptor and it did not look like Shevchenko at all. The Society of Ukrainian Culture of Hungary, headed by its chairman Yaroslava Khortiani, opposed the installation of this sculpture. Eventually, they achieved their goal, and the Hungarian authorities decided not to erect the monument. But on March 15 on the square in Budapest there was a pedestal for the monument to Taras Shevchenko without a bust.

The Ukrainian community appealed to the new Ambassador of Ukraine to Hungary, Dmytro Tkach, to remove the bust from the square. The solution was very simple - to install this monument in the courtyard of the embassy. And since it is the Ukrainian territory, no permits from the Hungarian authorities were required. The Hungarians gladly accepted this proposal, and the TUKU leadership supported it.

It is described in details what work was carried out by the Embassy of Ukraine for the production and installation of Taras Shevchenko Memorial in Budapest. The role of the leadership of self-government body of the second district of Budapest in providing of a place for the monument, the owners of the Industrial Union of Donbass and, first of all, Sergiy Taruta in providing financial support for the creation of this complex is mentioned.

The selfless work of the Ukrainian sculptor, professor of the sculpture department of Lviv National Academy of Arts Ivan Mykytyuk was especially noted. For a little more than a month, this talented artist managed to create a three-meter sculpture of Kobzar, which was then made of bronze at a leading foundry in Budapest.

The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine announced that the world record of the largest number of erected monuments to the cultural figure now belongs to the Ukrainian poet, novelist and artist Taras Shevchenko.

This titanic work on creation of a memorial dedicated to Taras Shevchenko in Budapest was completed in this way. On July 11, 2007, President of Ukraine Viktor Yushchenko had an official visit to Budapest, during which he and Hungarian President Leonid Shoiom opened the monument to Taras Shevchenko, a prominent Ukrainian poet and fighter for Ukrainian independence.

On March 23, 2013, Taras Shevchenko Square appeared in Budapest, on the same place where the monument to Great Kobzar was erected.

Keywords: Taras Shevchenko, monument in Budapest, Embassy of Ukraine in Hungary, Taras Shevchenko Square in Budapest

Виклад основного матеріалу.

Загалом у світі МЗС нарахувало понад 1 100 пам'ятників Шевченку: 99 розташовано в 44 країнах світу, ще 1 068 – на території України [1].

Значна кількість цих пам'ятників була споруджена за часів незалежності України за ініціативи українських посольств та організацій української діаспори, яка проживає за кордоном. На нашу думку, було б корисним і цікавим розповісти історію створення цих монументів саме тими людьми, які доклали до цієї благородної справи своєї енергії, сили та патріотизм. Насамперед мова йде про колективи посольств за кордоном та їхніх керівників – Надзвичайних і Повноважних Послів.

Тому пропонуємо на сторінках часопису «Зовнішні справи» започаткувати публікації, присвячені цій темі. Час плине, і серед наших колег все менше залишається тих, котрі можуть як свідки і безпосередні учасники розповісти про цю цікаву історію української культурної дипломатії. Отож, роз-

починаю першим та намагатимуся оповістити, як це сталося у Будапешті.

У березні 2005 року я прибув до Будапешта як Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорщині. У перші дні зустрівся з Ярославою Хортяні, яка на той час була головою Товариства культури українців Угорщини. Перше питання, яке вона поставила, стосувалося знесення постаменту під пам'ятник Т.Г. Шевченку, що був встановлений на площі 15 березня у м. Будапешт. Справа у тому, що колишній Посол України в Угорщині Юрій Мушка ініціював встановлення пам'ятника Т.Г. Шевченку без погодження з українською громадою. Цей пам'ятник виготовив угорський скульптор, і скульптурне зображення Тараса Григоровича зовсім не було схожим на Шевченка. Ярослава дуже енергійно почала боротьбу з цим проектом. Відкрити бюст планували під час візиту Голови ВР України В. Литвина до Угорщини. Хортяні таки вдалося зірвати відкриття цього пам'ятника. Хоча п'єдестал було вже встановлено, на ньому було написано «Тарас Шевченко – український поет» і зверху стриміла одинока арматура.

Тому переді мною стояло завдання прибрати з площі цей сором. Рішення знайшлося дуже просте: встановити цей пам'ятник у дворі Посольства. І оскільки це українська територія, то ніяких дозволів угорської влади не було потрібно. Угорці з радістю сприйняли цю пропозицію, підтримала її і Ярослава. Вже за декілька днів постамент демонтували та встановили разом із пам'ятником у дворі Посольства.

Далі постало завдання про спорудження нового пам'ятника Т.Г. Шевченку у Будапешті. Насамперед потрібно було вирішити питання про виділення землі для встановлення пам'ятника. Я добре знав Будапешт, тому обійшов декілька скверів та площ і зупинився на невеликій площі на вулиці Головна біля МЗС

Угорщини та греко-католицької церкви Святого Флоріана, куди постійно ходять молитися члени української громади. Показав це місце Я. Хортяні – вона цю ідею підтримала. Далі потрібно було отримати дозвіл від керівництва другого району м. Будапешта та відповідних структур міста на встановлення пам'ятника саме на цьому місці.

Зустрівся з полгармештером району – так в Угорщині називають керівника органу місцевого самоврядування – і висловив прохання надати дозвіл на розміщення скульптури. Цей молодий інтелігентний керманіч виявився знавцем української літератури та сказав мені, що для них буде честю мати у своєму районі пам'ятник великому українському поетові. Водночас зазначив, що угорці знають: Т.Г. Шевченко для України має таку саму роль, як Шандор Петефі для угорців.

Натомість необхідно було здійснити рутинну роботу з оформлення всіх документів на дозвіл виділення землі під встановлення пам'ятника – це взяли на себе радник посольства М. Юнгер та перший секретар І. Балог. Завдяки їхнім зусиллям усі потрібні документи були зроблені й можна було приступати до реалізації цього проекту.

Перед нами відкрився шлях для виготовлення нового пам'ятника великому українському поетові у Будапешті. Звернувся до мого друга – ректора Львівської національної академії мистецтв А.А. Бокотея – з проханням знайти митця, який був би здатний зробити достойну скульптуру. Андрій запропонував на цю роль мого знайомого професора кафедри скульптури Академії Івана Микитюка.

Іван приїхав до Будапешта, жив у мене дома та ліпив декілька варіантів пам'ятника з пластиліну. Декілька разів виїжджали на площу, радилися, як буде виглядати скульптура. Ми з Іваном вирішили, що найкраще буде, коли скульптура буде сидячою. Наступного дня скульптура у пластиліні була готова. Увечері ми її показали Ярославі, яка також цю ідею підтримала.

Тепер треба було знайти кошти на виготовлення пам'ятника з бронзи, на оплату архітектурного проекту. З коштами допомогло керівництво Індустріального союзу Донбасу, а саме С.О. Тарута та генеральний директор «Дунаферу» В.В. Наumenко. Звичайно, без їхньої допомоги реалізувати цей проект, вартість якого була більше ніж 110 тисяч доларів США, було неможливо.

Угорські друзі порекомендували ливарню Йозефа Сабо, яка є провідною у цій галузі в Угорщині. Зустрівся з Йозефом, домовилися, як будемо працювати. Через декілька днів приїхав Микитюк, отримав прямо на заводі майстерню, глину та кімнату в готелі недалеко від ливарні. Працював Іван день і ніч, тож трохи більше ніж за місяць скульптура у глині була завершена. Практично через день відвідував ливарню, спостерігав за роботою скульптора, підтримував його як міг.

Ми покликали представників спеціальної мистецької комісії мерії міста. Вони довго дивувалися, що

скульптор за такий короткий проміжок часу зробив величезну роботу, а потім із невеличкими зауваженнями дали згоду на переведення скульптури у бронзу.

Допомогло і те, що саме у цей час у Будапешті перебували президент Національної академії мистецтв України А.В. Чебикін та ректор Львівської академії мистецтв А.А. Бокотей. Вони оглянули скульптуру разом з угорськими фахівцями і зробили практично аналогічні зауваження.

Далі виникло питання постаменту під скульптуру. У мене ще з часів моєї першої дипломатичної роботи склалися дружні стосунки з Анатолієм Івановичем Повзиком – директором та власником заводу з виготовлення виробів із мармуру та граніту у містечку Біличі, що під Києвом. Я переговорив із ним телефоном, а потім поїхав до Києва та зробив замовлення. Постамент був виготовлений дуже якісно із житомирського лабрадориту за короткий термін і доставлений до Будапешта. Треба ще раз згадати добрим словом Анатолія Івановича: він дав нам гарну знижку, сам особисто контролював якісне виконання замовлення.

11 липня 2007 року відбувся офіційний візит Президента України В. Ющенка до Будапешта, під час якого він разом з Президентом Угорщини Л. Шойомом відкрив пам'ятник видатному українському поетові та стійкому борцю за незалежність України Тарасу Григоровичу Шевченку. На урочистостях були присутні представники Товариства української культури Угорщини, приїхав на цю подію І. Микитюк.

Після урочистого відкриття Президент В.А. Ющенко сказав, що це дійсно один із кращих пам'ятників Великому Кобзарю у Європі, та подякував за ту роботу, яку провело Посольство зі спорудження цього пам'ятника.

Ось як про цю подію було написано у часописі ТУКУ «Громада»: «...подружжя Ющенків разом з угорським президентом Ласлом Шойомом та його дружиною взяли участь у церемонії відкриття пам'ятника українському поету Тарасу Шевченку в Будапешті.

У своєму виступі Президент України наголосив на винятковій ролі, яку відіграв Шевченко для української нації, формування української мови. «Для нації це людина, яка впродовж останніх двох століть закликає до волі, до свободи, багато років навчає любові до свого народу», – сказав Ющенко. Він підкреслив, що надзвичайно важливим є збереження у молодших поколіннях українців поваги до постаті Великого Кобзаря. «Переконаний, що пам'ятник якраз і буде слугувати цій місії», – сказав Президент, додавши що найкращим компліментом українському народу від будь-якої держави світу та нації є шанування пам'яті Тараса Шевченка» [2].

Переконаний, що добрі справи мають своє продовження. Декілька років потому, коли я повернувся до Києва і попрощався з дипломатичною роботою, у Будапешті з'явилася площа Тараса Шевченка. Її урочисте відкриття відбулося 23 березня 2013 року

Президент України Віктор Ющенко та Президент Угорщини Ласло Шойом з дружинами під час церемонії відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку у Будапешті

на тому самому місці, де був встановлений пам'ятник Великому Кобзарю.

Запросили на урочисте відкриття площі 23 березня автора пам'ятника Т.Г. Шевченку львівського скульптора Івана Микитюка. В інтерв'ю часопису «Громада» скульптор сказав: «Я сьогодні дуже схвилюваний. Радісним є те, що коли ти повертаєшся до свого творіння так, як мати повертається з трепетом душі до своєї дитини – те саме відчуває і кожний автор, композитор чи скульптор, що повертається до свого твору. Тішить те, що пам'ятник у добрих руках – доглянутий. Він встановлений на площі, де ми зараз стоїмо, і вона названа іменем Шевченка у цьому місті».

За майже п'ять років монумент перетворився на святе місце для всієї семитисячної української громади в Угорщині та Посольства України. Тут члени ТУКУ проводять різноманітні культурні заходи, святкують релігійні свята. Сюди, за протоколом, лягають квіти представницьких урядових та державних делегацій з України, коли вони перебувають з офіційними візитами в Угорщині [3].

Цю площу часто відвідують іноземні туристи, українці, які бувають в угорській столиці. Ось таким чином постать Т.Г. Шевченка відіграє вирішальну роль у просуванні культурної дипломатії України, допомагає створювати позитивний імідж країни у світі.

Дмитро ТКАЧ,
доктор політичних наук, професор,
Університет економіки
та права «КРОК» (Україна, Київ),
проректор з міжнародних зв'язків,
Надзвичайний і Повноважний Посол

Список використаних джерел:

1. Тарас Шевченко став світовим рекордсменом за кількістю встановлених пам'ятників культурному діячу — МЗС <https://hromadske.ua/posts/taras-shevchenko-stav-svitovim-rekordsmenom-za-kilkistyu-vstanovlenih-pamyatnikov-kulturmomu-diyachu-mzs>
2. Часопис «Громада». №4 (90). 2007. С. 4.
3. У Будапешті з'явилася площа Тараса Шевченка <https://www.radiosvoboda.org/a/24939469.html>

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-6
УДК – 929.327.82.008(477)

ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Журнал «Зовнішні справи» презентує нову рубрику «Жіноче обличчя дипломатії». Цей масштабний проект, присвячений 30-річчю незалежної України, ініціювало Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, створене та очолюване доктором історичних наук Іриною Борисівною Матяш. Проект підтримала Асоціація зовнішньої політики України на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Володимиром Дмитровичем Хандогієм, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, інші небайдужі. За задумом натхненника і ведучої рубрики Ірини Матяш, «Жіноче обличчя дипломатії» звільнить від незаслуженого напівзабуття історичні постаті, познайомить із поглядом нинішніх послів на специфіку дипломатичної служби, зацентрує на ролі, яку відіграють у дипломатичній кухні дружини амбасадорів. Відкриває серію публікацій наукова розвідка Ірини Матяш, присвячена дипломатичній діяльності Надії Суровцової.

Перша жінка на керівній посаді у зовнішньополітичному відомстві Української Народної Республіки

Гендерне питання в історії української дипломатичної служби має особливий інтерес, оскільки в історіографії ця проблема практично не порушувалася. В численних працях українських і зарубіжних дослідників, присвячених створенню та розвитку зовнішньополітичного відомства УНР за доби Української революції

1917 – 1921 років, висвітлено діяльність Генерального секретарства справ міжнародних УНР і Міністерства закордонних справ Української Держави/УНР, українських дипломатичних місій, іноземних представництв у Києві та Одесі, внесок Олександра Шульгіна, Дмитра Дорошенка, В'ячеслава Липинського, Олександра Лотоцького, Яна Токаржевського-Карашевича, Миколи Галагана, Василя Сікевича, Василя Оренчука, Івана Красковського, Михайла Тишкевича, Андрія Ніковського та інших дипломатів до розбудови дипломатичної та консульської служби УНР. Водночас постаті жінок – співробітниць центрального апарату зовнішньополітичного відомства і перших українських дипломатичних місій – досі залишаються «в тіні», тоді як Надія Суровцова, Оксана Лотоцька, Ірена Добродієва, Оксана Храпко-Драгоманова, Ганна Чикаленко-Келлер, Марія Донцова та інші представниці дипломатичного жіноцтва залишили помітний слід у формуванні організаційних засад і традицій української дипломатії.

Завдання цієї статті полягає в реконструкції дипломатичної діяльності першої жінки – очільниці самостійного структурного підрозділу українського зовнішньополітичного відомства, історикіні, журналістки, громадської діячки Надії Віталіївни Суровцової (1896 – 1985). Завдяки її детальним спогадам, документальним публікаціям та біографічним дослідженням (Л. Падун-Лук'янової, І. Кривошеї, Л. Якименко, О. Рубльова, П. Синицького та інших)¹ постать нескор-

ної українки нині широко відома. На будинку в Умані, де Н. Суровцова провела останні роки життя, встановлено меморіальну дошку. Водночас інформація про її діяльність у дипломатичних установах досить фрагментарно відтворена в історіографії за її спогадами і потребує систематизації на підставі архівних документів.

До штату зовнішньополітичного відомства Надія Суровцова потрапила випадково. Пріоритетом у доборі кадрів до новоствореного дипломатичного відомства було знання іноземних мов, а вона вільно володіла французькою і німецькою мовами – вивчала їх з дитинства під керівництвом матері. Питання про гендерні квоти ще не мало актуальності. Її переваги перед іншими претендентами полягали, крім знання мов, в комунікативних навичках, умінні опановувати нові напрями діяльності й швидко вчитися, володінні технікою машинопису. Генеральне секретарство міжнародних справ було створено 22 грудня 1917 року шляхом реорганізації з Генерального секретарства справ міжнародних, канцелярію якого 6 грудня 1917 року очолив уродженець Санкт-Петербурга «з українською душею», правник і громадський діяч Кость (Костянтин) Володимирович Лоський (1874 – 1933). Саме завдяки його сприянню Надія Суровцова з'явилася в штаті цього державного органу.

Вона щойно повернулася до Києва з Петербурга, де навчалася на історико-філологічному факультеті Бестужевських вищих жіночих курсів. Тоді це був провідний жіночий університет Російської імперії, здобути освіти в якому прагнуло багато українок, а кафедру історії очолювала українська історикиня та етнографиня, перша жінка в Російській імперії, що здобула ступінь почесного доктора історії, Олександра Єфименко. Місто на Неві для отримання вищої освіти дівчина обрала за власним бажанням попри поради батька – випускника Університету св. Володимира, закінчивши з відзнакою 1912 року семирічну школу і склавши екстерном іспити в Уманській гімназії (вона проживала в Умані з батьками з 1903 року). Під час навчання Надія активно співпрацювала з Українською студентською громадою, що діяла протягом 1898 – 1916 років у Санкт-Петербурзі, та з Українською громадою Петербурга, долучилася до політичної діяльності.

В березні 1917 року студентський революційний комітет делегував її до Києва із завданням повідомити Голові Центральної Ради про бажання пітерських студентів-українців повернутися на Батьківщину для боротьби за її державність. Надія отримала позитивну відповідь Михайла Грушевського і не збиралася вже повертатися до Петербурга – тим більше, що Бестужевські курси було реорганізовано й долучено до Петроградського університету (знову перейменованого).

Деякий час вона провела в Умані, працювала репетитором, збираючи кошти на навчання, і невдовзі приїхала до Києва, щоб завершити навчання вже в Україні. У вересні 1917-го дівчина вступила на останній (четвертий) курс історичного та юридичного факультетів Київського університету. Водночас, щоб фінансово не залежати від родини й довести свою самостійність, вона шукала працевлаштування.

Знаковою в долі Надії Суровцової стала випадкова зустріч з Ігорем Лоським, знайомим їй з Петербурга. Вони іноді зустрічалися там у книгарні, обговорювали нові видання, Ігор дослухався до порад дівчини щодо вибору видань з української літератури².

Юнак також починав новий етап життя. Він склав вступні іспити до 2-ої української гімназії імені Кирило-Мефодіївського товариства, де всі предмети викладалися винятково українською мовою. Родина Лоських навесні 1917 року теж переїхала до Києва. Кость Володимирович брав участь в організації роботи Центральної Ради, а з 24 травня працював на посаді комісара Тимчасового уряду в Бучачі на Тернопільщині. Обласний комісаріат Галичини та Буковини з Тернопільською та Чернівецькою губерніями у складі, перейменований рішенням Тимчасового уряду з Галицько-Буковинського генерал-губернаторства, очолював майбутній міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко. Невдовзі К. Лоський став помічником Тернопільського комісара Івана Красковського (майбутнього радника міністра закордонних справ Української Держави і голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі). На початку вересня 1917 року І. Красковський виїхав до Києва, де обійняв посаду заступника генерального секретаря внутрішніх справ. До 30 січня 1918-го Раду Народних Міністрів УНР і одночасно з 15 червня 1917-го до 11 січня 1918 року Генеральне секретарство внутрішніх справ очолював Володимир Винниченко. 20 вересня 1917-го за сприяння свого нещодавнього керівника призначення на посаду керівника «виселенсько-плінницько-біженецького» відділу секретарства отримав Кость Лоський. До цього підрозділу він на прохання сина і пригадуючи зустрічі в українському клубі у Петербурзі прийняв на роботу діловодом Надію Суровцову. Їй довелося долучитися до організації допомоги біженцям з Холмщини і Галичини, організації центрів захисту та опіки громадян, розроблення «Тимчасових правил з управління справами допомоги біженцям в Україні», підготовки засідань у листопаді 1917 року виконавчого комітету Крайової наради у справах біженців при Генеральному Секретаріаті УНР, яку очолив Кость Лоський. Організація мала право одержувати з Державної скарбниці цільові кошти й асигнувати організаціям біженців відповідно до

¹ Якименко, Людмила; Кривошея, Ігор. Надія Суровцова (1896 – 1985): у пошуках втраченого часу. Умань : Сочінський М. М., 2016. 279 с.; Синицький, П. Е. Громадсько-політична діяльність Н. В. Суровцової (1896 – 1985) : дис...канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2010. 230 арк. ; Рубльов, О. С.: Синицький, П. Е. До історії вітчизняного советофільства початку 1920-х років: співробітництво Н. Суровцової у часописі «Нова Громада» (1923 – 1924). Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Київ, 2007. Вип. 13. С. 197 – 219; Плющ, Л. Пам'яті Надії Суровцової : спогади. Сучасність. 1985. № 12. С. 84 – 90; Роженко, М. Надія Суровцова в справах «УНЦ» та «УВО». Укр. слово. 1996. 7 берез. (Чис. 10). С. 12; Кривошея, І. Якименко, Л. Участь Надії Суровцової в Українській національно-демократичній революції (1917 – 1921 рр.). Київські історичні студії : зб. наук. пр. 2016. № 1. С. 78 – 86 та ін.

² Суровцева, Надія. Спогади. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 1996. С. 71

поданих і затверджених рахунків. Виконком вирішував питання виділення коштів, одягу, помешкань, складання кошторисів, встановлювалися норми харчування, визначалися механізми отримання виділених коштів. Усі рішення протоколювалися. В робочий і позаробочий час Надія ближче познайомилася з колегами-галичанами. Вони викликали повагу дівчини українською мовою («тою мовою, що нею вони не тільки розмовляли, але й училися, думали, відчували, хоч поза нею знали мови польську та німецьку») та європейськими манерами. Разом з ними вона відвідувала принагідно лекції в Українському народному університеті та планувала скласти іспит з грецької мови, яку на Бестужевських курсах не викладали. Та часу на повноцінне навчання в університеті Надії бракувало.

6 грудня 1917 року Кость Лоський очолив канцелярію Генерального секретарства справ міжнаціональних. З липня 1917-го посаду генерального секретаря обіймав Олександр Шульгин – за визначенням Надії Суровцової: «...людина високої культури і, мабуть, душі»³. Компетенція державного органу поширювалася не лише на внутрішні міжнаціональні питання, а й на забезпечення взаємодії з іноземними представництвами, що залишалися в Києві з часів імперії. У структурі Генерального секретарства діяли два підрозділи: департамент і канцелярія з консульським, загальним, міжфедеративним, внутрішнім, літературним відділом та політичною секцією в її складі. Пріоритетне завдання консульського відділу полягало в розробленні правових засад діяльності консульств та налагодження контактів з іноземними консулами. Разом зі своїм керівником перейшла до Генерального секретарства справ міжнаціональних і Надія Суровцова.

А за два тижні вона опинилася у статусі діловода в Генеральному секретарстві справ міжнародних, створеному шляхом реорганізації 22 грудня 1917 року з Генерального секретарства справ міжнаціональних. Попри її дещо небезпідставно упереджене ставлення до К. Лоського (вважала його «просто петербурзьким чиновником з певними малоросійськими симпатіями») Надія Суровцова, не вагаючися, прийняла його запрошення на роботу в зовнішньополітичному відомстві. Відчуття причетності «до самого джерела політики, міжнародних справ» стало потужним мотивом у кар'єрному просуванні дівчини. В спогадах вона з гордістю наголошувала, що «з діловода біженецьких справ стала начальником загального відділу міністерства закордонних справ»⁴. Утім, пам'ять дещо підводила її під час написання спогадів щодо назв підрозділів, де їй довелося працювати. Спершу Надія Суровцова, як і галичани Йосип Суховерський і Василь Оренчук, обіймала посаду діловода. Колеги були практично однолітками й ровесниками Надії Суровцової, мали юридичну освіту і

досвід практичної роботи у сфері юриспруденції та громадської діяльності. Зовнішньополітичне відомство деякий час базувалося на Хрещатику, 38 у готелі «Савой». Як згадувала Надія, «ми на Хрещатику були по горло зайняті своїми справами, вимірювали міру незалежності Генерального секретаріату, захоплювалися тими діями, які обстоювали принципи дедалі більшого унезалеження від Росії, з її безлюддям, і обурювалися тими, хто тупцював на автономічних позиціях»⁵.

З ухвалою Центральною Радою 9 (22) січня 1918 року IV Універсалу, яким УНР проголошувалася «самостійною, ні від кого незалежною, вільною суверенною державою українського народу», Генеральний секретаріат було перейменовано на Раду народних міністрів, а Генеральне секретарство міжнародних справ – на Народне міністерство закордонних справ. У новому статусі зовнішньополітичне відомство продовжило діяльність у сфері «відання політичних зносин УНР з іншими державами» та охорони «інтересів українських громадян в чужоземних державах і чужоземних підданих в межах УНР»⁶. Усі служби зовнішньополітичного відомства розташувалися в будинку званого цукропромисловця, колекціонера і мецената Федора Терещенка на вулиці Терещенківській, 9. «Помешкання було дуже показне, чудово умебльоване, але воно зовсім не надавалося для канцелярій», – згадував згодом міністр закордонних справ у гетьманському уряді Дмитро Дорошенко⁷. Кабінет міністра розташували в колишній спальні, робоче місце діловода обладнали «в невеличкому кабінеті (колишньому будуарі жінки Терещенка), чудесній кімнаті з гобеленами, білим мармуровим каміном та широкими дверима»⁸. В цій кімнаті працювала Надія Суровцова. «Широкі двері» вели до кабінету Василя Оренчука. Загалом для потреб Генерального секретаріату міжнародних справ було надано 10 кімнат, три передпокої, кухню і дві кімнати для технічного персоналу. Робочий день співробітників спершу розпочинався о 10:00 годині і закінчувався о 15:00. «Ми приходили щодня на роботу, полагоджували біжучі справи і не знали доладу, що саме діється на світі, – писала Надія Суровцова. – Знали тільки, що представники большевиків у Центральній Раді стояли в опозиції, а у Харкові їх угруповання були сильніші, ніж у Києві»⁹. У цей момент більшовицькі війська впритул наблизилися до Києва. Проте робота міністерства тривала. Надія Суровцова та Ольга Рачинська приходили на роботу з дому, інші співробітниці залишалися навіть вночі на Терещенківській через обстріли. Траплялося ночувати в робочому кабінеті також і Надії. На такі випадки дівчата мали для вечери «запас шкоринок» (бо з хлібом у Києві було сутужно), розмочували їх в окропі і тим живилися. А зранку починали виконання своїх службових обов'язків.

³ Суровцева, Надія. Спогади С. 73.

⁴ Там само. С. 75.

⁵ Суровцева, Надія. Спогади. С. 75.

⁶ Історія української дипломатії... С. 107.

⁷ Дорошенко Дмитро. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки): Науково-популярне видання. К.: Темпора, 2007. С. 261.

⁸ Суровцева, Надія. Спогади С. 75.

⁹ Там само. С. 75.

Українська дипломатична служба, що народжувалася як держаний інститут у буремні революційні роки, потребувала кваліфікованих фахівців не лише для відповідних підрозділів центрального апарату зовнішньополітичного відомства, але й для закордонних установ. Відтак уже з перших днів діяльності Генерального секретарства справ міжнародних постало питання про започаткування підготовки майбутніх дипломатів – насамперед для роботи в консульських установах. Спершу зовнішньополітичне відомство попри нагальну потребу не мало можливості організувати теоретичну підготовку претендентів на консульські посади. На заваді започаткуванню спеціальної освіти працівників новостворюваної консульської служби ставали як об'єктивні причини (брак висококваліфікованих викладачів, компетентних у сфері консульських зносин, та матеріальних ресурсів), зумовлені новизною поставленої проблеми, так і причинами непереборної сили, незалежні від волі виконавців (наступ більшовиків на Київ і тимчасовий переїзд унаслідок цього уряду до Житомира). Надія Суровцова залишалася у захопленому більшовиками Києві, як вона писала, «на нелегальному становищі» – з паспортом на чуже ім'я, й вірила у повернення уряду. З її колег у місті залишався лише Юліан Гржимала-Маринович. Вони разом вчили грецьку мову й стежили за новинами з Берестя, де делегація Центральної Ради проводила переговори з Центральними державами.

Після повернення Центральної Ради до Києва у березні 1918-го було відновлено роботу міністерства й досягнуто домовленості про заснування при Українському науковому товаристві економістів Консульських курсів, покликаних у стислий термін дати необхідні фахові знання тим, хто невдовзі мав обстоювати економічні інтереси молодій незалежній державі на міжнародній арені та захищати права українських громадян у зарубіжних країнах. Курс навчання передбачався двомісячний, а ви-

моги до освіти претендентів були досить високі: «...знати українську мову і яку-небудь чужоземну, мати вищу юридичну або економічну освіту»¹⁰.

Тим часом наказом № 11 від 29 березня 1918 року на посаду завідувача консульського відділу було призначено старшого урядовця для особливих доручень Йосипа Суховерського, а на посаду завідувача юридичного відділу – діловода Василя Оренчука. Завдання консульського відділу визначалися як «охорона інтересів українських підданих, проживаючих за границею, а також охорона чужоземних підданих, проживаючих на Україні», листування з консулами, видача в разі потреби посвідчень громадянам на в'їзд і виїзд з України. На посаді діловода у складі відділу деякий час залишалася Надія Суровцова, працювали канцеляристи 1-го розряду Ольга Рачинська, Роман Винявський, Юліан Гржимала-Маринович, Володимир Даньківський та канцеляристи 2-го розряду Софія Вольська, Аделаїда Давидова, Єлизавета Слабневич.

Єдина серед усіх співробітників відділу Надія Суровцова була рекомендована для навчання на Консульських курсах. До середини квітня 1918 року комітет отримав заяви від 75 осіб, котрі мали відповідну освіту і знання мов. Це були переважно випускниці інститутів шляхетних дівчат зі знанням французької, англійської і німецької мов та володінням друкарськими навичками; випускники юридичних, історичних, історико-філологічних та філологічних факультетів зарубіжних університетів зі знанням 3 – 7 іноземних мов; державні службовці або військовики, що втратили роботу, з досвідом роботи у сфері зовнішніх зносин та знанням іноземних мов; представники шляхетних родів, які знали мови та володіли питаннями етикету в силу свого виховання; особи, які закінчили бухгалтерські курси. Отримавши фахові знання на Консульських курсах такі слухачі могли стати професійним фундаментом консульської й ди-

¹⁰ІЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 32.

пломатичної служби. Не випадково Надія Суровцова у своїх спогадах називала цей перший навчальний заклад з підготовки дипломатів «Консульською академією». Прийом на курси відбувався без іспитів, шляхом перевірки документів та співбесіди українською мовою. За результатами співбесіди 17 квітня 1918 року претендентів розподілили на три групи: дійсні слухачі – 28 осіб, вільні слухачі – чотири особи, кандидати на слухачів – 39 осіб. Категорію вільних слухачів складали співробітники різних міністерств, які потребували кваліфікованих фахівців у сфері зовнішніх зносин. Рекомендована від МЗС на навчання Надія Суровцова потрапила до другої групи. Тоді вона вже отримала призначення на посаду керівника самостійного підрозділу і мала у своєму підпорядкуванні двох співробітників: Олександра Шуберта-Полюгу та Юліана Гржималу-Мариновича. Навчання на консульських курсах розпочалося 20 квітня 1918-го і мало тривати 10 тижнів замість попередньо планованих двох місяців, однак завершити його за доби Центральної Ради в УНР не довелося.

Після приходу до влади 29 квітня 1918 року гетьмана Павла Скоропадського у міністерстві залишилася частина співробітників, зокрема Кость Лоський, Надія Суровцова, Василь Оренчук. «Я сиділа у тому самому кабінеті з gobеленами на стінах та мармуровим каміном... за вікном був той самий сквер, а далі Ботанічний сад, де йшли бої з більшовиками. Через цей самий кабінет ходили до міністра та Лоського представники Антанти, Польської сили збройної, консули і після Берестейського миру представники Німеччини, Австрії, Туреччини, Болгарії... Обставини мінялися, а кабінет і я лишались ті самі», – згадувала Надія Суровцова¹¹. В нових обставинах їй довелося на деякий час повернутися до репетиторства, але не зі студентами, а із заступником міністра закордонних справ Олександром Палтовим – особи, близької до гетьмана. За визначенням Дмитра Дорошенка, це була «розумна, здібна і енергійна людина, яка уміла знайти в усіх обставинах і поводитися з великим тактом»¹². Призначений 3-го травня на посаду заступника міністра закордонних справ, він тимчасово виконував обов'язки помічника Державного Секретаря і одразу відчув потребу вивчення української мови, володіння якою йому бракувало на високих посадах. Олександр Палтов попросив Надію навчити його української мови і здивував свою вчительку серйозним ставленням до навчання. «Палтов учився, насправді вчився і працював, – згадувала Н. Суровцова. – Це була не наша людина, але вона викликала до себе повагу. Не кажучи вже про те, що він насправді розумівся на дипломатії,

принаймні з тим її обсягом, який я зустрічала до того часу»¹³. Зі свого боку Олександр Палтов допоміг Надії опанувати тонкощі дипломатичного листування. МЗС скеровувало писати численні ноти німецьким представникам через конфлікти українського населення з німецьким військом, безпідставні арешти українців тощо. За підготовку нот відповідали радники, але якось О. Палтов доручив написати ноту Надії й принести на заняття з мови. Перший варіант виявився зовсім невдалим, заступник міністра просто цілком його перекреслив, другий – кращим. Зрештою завдяки поясненням і виправленням помилок Надія навчилася писати ноти. Ці навички їй згодилися під час навчання на Консульських курсах.

Призначений 20 травня 1918 року керівником гетьманського МЗС Дмитро Дорошенко поновив на посаді старшого радника міністерства професорської колегії Консульських курсів професора Оттона Ейхельмана. Відтак було відновлено роботу курсів. Навчання відбувалося у вечірній час, що дозволяло слухачам не відволікатися від основної праці. Курси давали також добру нагоду слухачам поновити знання іноземних мов. Через різні причини (зміни у лекторському складі, скорочення курсу тощо) кількість запланованих годин скоротилася до 189, але результат виправдав очікування: «...слухачі і слухачки виховувались на ідеї української державності, на поглядах економічних інтересів України в момент сучасного життя»¹⁴. Серед випускників, які першими отримали профільну освіту, була і Надія Суровцова. Ця подія була справді визначною в її житті. По-перше, тому, що іспити з міжнародного права приймав улюблений університетський викладач батька професор Ейхельман. По-друге, тому, що «для жінок того часу це було новиною»¹⁵. По-третє, тому, що з дипломом Консульських курсів вона отримала необхідні для дипломатичної служби знання і право займати дипломатичні посади.

Відтак Надія Суровцова очолила політичний відділ у складі Департаменту міністерства й «перейшла до величезної зали, різьбленої дубової ідальні Терещенків з розсувними дверима до парадної білої зали»¹⁶. Інтер'єр кабінету («мій столик стояв біля вікна, за мною стіл Полюги, в навкруги – кілька столів інших співробітників»¹⁷) зберігся на єдиному вцілілому її фото того часу. В її підпорядкуванні у відділі працювали, крім Олександра Полюги, Теодозій Ставничий (звільнився 1 червня 1918-го), Роман Винявський, Іпена Добродієва та Петро Сосенко¹⁸. На чолі консульського та юридичного відділів залишалися Йосип Суховерський і Василь Оренчук,

¹¹ Суровцова, Надія. Спогади. С. 81.

¹² Державний вісник. 1918, 18 травня. № 2. С. 2; Дорошенко Дмитро. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки): Наук.-поп. видання. К.: Темпора, 2007. С. 263 іл.; Гай-Нижник П. «Сірий кардинал» гетьмана П.Скоропадського (Нариси до політичного портрету О.О. Палтова). Людина і політика. 2004. № 3. С. 147 – 151.

¹³ Суровцова, Надія. Спогади. С. 82.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. I. Спр. 53. Арк. 23.

¹⁵ Суровцова, Надія. Спогади. С. 82.

¹⁶ Суровцова, Надія. Спогади. С. 82.

¹⁷ там само.

¹⁸ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917– 1924 рр.): документи і матеріали / Держкомархів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства; [авт. передм., упоряд.: І. Б. Матяш та ін.; редкол.: К. І. Грищенко (голова) та ін.]. Київ: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. С. 161.

що мали також і функції радників міністра; загальним відділом керував Володимир Дьяконенко, бухгалтерсько-господарчим – Петро Рибка.

Повсякденна робота передбачала письмове, а іноді й особисте спілкування з іноземними представниками, виконання доручень міністра, участь у громадському житті. Як громадська активістка і керівниця самостійного підрозділу Надія Суровцова потрапила разом з Федором Слісаренком від МЗС до страйкового комітету, який мав забезпечити спротив переведенню діловодства міністерств на російську мову. Оскільки діловодство зовнішньополітичного відомства велося українською або тодішньою мовою дипломатії – французькою, організовуваний Софією Русовою страйк мало стосувався їхньої діяльності. Однак вони доповіли міністру Дорошенку, що на знак протесту співробітники залишили приміщення міністерства. Втім, з кабінету міністра вони вийшли з усвідомленням необхідності «негайно відіслати до австрійців ноту протесту», оскільки в ній йшлося про життя людей. Тому Надія особисто відвезла на міністерському «Мерседесі» ноту протесту австрійському представникові графу Фюрстенбергу. Вміння керувати автомобілем додавало жінці-дипломату впевненості – в разі потреба вона могла обійтися без водія.

Поразка Центральних держав у війні, криза Гетьманату і початок повстання у листопаді 1918 року принципово міняли ситуацію в Києві. Надія тримала зв'язок з повстанцями, передаючи через друкарку Ніну Онацьку інформацію, яка могла б їм пригодитися. Проте продовжувала працювати – вже під орудою нового міністра Григорія Афанасєва. Їй було доручено очолити відділ преси, який поспіль з іншими функціями, що входили до компетенції цього підрозділу, видавав задумані ще О.Я. Шульгиним місячники «Ukrainisch Nachrichten» (німецькою мовою) та «Ukraine» (французькою мовою). Франкомовне видання готував колишній секретар Центральної Ради Микола Чечель, давній знайомий Надії Суровцової по Петербургу. Він працював редактором підпорядкованого їй відділу. Підготовлену Миколою Чечелем брошуру із загальними відомостями про Україну французькою мовою вдалося видати лише як одне число часопису. Редактором німецькомовного видання став бібліотекар Університету св. Володимира Веніамін Кордт. До обов'язків начальниці відділу входило також контролювання публікацій київської преси з міжнародної тематики, які могли з'явитися у закордонній пресі, та контакти з журналістами, які прагнули отримати інтерв'ю міністра. «Представники газет не раз приходили по інтерв'ю до Афанасєва, ще частіш їх цікавість з його доручення задовольняла я», – писала Надія Суровцова¹⁹. Як представник зовнішньополітичного відомства вона брала участь у прес-конференціях, які тоді почали проводитися для журналістів. Разом з представниками командування та міністерства внутрішніх справ, які інформували пресу про становище в столиці та справи в

уряді, вона за погодженням з міністром подавала відомості про міжнародні справи. Отже, Надія Суровцова, по суті, стала першим речником МЗС.

Та вже 14 грудня 1918 року гетьман Павло Скоропадський зрікся влади, було відновлено Українську Народну Республіку під керівництвом Директорії. Надія Суровцова залишилася в міністерстві. Його очолив за сумісництвом посада Голова Ради міністрів Володимир Чехівський. Від кінця грудня 1918-го до початку лютого 1919 року поспіль із посольствами, які продовжили діяльність у Німеччині, Австрії, Болгарії, Туреччині та Фінляндії, було засновано дипломатичні місії у Великій Британії, США, Бельгії, Ватикані, Греції, Данії, країнах Балтії (Латвії, Литві, Естонії) та Кавказу (Азербайджані, Вірменії, Грузії), Італії, Нідерландах, Норвегії, Польщі, Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Швеції, Швейцарії. Вийхати у закордонне відрядження отримала пропозицію і Надія Суровцова. Її залучили до складу урядової делегації до Парижу для участі в Мирній конференції делегацій держав-переможців у Світовій війні та їхніх союзників на чолі з Г. Сидоренком, якій належало досягти визнання державної незалежності УНР державами-учасниками міжнародного форуму. Відтак у складі делегації створювалася найбільша секція журналістів та інформаційне бюро. Надія Суровцова збиралася до Парижа як секретар інформаційного бюро. Вона зібрала необхідні документи, видання, етнографічний матеріал для декорування приміщення. До складу делегації увійшли О. Шульгин, очільник УТА Д. Донцов та інші досвідчені й менш досвідчені постаті²⁰. Проте дорогу до Парижа подолали не всі. З великим труднощами Надії Суровцовій та кільком іншим членам делегації завдяки виданню швейцарським консулом у Києві Гавріілом Енні візам вдалося дістатися Швейцарії. Однак там вони дізналися про вихід наказу про повернення членів місії, які не доїхали до місця призначення.

Розпочинався новий етап життя Надії Суровцової. Впродовж 1919 – 1925 років вона жила у Відні, навчалася у Віденському університеті, захистила дисертацію «Богдан Хмельницький і ідея української державності» та отримала ступінь доктора філософії. Повернувшись 1925 року додому, Надія Суровцова спробувала повернутися у професію: працювала в Харкові в РАТАУ та редакторкою пресового бюро Народного комісаріату закордонних справ УСРР. Та вже 1927 року «як шпигунка» потрапила до сталінських концтаборів, пройшла всі кола пекла ГУЛАГу. Після звільнення 1954 року і реабілітації 1957 року мешкала в Умані, займалася громадською діяльністю, писала літературні твори і мемуари. Її життя стало символом непокори режиму, а робота в дипломатичних установах – взірцем відповідальності, принциповості та патріотизму.

Ірина МАТЯШ,

доктор історичних наук,

Голова Наукового товариства історії дипломатії

та міжнародних відносин

¹⁹ Суровцова, Надія. Спогади. С. 86.

²⁰ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені... С. 293 – 295.

2009 рік. У штаб-квартирі НАТО у Брюсселі

DOI 10.46493/2663-2675-2021-3-4-6

УДК – 929.327.82.008(477)

«ЖИТТЯ ПОСЛА БАГАТЕ НА ВАЖЛИВІ ПОДІЇ І ЦІКАВІ СПОГАДИ»

ДОВІДКОВО

Любов Непоп,

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорщині,

Голова Дунайської Комісії на період 2021-2023 років. Закінчила з відзнакою слов'янське відділення філологічного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

На дипломатичну службу до Міністерства закордонних справ України прийшла 1996 року:

упродовж 1996 – 1997 працювала аташе Управління країн Європи та Америки МЗС України, Київ;

1997 – 2000 – аташе, третій секретар Посольства України в Угорщині, Будапешт;

2000 – 2004 – другий, перший секретар, радник Управління політичного аналізу і планування МЗС України, Київ;

2004 – 2007 – радник Посольства України в Болгарії, Софія;

2006 – 2007 – Тимчасовий Повірений у справах України в Болгарії, Софія;

2007 – 2008 – радник-посланник Посольства України в Угорщині, Будапешт;

2008 – 2011 – заступник Директора Департаменту НАТО МЗС України, Київ;

2011 – 2016 – радник-посланник, заступник Представника України при ЄС, Брюссель;

липень 2015 – лютий 2016: В.о. Представника України при ЄС, Брюссель;

з 30 травня 2016 року – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорщині, Будапешт;

з 5 жовтня 2016 року – Представник України у Дунайській Комісії;

з 1 січня 2021 – Голова Дунайської Комісії на період 2021 – 2023 років.

Окрім рідної української, володіє угорською, англійською, болгарською, польською, іспанською, російською мовами.

2021 рік для мене особисто є символічним із кількох причин.

По-перше, для мене, як і для кожного українського громадянина, це – 30-річчя відновлення Незалежності нашої Держави. 30 років тому, 1991 року ще студенткою Київського університету імені Тараса Шевченка, я, як і всі, раділа цій події, адже реалізувалася споконвічна мрія багатьох поколінь українців про свою суверенну, вільну й незалежну Державу.

2021-й для мене є символічним ще й тому, що цього року виповнюється 25 років з часу, коли я прийшла на дипломатичну службу. Розпочавши кар'єру з посади аташе, я дійшла до Надзвичайного і Повноважного Посла, а від початку 2021 року обійняла також посаду Голови Дунайської Комісії і стала першим представником України, якого було обрано на цю посаду за понад 70 років членства України в організації.

За час моєї дипломатичної служби було багато цікавих та знакових подій.

Щойно розпочавши роботу в МЗС 1996 року я була долучена до підготовки та забезпечення візиту першого Президента Угорщини Арпада Гьонца до України.

У першому відрядженні до Угорщини мені пощастило працювати тоді, коли ця країна вступала до НАТО, приєд-

навшись до Альянсу 1999 року. Досі пам'ятаю ентузіазм угорських дипломатів, які працювали над цим питанням, та їхню радість від досягнутого результату.

У період роботи в Управлінні політичного аналізу і планування МЗС України також було чимало вагомих подій, але в нинішніх умовах найбільше пригадується тодішній конфлікт з Росією довкола українського острова Тузла.

Найбільш знаковою подією за час роботи в Болгарії було приєднання цієї держави до Європейського Союзу. 1 січня нового 2007 року як Тимчасовий повірений у справах України в Болгарії разом з іншими керівниками дипломатичних місій, акредитованих у Софії, я зустрічалася на центральній площі міста, де в перший день членства країни в ЄС урочисто, поруч з болгарським державним прапором, було піднято і прапор ЄС. Пам'ятаю, як тоді сяяли очі болгарських колег, які попри всі труднощі змогли досягти такої бажаної мети.

Робота в Департаменті НАТО пригадується як період надзвичайного піднесення та великих очікувань від наших зусиль для отримання Плану дій щодо членства, а також як період розчарування, коли замість цього нам було надано Річну національну програму. Але пригадується і задоволення від наступного рішення Бухарестського саміту про те, що Україна стане членом НАТО, коли вперше наша держава отримала чітку перспективу вступу до Альянсу. Цей період запам'ятався і як час роботи над Декларацією про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору, що мала на меті зафіксувати досягнуті на той час результати в нашому діалозі, які закладали нові основи для взаємодії.

Робота у Представництві при Європейському Союзі припала на період, коли наша держава вела і завершила переговори щодо Угоди про асоціацію. Як Заступник Представника я відповідала за питання безвізового режиму, і це був час, коли наша країна працювала над виконанням та успішно завершила реалізацію Плану дій з лібералізації візового режиму, за підсумками якого українці отримали можливість вільно подорожувати до країн Євросоюзу. До речі, в перший день безвізу я мала нагоду отримати штамп у своєму паспорті вже як Посол України в Угорщині, коли зустрічала групу українських дітей із сімей учасників протидії російській агресії на Сході України, які саме цього дня, 11 червня 2017 року, їхали на організований угорським урядом відпочинок до Угорщини.

Не менш цікавою за цього періоду була і робота щодо Угоди про Спільний авіаційний простір, яка, сподіваюся, буде нарешті підписана цього року, а також робота над залученням українських шляхів до Транс'європейської транспортної мережі.

Але робота у Представництві України при ЄС закарбувалася в пам'яті не лише цими спогадами.

2013 рік. Відмова від підписання Угоди про асоціацію. Євромайдан. Революція Гідності. Початок російської агресії. Незаконна окупація Криму. Війна на Сході України... Зусилля України в Брюсселі, щоб

мобілізувати ЄС і міжнародних партнерів на підтримку нашої держави – і як наслідок: запровадження санкцій ЄС проти РФ.

На час, коли я виконувала обов'язки Представника України при ЄС, припало продовження санкцій; тристоронні газові переговори за участю України, РФ та Єврокомісії – завдяки цьому формату нам вдалося вистояти в умовах російського газового шантажу і зрештою отримати газову незалежність від РФ; тристоронні переговори у тому ж форматі щодо повної та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. І багато іншого. Цей період для мене, мабуть, був найважчим, зокрема й через розуміння критичності моменту з погляду захисту інтересів України на міжнародній арені.

Посада Посла України в Угорщині стала важливим і почесним призначенням, адже працювати в сусідній країні – це завжди і надзвичайний виклик, і надзвичайні можливості, це завжди одночасно і цікаво, і складно. Сусідство автоматично означає, з одного боку – більшу увагу країн одна до одної, а з іншого – не позбавляє й більшої кількості проблем у взаєминах, над вирішенням яких потрібно спільно працювати.

Подія, про яку хотілося б згадати окремо – обрання Головою Дунайської Комісії.

По-перше, за всю історію існування, а це понад 70 (!) років, представника України вперше було обрано Головою цієї міжнародної інституції. Мені особливо приємно було отримати естафету від Міністра закордонних та європейських справ Хорватії Гордана Грліч-Радмана, який раніше був обраний на цю посаду як Посол Хорватії в Угорщині і Представник цієї країни в ДК та надавав серйозної уваги організації протягом всього часу свого головування, перебуваючи і на посаді голови зовнішньополітичного відомства Хорватії.

По-друге, щоб усвідомити важливість цього призначення, необхідно розуміти значущість і важливість самої Дунайської Комісії (ДК), яка є найстарішою в Європі міжнародною організацією, що й досі відіграє значну роль у міжнародному співробітництві. Вона була заснована Конвенцією про режим судноплавства на Дунаї, підписання якої відбулося у Белграді (на той час – СФРЮ,

2007 рік. На зустрічі з Президентом Республіки Болгарія Георгієм Піврановим

зараз – Сербія), 18 серпня 1948 року. Навіть Рада Європи була створена на рік пізніше!

Мета діяльності ДК – забезпечення і розвиток вільного судноплавства на Дунаї для торговельних суден, які ходять під прапорами всіх держав-учасниць Белградської конвенції, а також зміцнення та розвиток торговельних, культурних, людських зв'язків як між цими країнами, так і у міжбасейновому суднопластві.

2019 року, до початку пандемії коронавірусу, послугами пасажирських круїзних суден на Дунаї скористались понад 700 тис. пасажирів, загальний обсяг вантажних перевезень склав понад 40 млн тонн, а 2020 року очікувалося зростання цього показника до 90 млн тонн!

Саме Дунай є найбільшою міжнародною рікою в Європейському Союзі. Це – 2 860 кілометрів вод, які беруть свій початок у горах Німеччини і, перетнувши територію Австрії, Словаччини, Угорщини, Хорватії, Сербії, Болгарії, Румунії, України та Молдови, впадають до Чорного моря.

Саме на Дунаї збудовані Відень, Братислава, Будапешт і Белград, а великий композитор Йоганн Штраус присвятив йому свій найвідоміший вальс «На прекрасному блакитному Дунаї». Це Дунай належить до світової спадщини ЮНЕСКО і є частиною транс'європейського водного шляху від Роттердама на Північному морі до Суліни на Чорному.

Коли ми говоримо про Дунай, йдеться про складну систему, в якій тісно переплетені фактор людської діяльності з фактором навколишнього середовища. Збереження і розвиток цієї системи потребують чіткої координації, застосування спільних підходів і стандартів.

Якщо говорити про роботу ДК, то саме ця інституція виробляє і формує основні правила судноплавства на Дунаї (судноплавна довжина, яка підпадає під дію Конвенції, складає 2 411,6 км), узгоджує технічні вимоги до суден, веде нагляд та розробляє вимоги щодо розвитку

елементів інфраструктури судноплавства (судновий хід, портові засоби, системи комунікацій), уніфікує правила річкового нагляду, розробляє рекомендації до кваліфікаційної підготовки екіпажів та персоналу, екологічні приписи, здійснює координацію діяльності гідрометеорологічних та інших компетентних органів країн-членів ДК. Ця робота ведеться на основі пропозицій 11 країн-членів, представлених своїми послами в Угорщині, та дев'яти країн, які мають статус спостерігачів. Тож активність ДК враховує досвід внутрішнього судноплавства практично всієї континентальної Європи. І завдання Голови ДК – максимально сприяти врахуванню інтересів усіх придунайських країн та забезпечення консенсусу з усіх питань.

У своєму першому інтерв'ю на посаді Голови ДК я наголосила, що пріоритетним напрямком діяльності Комісії вважаю забезпечення необхідних умов для функціонування Дунаю як найважливішої частини загальноєвропейської транспортної структури. Наскільки вона буде сучасною, ефективною і витребуваною, значною мірою залежить і від роботи Дунайської Комісії.

Сьогодні в рамках ДК активно обговорюються можливості й шляхи модернізації роботи організації, щоб наділити її додатковими функціями та повноваженнями для успішної реалізації завдань, які перед нею стоять, зокрема – через активізацію взаємодії з Європейською Комісією.

Сприяти цьому має і перегляд Белградської конвенції. Це – окремий процес, що здійснюється в рамках Підготовчого комітету Дипломатичної конференції з питань перегляду Конвенції про режим судноплавства на Дунаї. На жаль, на сьогодні цей процес йде не настільки швидко, як нам би хотілося, але Україна готова до активної роботи і з цього питання.

У грудні 2020 року Указом Президента України було оновлено склад делегації України для участі у Підготовчому комітеті, тож ми підходимо до цього питання з новими силами і новою енергією.

Наразі важко говорити про дати завершення процесу перегляду Конвенції, оскільки з різною інтенсивністю він триває ще з 2002 року. Процес пошуку взаємовигідних компромісів зі збереженням національних інтересів держав – досить складний і чутливий, але важливо, що він триває. У рамках роботи Підготовчого комітету звучать різні ідеї, щодо яких ведеться пошук консенсусу, – скільки має бути офіційних мов ДК та які саме, які держави мають бути членами ДК та чи повинні придунайські держави мати більші від інших майбутніх членів повноваження, варто залишити рекомендаційний чи надати обов'язковий характер рішенням ДК та багато інших.

Окремо варто сказати про тісну співпрацю з Брюсселем, зокрема й у рамках реалізації основних напрямків Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону, які конкретно стосуються транспортних питань, разом із дунайським судноплаством. 2022 року Україна також головуватиме у Стратегії, тому Дунай для нас був, є і залишатиметься важливим.

На мою думку, основними завданнями роботи ДК є модернізація і створення сучасної річкової логістичної

1997 рік. З Президентом Угорської Республіки Арпадом Гьонцем

інфраструктури, яка буде відповідати вимогам міжнародних транспортних коридорів та підвищить конкурентоспроможність дунайського судноплавства – передусім, на ринку вантажних перевезень.

До цілей ДК на найближчу перспективу належить розвиток потенціалу дунайського судноплавства для його ефективної інтеграції до системи міжнародних транспортних коридорів TEN-T.

Важливим є забезпечення високих стандартів безпеки судноплавства (Safety і Security), охорона навколишнього середовища і підготовка висококваліфікованих фахівців флоту й управління.

Ще одне, не менш важливе завдання – сприяти модернізації діючого флоту і будівництву нових, високоавтоматизованих суден із високими показниками енергоефективності, використанням нових типів конструкційних матеріалів і пропульсивних установок, згідно з концепцією Green Danube Fleet.

Ці завдання є досить складними й амбітними. І саме тому вони повинні вирішуватися за допомогою стратегічного діалогу держав-членів ДК, обміну технологіями, думками і передовою практикою. У сприянні такої роботи на користь придунайських держав і полягає функція Голови ДК, успіх якої залежатиме від злагодженої роботи керівництва організації, її Секретаріату та країн-членів. Якщо і раніше Україна робила свій вагомий внесок до діяльності ДК, то посада Голови створює додаткові можливості для стратегічного діалогу. І ми до цієї роботи готові.

Що ж стосується безпосередньо інтересів України, то для нас Дунай є частиною шляху до європейської інтеграції. Адже, здійснюючи реформи у сфері водного транспорту, модернізуючи флот, впроваджуючи сучасні екологічні стандарти, ми через секторальну інтеграцію стаємо ближчими до нашої мети – повноправного членства в ЄС і паралельно забезпечуємо розвиток нашої економіки та поліпшення стандартів життя.

Практичний приклад: ухвалений у грудні 2020 року довгоочікуваний Закон України «Про внутрішній водний транспорт», покликаний відродити найдешевший та найекологічніший спосіб доставки вантажів – річкові перевезення, поліпшити конкуренцію на ринку, збільшити інвестиції, створити нові робочі місця, а також перевести частину вантажів із автошляхів на річку для розвантаження доріг і зменшення витрат на їхній ремонт. Мають перспективу й пропозиції щодо зв'язку потенціалів басейнів Дніпра і Дунаю.

Діяльність ДК націлена на створення в Європі єдиної судноплавної системи внутрішніх водних шляхів, що відповідає і національним інтересам України.

Коронавірус спричинив нові проблеми, які необхідно вирішувати за активної участі Дунайської Комісії: це і проблеми зі зміною екіпажів суден та продовженням дії судових документів, із забезпеченням постачання суден паливом, водою та продовольством, із організацією перевантажувальних робіт у портах і технічним обслуговуванням суден, захист екіпажів і постачання засобів медичного захисту тощо.

Негативний вплив має пандемія і на перевезення: зокрема 2020 року відбулося скорочення обсягів пере-

2006 рік. На прийнятті з нагоди 25-річчя Незалежності України. Тимчасовий Повірений у справах України в Республіці Болгарія

везень вантажів на окремих ділянках Дунаю на 15 – 20 %; практично зупинилися перевезення на круїзних судах (2019 року на Дунаї працювало 190 круїзних пасажирських суден). Сподіваюся, що вакцинація зможе врятувати не лише життя людей, але й економіки наших країн та сприятиме швидкому відновленню їхньої дунайської складової.

У березні 2021 року Уряд України затвердив Національну економічну стратегію до 2030 року, яка однією з цілей у сфері транспорту визначає забезпечення потреби національної економіки за рахунок розвиненого та модернізованого транспорту. Серед іншого, до 2025 року вона передбачає збільшення обсягу вантажних перевезень річкою до 15 млн тонн, підвищення до 70 % мінімального рівня ефективності у портах, збільшення переробки у портах до 192 млн тонн на рік; забезпечення входження внутрішніх водних шляхів України до Транс'європейської транспортної мережі.

Це відкриває додаткові можливості і для нашої взаємодії з країнами-партнерами в рамках Дунайської Комісії.

Отже, починаючи трирічний мандат на посаді Голови Дунайської Комісії, я переконана, що і цей період мого дипломатичного життя буде не менш багатим на важливі події та цікаві спогади.

Любов НЕПОП,
Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Угорщині, Голова Дунайської Комісії
на період 2021 – 2023 років

РОЛЬ ДРУЖИНИ ПОСЛА У ПРОВАДЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Про функції дружини посла було відомо ще в ранньомодерному суспільстві: жінки супроводжували своїх чоловіків-амбасадорів із 1530-х років. Саме тоді виник і французький термін для позначення такої особи: «Ambassadrice», англійською: «Ambadress». Нині обидва слова вважають застарілими й уживають умовно – натомість цю роль до недавня називали: «Wife of the Ambassador», а в сучасній інтерпретації використовують гендерно нейтральне словосполучення: «Spouse of the Ambassador».

На ранньомодерну добу припадають також початки формування жіночого дипломатичного ритуалу й залучення дружин послів до протокольної частини дипломатичних звичаїв, які відтоді не було радикально змінено. Щоправда, за останні півтора століття інститут дружин послів пройшов довгий, проте цілком закономірний і логічний шлях – із погляду жіночої історії в індустріальному та інформаційному суспільстві. Образ партнерок очільників посольств еволюціонував од «невидимих» – за спиною чоловіка – та часто безіменних хранительок добropорядних дипломатичних домів до самодостатніх акторок публічної, зокрема культурної, дипломатії.

Протягом XX – XXI століття ситуація з правами та обов'язками дружин послів зазнала змін. У Віденській конвенції про дипломатичні відносини, ухваленій у квітні 1961 року, їм офіційно надали протокольно-представницький статус, проте відповідну посаду так і не додали до штатного розпису посольств. Класичний образ дружин

послів асоціюється з традиційними й здебільшого ритуальними функціями, як-от організуванням або патрунуванням урочистої вечери чи «garden party» у домі посла, прийняттям у форматі «coffee morning» або «afternoon tea» для дружин дипломатів, різдвяних дипломатичних благодійних базарів тощо. Ці заходи досі є в дипломатичній практиці. XXI століття було сформовано образ першої леді посольства, яка втілює власні проекти: переважно культурні, освітні, екологічні, благодійні чи діаспорні, що підпадають під категорію культурної дипломатії.

Цінності дипломатичної спільноти також було кардинально змінено. У дипломатичній практиці довго побутовував вироблений ще XVII століття стереотип ідеальної дружини посла. До прикладу, 1603 року у своєму посібнику з дипломатичного етикету французький дипломат маркіз Жан Отман писав про те, що послові слід їхати зі своєю дружиною в місце призначення, оскільки це та людина, якій він може повністю довіряти, котра пильно наглядатиме за порядком у його домі й стежитиме, щоб у ньому не було зловживань. Більше ніж три століття потому, 1964 року, у бюлетені Держдепартаменту США було опубліковано статтю, де йшлося про те, що успіх кар'єри посла залежить од його дружини – зокрема від того, «чи ефективно вона утримує будинок у незвичних і складних обставинах, як добре й швидко вивчає іноземну мову, наскільки вона чуйна й толерантна до місцевих звичаїв, як мало скаржиться на необхідність щодакілька років пакувати валізи та

їхати на нове призначення, чи надійно може зберігати дипломатичну таємницю, як вона здатна впоратися з дітьми, роздратованими й дезорієнтованими від частой зміни країн, шкіл та однокласників».

Тоді ж, у середині XX століття, дедалі потужніший феміністський дискурс звернув критичну увагу на деякі патріархальність і старомодність дипломатичних звичаїв, обстоюючи право на самореалізацію дружин дипломатів, котрі не хотіли втрачати свою кар'єру, супроводжуючи чоловіка в закордонному відрядженні. Було розгорнуто палкі дискусії щодо статусу дружини посла, у межах яких неодноразово прагнули усунути суперечність між офіційністю де-юре й квазіофіційністю де-факто цієї ролі як посади, а також з'ясувати, як таку ситуацію можна узгодити з надвисоким рівнем відповідальності, що лягає на плечі цих жінок, коли вони представляють свою державу на найвищих політичних і дипломатичних рівнях. У другій половині XX століття дружини послів деяких країн отримали право працювати за кордоном за спеціальністю – якщо є відповідна угода між державами. Цьому історичному періоду також властиві кардинальні зміни й у гендерному представництві дипломатичного корпусу: поміж шлюбних партнерів голів посольств тепер є і жінки, і чоловіки. Головне досягнення XXI століття полягає в тому, що постать дружини посла набуває активної ролі у публічній і культурній дипломатії – її поява вже не ситуативна, а бажана, затребувана, часом навіть і чільна.

Дипломатична історія, безумовно, знає приклади перших леді посольств як успішних гравчинь публічної дипломатії. Однією з яскравих, хоч і дуже неоднозначних фігур, була Маргарет ван Клеффенс – дружина Міністра закордонних справ Нідерландів в екзилі (Лондон, 1940 – 1945) Елко ван Клеффенса. Вона активно допомагала своєму чоловікові розширювати дипломатичну комунікативну мережу, налагоджувати дружні взаємини з потрібними людьми, представляла Нідерланди на соціальних і культурних заходах у Лондоні – інколи навіть без Елко. Маргарет була особистою секретаркою свого чоловіка й допомагала йому у написанні книги «The Rape of the Netherlands», а також залишила власні мемуари. Вважають, що вона впливала на політику Вільяма Черчілля щодо Нідерландів через його дружину Клементін.

Американський кар'єрний дипломат Віллард Боллок писав: «Я не знаю іншої сфери, де дружина могла би бути такою корисною». Іван Майський, якого історія запам'ятала як «улюбленого радянського посла Черчілля», окремий розділ своїх мемуарів назвав «Дружина посла», наголосивши в ньому на важливій ролі «розумної та політично освіченої» жінки, шлюбної партнерки дипломата, яка вміє організувати вечерю, підтримати розмову, зав'язати контакти з дружинами потрібних людей тощо. Варто зауважити, що в цих прикладах про заслуги дружин послів говорять у контексті представницьких функцій, комунікативних та організаторських здібностей. Утім, завжди в діяльності успішних дружин послів був потужний культурний складник – передусім ідеться про гастрономію та мову одягу.

Один із найкращих проектів у галузі гастрономічної дипломатії належить Маргарет Дікенсон – дружині Посла Канади Ларрі Дікенсона. Вона народилася й виросла

в родині українських іммігрантів на далекій фермі у Північній Канаді, а прославилася на весь світ як креативна девелоперка рецептів і меню, зокрема для дипломатичних прийнятих, а також як фуд-стилістка, що здобула десятки міжнародних нагород. Спеціальна дієтологічна освіта й професійний досвід знадобилися їй під час дипломатичної служби у 28 країнах, де організація дипломатичних івентів від імені Канади була під її опікою не формально, а реально: вона особисто складала й удосконалювала меню, розробляла дизайн страв і святкового столу. Її книга «From the Ambassador's Table» здобула кілька міжнародних нагород і стала безцінним внеском до кулінарної дипломатії. До речі, до дипломатичного меню М. Дікенсон додавала кілька українських ноток, розробивши вишукані рецепти страв зі щавлю, буряка й гречки. Її чоловік неодноразово повторював і всією своєю поведінкою наголошував на тому, що не уявляє власної кар'єри без Маргарет. Він завжди описував свою дипломатичну службу як сімейну командну роботу й неодноразово визнавав, що його дружина зробила для створення позитивного іміджу країни та представлення її в різних державах не менше за нього.

XXI століття ми можемо також говорити про такий підрозділ культурної дипломатії як фешн-дипломатія. Найбільших успіхів у цій галузі досягли дружини дипломатів східних країн, які, готуючися до прийнятих, завжди надавали перевагу національному одягу. Це й дотепер їхній вагомий культурний інструмент впливу. Останнім часом європейські дипломатки та дружини дипломатів теж дедалі частіше використовують народний одяг або ж стилізований під нього дизайнерський – раніше це явище було рідкісним для західної дипломатичної культури. За спостереженням культурологів, глобалізації притаманні не лише уніфікаційні процеси, а й культ різноманітності, мультикультурності та, як наслідок, прагнення людей пишатися своїм походженням і демонструвати етнічні корені. Ці тенденції не минули й дипломатичної спільноти. Досвід підтверджує, що етнічний компонент у фешн-дипломатії дуже добре працює як засіб м'якої сили для отримання позитивного фідбеку про представницьке обличчя посольства.

Мовою одягу можна формулювати важливі символічні меседжі, але не лише про власну культуру, а й про свою повагу до культури господаря прийняття. З особливою увагою дружини дипломатів стежать за символічним значенням гардеробу перших жінок світу. Королева Великої Британії Єлизавета, наприклад, одразу поставила собі за правило адаптувати власний одяг до місцевих культур країн, які відвідує. 1961 року вона, плануючи зустріч із Папою Римським у Ватикані, відмовилася від свого фірмового яскравого костюмчика зі спідницею трохи нижче колін – натомість замовила довгу чорну сукню з мереживом, а голову покрила чорною вуаллю, увінчаною композицією з білих квітів. До візиту до Австралії 1970-го королева підготувала собі золотисті сукню та пальто – одяг одного з геральдичних кольорів тієї країни.

Кількість та якість елементів культурної дипломатії в кожному представництві свої. Кулінарна (гастрономічна) й фешн-дипломатія досі є важливими інструментами впливу задля вироблення позитивного іміджу країни загалом і посольства зокрема. Дружини послів активно застосовують їх у своїй діяльності.

Водночас у перших леді посольств тепер є можливість втілювати самостійні культурні проекти, якими раніше опікувався лише культурний підрозділ представницької установи або ж аташе з культури. Тож за останні десятиліття присутність дружини посла помітно зросла у публічній дипломатії. Це пов'язано, звичайно, із тенденціями розвитку суспільства, втім також зі специфікою способу життя у межах дипломатичної місії: усе-таки працевлаштування за кордоном для шлюбних партнерів послів лишається справою проблематичною, а люди з якісною освітою та потужним кар'єрним бекграундом завше прагнуть самореалізації. Чимале значення мають також внутрішньокорпоративні чинники, як-от демократизація дипломатичних звичаїв і правил, ущільнення посад культурних аташе в багатьох посольствах – нерідко працю в культурній царині об'єднують із політичними функціями радника. Крім того, важливим фактором є зростання привабливості волонтерського руху. Раніше ініціативу дружини посла в культурній галузі могли сприймати як її втручання в роботу аташе з культури, а сама жінка запитувала

себе: «Чому я маю це робити безкоштовно?». Однак тепер це почесна функція першої леді посольства.

Статусові дружини посла найбільше пасує патрунування музичних, літературних, мистецьких, кінематографічних акцій. Наприклад, 2018 року на найбільшій книжковій події арабського світу – Міжнародному книжковому ярмарку Абу-Дабі (ADIBF) – почесним гостем (Guest of Honor) була Польща. Обов'язки патронеси польського стенда взяла на себе дружина Посла Польщі в Об'єднаних Арабських Еміратах Божена Ростек. Дружина Посла України в Лівані Ігоря Осташа започаткувала репрезентування України на міжнародних арабських книжкових ярмарках (2017 і 2018 років – у Бейруті, 2018 року – в Абу-Дабі), а також ініціювала представлення близькосхідного стенда «Бейрутський дворик» на аналогічній українській події «Книжковий Арсенал» (2018 і 2019 роки). Оскільки Україна – молода держава, яка не завжди є пріоритетом у зовнішній політиці багатьох країн, то й інформації про неї мало. Тож проекти з багатолюдними аудиторіями (а книжкові ярмарки саме такі) стають вельми ефективною зброєю культурної експансії. Книжкові акції та літературні фестивалі зазвичай мають гучний резонанс у медіа, створюючи позитивний імідж. Крім того, яскраві події такого штибу за кордоном пробуджують цікавість до української книги, бажання її перекласти й опублікувати іноземними мовами. Участь України у зазначених вище арабських міжнародних книжкових виставках, обмін делегаціями видавців, письменників, культурних менеджерів, перекладачів – усе це спричинило вибух співпраці в літературній і видавничій сферах: кілька українських видавців придбали в арабських колег права на переклад і видання їхніх книжок, на полицях українських книгарень з'явилася арабська література і навпаки – українським видавцям на цих книжкових ярмарках вдалося продати права на видання книжок вітчизняних авторів. Невдовзі арабською мовою було опубліковано твори Івана Франка, Агатангела Кримського, Лесі Українки, а також видано сучасний українсько-арабський словник. Зважаючи на те, що арабська мова є рідною для близько 240 млн людей і ще 50 млн вважають її своєю другою мовою, цей прорив на книжковий і культурний арабомовний ринок став справді історичною подією.

Виставки, презентації, книжкові ярмарки, концерти тощо мають не лише іміджевий ефект. Їхній просвітницький складник не менш важливий. Саме тому таким принциповим був для Посольства України в Лівані проект видання арабомовної історії України. Книга Олександра Палія «Коротка історія України», написана в доступному науково-популярному стилі, якнайкраще пасує арабському читачеві, який мало знає про нашу країну. Скерувувала цей проект дружина посла, якій, до речі, належить «відкриття» нових перекладачів з арабської на українську й навпаки. Поміж них – ліванський письменник, перекладач, журналіст Імадеддін Раеф, який за короткий період часу переклав арабською з десятків українських книжок, створив арабомовний сайт української літератури й став одним із претендентів на премію українського відділення ПЕН-клубу та Українського інституту «Drahomán Prize», засновану 2020 року.

Ще один напрям, який дружина посла може ефективно розвивати, – кроскультурний. Це дуже сенситивна

сфера, що потребує попереднього глибокого й уважного занурення до культури країни перебування. Якщо в першому випадку метою проєктів є популяризування власної культури й поширення інформації про історію та сучасність своєї країни в іноземному середовищі, то тут завдання полягає у зближенні між людьми й виробленні взаємної довіри шляхом знищення культурних і релігійних упереджень, негативних стереотипів. Такі проєкти демонструють, що між різними культурами куди більше спільного ніж відмінного.

Задля встановлення дружньої та довірливої атмосфери в міжрелігійній комунікації українським диппредставництвам у мусульманських країнах можна обережно використовувати релігійний чинник, який тут відіграє важливу роль. Наприклад, до переліку календарних свят, які Посольство України в Лівані відзначає разом із громадою, було додано не лише Різдво й Великдень (країна має приблизно 40 % християнського населення), а й спільний іфтар (тобто вечерю під час Рамадану), куди, окрім мусульман – шіїтів і сунітів, запрошують представників інших релігій та конфесій. Цей кроскультурний, або ж кросрелігійний, захід демонструє релігійну свободу в Україні, толерування різних віросповідань і культурної різноманітності. Цю ініціативу запропонувала й очолила дружина Посла, як, до речі, і майстер-клас із «вив'язування» українських хусток та мусульманського хіджаба, приуроченого до Міжнародного дня хіджаба.

Кроскультурний вимір діяльності посольства надзвичайно важливий, і про це добре пам'ятають досвідчені амбасадори. Завдяки напівофіційності дружина посла розпоряджається своїм часом на власний розсуд, тож має більше можливостей для занурення до іншої культури, спілкування з людьми. Традиційним, хоч і неофіційним складником її роботи є комунікація поза стінами посольства, яку часто трактують як частину соціальної діяльності її чоловіка. Дипломатична мемуарна література містить чимало прикладів, коли посол просив, а подеколи й наказував дружині збирати для нього інформацію про неформальне життя країни, про звичаї, настрої простих людей, адже йому треба було знати, про що говорить вулиця. Елізабет Кебот, дружина американського дипломата Джона Мурса Кебота, який відбував дипломатичну службу в багатьох країнах Європи, Південної Америки й був Послом США в Китаї, згадувала, що під час їхнього перебування в Ріо-де-Жанейро чоловік примушував її ходити на базари та спілкуватися з людьми.

Дипломатична історія знає ще яскравіші приклади кроскультурної діяльності дружин дипломатів. Бет Блейк, дружина американського аташе у В'єтнамі впродовж 1960 років, поставила собі за мету досліджувати віддалені райони В'єтнаму та Лаосу, тож вирушила в кілька небезпечних і зухвалих подорожей до джунглів, а також плавала на байдарці бурхливими водами Меконгу. Її дослідницький проєкт став прикладом народної дипломатії.

Для кроскультурних проєктів, які часто стають формою народної дипломатії, велике значення має знання місцевої мови чи говірки. Дружини послів не лише вивчають їх, а й, повернувшись на батьківщину, самі організовують мовні курси для своїх колег – дружин дипломатів, що перебува-

ють у їхній країні. Саме так вчинила свого часу дружина Міністра закордонних справ Вірменії Наталія Налбандян, організувавши курси вірменської для дипкорпусу.

Однак досвід свідчить, що пізнати країну перебування ефективно та якісно можливо лише за допомогою посередників, провідників – і першим помічником у цьому є діаспора.

Діаспорні проєкти часто є невіддільною та почесною функцією дружин послів. Найактивнішою в діаспорі є жіноча частина, якій зручніше співпрацювати з посольством через жінку. І саме освітні проєкти (школа, курси рідної мови), дитячі (організування свята до Дня святого Миколая, конкурсів дитячої творчості), культурні (воркшопи з виготовлення великодньої писанки, кулінарні майстер-класи, тимблдинги, пікніки) та благодійні заходи (збирання коштів для малозабезпечених чи постраждалих у стихійних лихах) часто патрує або ж особисто втілює дружина очільника дипустанови.

XXI століття демонструє, що дружини дипломатів дедалі частіше виступають самостійними гравчинями на полі публічної дипломатії. Вони формують важливі політичні меседжі не як шлюбні партнерки своїх високопоставлених чоловіків, а як політично свідомі й незалежні особистості. Однією з найгучніших таких акцій останнього десятиліття став відеоролик на ютубі, в якому дружини представників Німеччини та Великобританії при ООН Губерта фон Восс-Віттіг і Шейла Лаяллі Грант закликали першу леді Сирії Асму Асад допомогти покласти кінець кровопролиттю в цій країні, переконавши свого чоловіка-президента припинити жорстоке придушення протиурядових виступів.

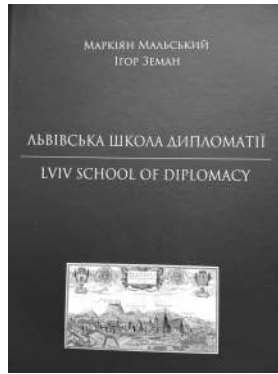
Надзвичайно зворушливою стала остання воля дружини Посла Нідерландів у Лівані Гедвіг Вальтманс-Мольєр, що пожертвувала свої внутрішні органи постраждалим від вибуху в Бейрутському порту 4 серпня 2020 року, через який сама отримала смертельні поранення. Так вона врятувала двох людей.

Після повернення на батьківщину дружини послів не припиняють діяльності в галузі культурної та загалом публічної дипломатії. У дипломатичній історії про це є багато свідчень. Наприклад, зазначена вище Е. Кебот, вийшовши на пенсію, активно підтримувала протягом 1970 – 1980 років Фолджерівську шекспірівську бібліотеку у Вашингтоні, Музей сучасного мистецтва в Нью-Йорку, Музей мистецтва в Бостоні, Музей Фогга в Кембриджі (штат Массачусетс) тощо. Дружина ж Посла США в РФ Мері Кей Гантсман – відома на батьківщині активістка: її проєкт «Bag of Nore», призначений допомагати хворим на діабет, перетворився на дитячу програму у сфері охорони здоров'я, яка працює в усій країні.

Дружину посла, яка відповідально ставиться до своїх обов'язків і креативно працює як самостійна акторка публічної, народної, культурної дипломатії, високо цінують у дипломатичних колах – часом знавці справи жартують, що зовнішньополітичне відомство отримує двох дипломатів за ціною одного. У фаховому середовищі побуває афоризм про таких жінок: «Дружина амбасадора – амбасадорка».

Марина ГРИМИЧ,

доктор історичних наук, громадська діячка, дружина Надзвичайного і Повноважного Посла Ігоря Осташа

ЦІННИЙ ДОДАТОК ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Рецензія на книгу «Львівська школа дипломатії», М. Мальський, І. Земан. – Львів, 2020. – 122 с.

В процесі державотворення будь-якої країни, яка вибудовує власну, якісно нову модель свого незалежного існування в цьому непростому, конкуруючому світі, дуже важливою є потреба перенести до сьогодення ті найкращі надбання, які були напрацьовані нею за всю історію її існування в тих чи інших формаціях. Саме до такої категорії держав належить наша Україна.

Сягаючи своїми коріннями могутньої Київської Русі, через історичні терни в різних іпостасях до сучасного, вже тридцятирічного, суверенного існування, долаючи шалений опір, зокрема військово-агресивний з боку Кремля, докладаючи неймовірних зусиль щодо консолідації суспільства всередині країни та реформуючи стару адміністративно-командну систему, ми впевнено рухаємось в обраному раз і назавжди нашому цивілізаційному напрямі – жити заможного, безпечно і мирно в рамках європейської та євроатлантичної інтеграції.

Водночас ще раз хочу зазначити, що немає необхідності стверджувати, що ми йдемо до Європи не з пустими руками. Власне ми і є Європа – історично, географічно, ментально, а тепер вже й дипломатично, і військово-політично. Наше завдання – відродити всю гаму європейськості в самих собі: від створення зрілого громадянського суспільства з непохитними правами людини до прозорості економічної системи, яка, враховуючи багатющі національні ресурси з ефективним політичним менеджментом, повинна працювати як швейцарський годинник.

Ось чому, безперечно, вкрай важливими є дотримання так званої інституційної пам'яті, зберігання і примноження тих незаперечних здобутків, якими може пишатись будь-яка сфера нашого життя: наука, культура, військові історичні зв'язки, зокрема і дипломатія.

В мене перед очима чудове поліграфічне видання під назвою «Львівська школа дипломатії». Автори М. Мальський та І. Земан. – Львів, 2020. – 122 с. В ній автори на унікальному історичному матеріалі, через опис діяльності конкретних науковців-інтелектуалів Західного краю України додають дуже важливий пазл до загальної картини пізнання та вивчення нашої авторитетної в світі національної школи підготовки фахівців-міжнародників з різних конкретних спеціалізацій: міжнародного права, міжнародних економічних відносин, міжнародної політології тощо.

В книзі, зокрема, описується, як ще у жовтні 1930 року у Львівському університеті на факультеті права «відкрили унікальну трирічну магістерську програму Дипломатичні студії...», які не мали аналогів у Центрально-Східній Європі і були єдиною школою дипломатії комплексного типу, оскільки майбутніх фахівців готували не тільки до дипломатичної та консульської служби, а і для роботи з журналістами, правниками, в банківському секторі чи органах державної влади. Тоді лише у Львівському університеті випускники Дипломатичних студій отримували диплом з науковим ступенем магістра дипломатії» (С. 9).

Упереджений читач, якщо такий знайдеться, може закинути, що, мовляв 1930 рік це – польська територія, а до цього Австро-Угорська і тому подібне, на що я можу відповісти, що споконвіку від славного короля Данила Галицького до генія Івана Франка, який освітив не тільки край, а й всю Україну своїм поетичним словом, це – невід'ємна частина України, а Львівський університет завжди був і буде центробіжною, консолідуючою силою нарощування українства: в академічній, культурній, бізнесовій, політичній галузях, зокрема – дипломатії. Засновані майже 100 років тому дипломатичні студії у Львівському університеті видатним юристом-міжнародником Людвіком Ерліхом, першим їхнім деканом, у повоєнний час розробником доктрини відповідальності за військові злочини Німеччини на території Польщі, прийнятої Нюрнберзьким трибуналом, разом з іншими відомими правниками – випускниками Львівського університету – заклали міцний фундамент саме львівської школи підготовки високо-професійних дипломатів, яка органічно переросла у факультет міжнародних відносин уже в новітню добу незалежної України.

В короткій рецензії неможливо перерахувати всіх видатних професорів юристів-міжнародників, дипломатів-практиків, які вийшли зі стін цього Храму науки і зробили вагомий внесок до світового правознавства,

до розвитку національної дипломатії. Щоб читач усвідомлював їхню масштабність, зупинюся лише на деяких прізвищах.

Рафал Лемкін, випускник юридичного факультету Львівського університету 1926 року. 1944-го вперше застосував термін «геноцид», брав участь у роботі Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі як радник головного обвинувача від США, одним із перших запропонував кваліфікувати Голодомор 1932 – 1933 років як геноцид українського народу, неодноразово номінувався на Нобелівську премію.

Людвіг Зон, випускник 1935 року, радник з міжнародно-правових питань Держдепартаменту США.

Євген Витвицький, навчався на юридичному факультеті впродовж 1902 – 1904 років. Президент УНР в Екзилі протягом 1954 – 1965 років.

Роман Перфецький, впродовж 1922 – 1923 років Голова Західно-Українського Товариства Ліги Націй, яке ставило за мету добиватися дипломатичними засобами відновлення незалежності ЗУНР.

Станіслав Дністрянський, автор проекту устрою Галицької Держави (1918) та проекту Конституції Західно-Української Народної Республіки (1920).

Степан Томашівський, навчався на філософському та юридичному факультетах Львівського університету. 1919 року – радник делегації УНР на Паризькій мирній конференції, 1920-го – Голова дипломатичної місії ЗУНР у Лондоні.

А таких випускників було сотні і сотні. Саме на такому міцному підґрунті 1992 року у Львівському університеті було відкрито факультет міжнародних відносин. Його ініціатором, по суті, засновником, є діючий декан міжнародних відносин, Надзвичайний і Повноважний Посол України, відомий український вчений-міжнародник, професор, доктор економічних наук М. Мальський. Звичайно, що така подія не могла не відбутися без всебічної підтримки тодішнього керівництва університету, насамперед його ректора І. Вакарчука та сприяння з боку МінвузУкраїни, але локомотивом для здійснення будь-якого проекту повинна бути окрема особа – і нею був саме М. Мальський. Я маю право дати більш-менш поглиблену оцінку роботи його дітищу, адже мав честь бути головою державної екзаменаційної комісії першого випуску цього факультету 1997 року. Крім ґрунтовних знань історії і сучасних проблем міжнародних відносин, поточних завдань зовнішньої політики України, глибокого аналізу глобальних проблем сучасності, їхніх міжнародно-правових та економічних аспектів, вільного володіння іноземними мовами (захист дипломних робіт відбувався саме в такому стилі), мене вразила якась особлива заточеність цих випускників на майбутній професійний успіх, їхня неймовірна налаштованість принести користь державі саме на дипломатичному поприщі. І мої спостереження здійснились. Адже після першого випуску пішли десятки інших, які дали щедрий урожай – багато діючих Надзвичайних та Повноважних Послів України, Генеральних консулів, представників керівного складу МЗС України, не рахуючи інші органи державної виконавчої законодавчої влади, вийшли саме із цього факультету, який своїми коріннями сягає далекого 30 року минулого століття.

Сьогодні Львівська школа дипломатії в структурі Львівського університету – це не тільки висококваліфіковані професіонали-міжнародники: це також осередок фундаментальної науково-дослідницької роботи в галузі міжнародного права, міжнародних відносин, іноземної філології, які живлять теорію і практику зовнішньої політики України. Це – також авторитетний, надійний партнер для діяльності споріднених університетів Старого і Нового Світу, одним словом – могутнє джерело, яке додає до загальної вартості поповнення української дипломатії професійними та патріотичними кадрами. Раджу читачеві поцікавитись цим вагомим виданням, яке розкриває нові, цікаві та корисні сторінки в загальній історії нашої Держави.

Б. ГУМЕНЮК,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління і міжнародних відносин Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Надзвичайний і Повноважний Посол України

Святкування 29-ї річниці заснування Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв

У Спортивно-дипломатичному клубі ДП «ГДП», що на Трухановому острові, відбулося велике дипломатично-сімейне спортивне свято з нагоди 29-ї річниці заснування Генеральної дирекції.

Захід відвідали дипломати та їхні родини з 33 країн світу: Австралійського Союзу, Австрійської Республіки, Азербайджанської Республіки, Королівства Бельгія, Соціалістичної Республіки В'єтнам, Арабської Республіки Єгипет, Гвінейської Респуб-

ліки, Грецької Республіки, Республіки Індонезія, Республіки Ісландія, Республіки Казахстан, Канади, Киргизької Республіки, Держави Кувейт, Латвійської Республіки, Лівії, Малайзії, Республіки Молдова, Королівства Нідерланди, Ісламської Республіки Пакистан, Палестини, Південно-Африканської Республіки, Румунії, Республіки Сербія, Словацької Республіки, Республіки Судан, Республіки Таджикистан, Республіки Туреччина, Угорщини, Республіки Узбекистан,

Східної Республіки Уругвай, Французької Республіки, Чорногорії, зокрема десятеро Надзвичайних і Повноважних Послів. Поміж гостей також були представники НАТО, ЄБРР, ЮНІСЕФ, ВООЗ, Департаменту з політичних та миробудівничих питань ООН, УВКБ ООН, Координатора проектів ОБСЄ та Представництва Європейського Союзу в Україні, Міністерства закордонних справ України, Київської міської державної адміністрації, Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка, Міжнародного трейд-клубу, українські дипломати та партнери ГДІПу.

Того насиченого святкового дня для гостей організували численні спортивні змагання та розваги. У супроводі генерального директора ДП «ГДІП» Павла Кривоноса у велоподорож вирушили 18 учасників – представники дипломатичного корпусу з родинами, які під час цього променаду ознайомилися з найліпшими місцинами популярної рекреаційної зони в серці Києва, а після того, натхненні активним початком дня, повернулися до клубу, де приєдналися до гостей свята.

У турнірі з баскетболу взяли участь команди Міністерства закордонних справ, Національної гвардії України, Посольства Республіки Індонезія в Україні та ДП «ГДІП». До матчу з вуличного мініфутболу долучилися десять команд: від МЗС і Нацгвардії України, ГДІПу, Профспілки працівників державних установ міста Києва, іноземних посольств в Україні – Арабської Республіки Єгипет, Республіки Індонезія, Республіки Казахстан, Румунії, Угорщини, збірна посольств Киргизької Республіки та Республіки Узбекистан. У турнірі з волейболу грали шість команд: Профспілки працівників держустанов міста Києва, Нацгвардії, посольств Республіки Індонезія, Латвійської Республіки, Чорногорії в Україні та ДП «ГДІП».

Після спортивних заходів провели святковий музичний концерт, фінальним етапом якого стало музичне вітання народної артистки України Наталії Могилевської з учасниками школи «TalantSchool».

За інформацією Медіацентру ГДІП

